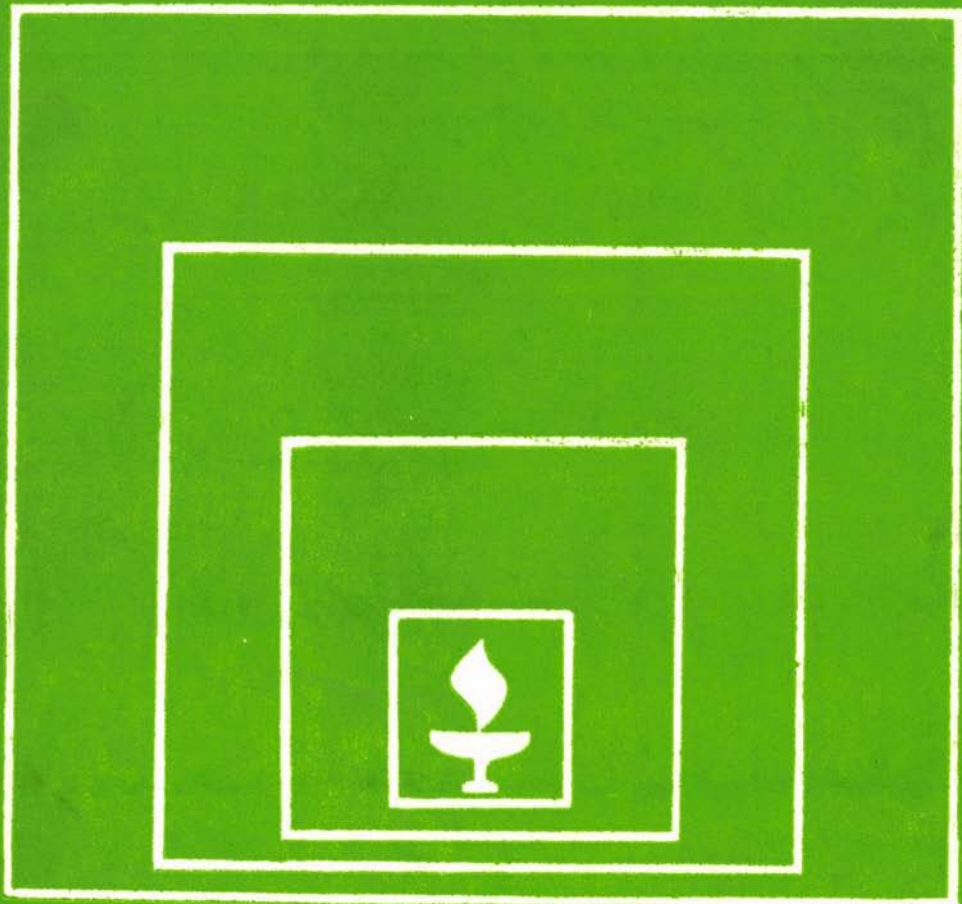

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

91. ÉVFOLYAM ● 1985

1

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

91. évfolyam • 1985 • 1. szám

KOLOZSVAR-NAPOCA

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos: Újévi pásztorlevél	1
Jelent és jövőt alakító események	2
Nicolae Ceaușescu a Nagy Nemzetgyűlés újraválasztotta Románia Szocialista Köztársaság magas elnöki tisztségébe	4

TANULMÁNY

Szabó Sámuel: Történelmi sorok a brassói százszentendős unitárius egyház- községről	6
--	---

SZÖSZÉK — ŪRASZTALA

Török Aron: A megűjűlő élet himnusza	40
Jakab Dénes: Nyugalom és biztonság	42
A bűntől való szabadulás	44
Nagy Endre: Az ember — Isten gyermeke	46
Van-e hited?	47
Szabó Zoltán: Az evangélium hirdetése	49
Szász Ferenc: Legyetek tőkéletesek (1—3)	51

EGYHAZI ELET — HÍREK	63
--------------------------------	----

KÖNYVSZEMLE	67
-----------------------	----

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János
(felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), András
György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9 — Telefon: 15271

Postacím: 3400 — Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9.

SZERETETT HÍVEIM, KEDVES ATYÁMFIAI!

Ézs 65,17—25; Jel 21,1—5

Az új esztendő első reggelén ezt a reménykeltő, hitet ébresztő bibliai verset idézem: „Íme, mindent újjá teszek.“

Egyfelől a több mint két és fél évezreddel ezelőtt élt ismeretlen ótestamentumi próféta, akinek írását annak idején Ézsaiás próféta könyvéhez kapcsolták, másfelől a János Jelenések könyvének hasonlóan ismeretlen szerzője, bár őket időben nagy távolság választja el, egymáshoz nagyon közel álló szövegezéssel, rendkívüli erővel, ujjongó lendülettel hirdették, hogy Isten eget és földet, valamint minden teremtményt újjáteremt, megújít, átalakít és ebben az új, boldog világban nem lesz többé igazságtalanság, gyűlölet, hanem minden vonatkozásban öröm, békeség és összhang fog uralkodni a földön.

A világ különböző vallásai általában két csoportba tartoznak. Egyik szerint a világ az isteni akarat kiáramlása, a hit pedig annak elfogadását jelenti. A másik szerint a világ gonosz, Istennel szemben áll; a hívő embernek tehát attól meg kell szabadulnia.

Az Ó- és Újszövetség lapjain olvasható két prófétai szózat sem azt nem mondja, hogy a világ teljesen jó, sem azt, hogy teljesen gonosz, hanem csupán azt hirdeti, hogy Isten a világot átforgatja, hogy mindent újjá tesz. Azért jön, azért működik, azért van szüntelenül munkában bennünk és körülöttünk, hogy megváltoztassa a világot és jobbá, boldogabbá, igazabbá tegye azt.

Mi, mint a jézusi életprogramot hirdető szeretetközösség, a két lán-goló lelkű próféta szellemében újév reggelén hirdetjük, hogy a mi feladatunk abban áll, hogy Istennek ezt az állandó, soha meg nem szűnő munkáját felfogjuk, és abban, mint az ő munkatársai, szívvel-lelekkel részt vegyünk. Újév reggelén így szól hozzánk az üzenet: nekünk Isten szolgálatában kell állnunk egy jobb világért, tele kell lennünk bizakodó reménységgel és lelki arcunkkal a jövő felé kell fordulnunk, amelyet Isten készít. Tudnunk kell, hogy egy pozitív erő van szüntelenül munkában: Isten. Ő segít minket abban, hogy a Jézus által megálmodott eszményi világhoz közelebb érkezzünk; hogy egyházunk és hitünk iránti hűségünkben rendületlenül megálljunk; hogy ne csak hirdessük, hanem gyakoroljuk is az evangéliumi parancsolatokat; hogy Isten szent lelkének irányításával eredményesen harcoljunk a gyűlöletet terjesztő, bosszút lihegő, embertelen, az emberi méltóságot megalázó lelkület ellen; hogy részt vegyünk hazánk minden haladó szellemű, szebb, jobb világot megteremteni óhajtó s munkáló nemes törekvésében és tevékenységében.

Abban a feltétlen bizonyosságban, hogy Isten, aki újjáteremt mindent azért, hogy tisztább, áldottabb legyen a földön az élet; aki velünk és közöttünk van és megszenteli, megáldja minden neki tetsző gondolatunkat és cselekedetünket, hívő reménységgel, jobb jövőbe vetett feltétlen bizonyossággal és bizakodó lélekkel köszöntjük az ismeretlen új esztendőt. Szent áhítattal kérjük, hogy áldása az egész esztendő folyamán áradjon ki templomainkra, gyülekezeteinkre, egyházunk minden hívő lélekkel imádkozó, hivatását maradéktalanul teljesítő, buzgó tagjára, és adjon nekünk, mindannyiunknak békés, eredményes újesztendőt.

Atyafiságos üdvözléssel és főpásztori szeretettel

Kolozsvár-Napoca, 1985. január 1.

Dr. Kovács Lajos
püspök

JELENT ÉS JÖVŐT ALAKÍTÓ ESEMÉNYEK

Társadalmi rendszerünket jellemző demokratikus szellemben, február 7—8-án tartották Bukarestben a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja III. kongresszusát. A magas fórum gyűlését széleskörű vita, beszámoló gyűlések, konferenciák és választások előzték meg, melyeken kielemezték a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja Országos Tanácsa és a tagszervezetek utóbbi öt évi munkáját. Ennek során rámutattak arra, hogy az Országos Tanács hogyan töltheti be legjobban szerepét hazánk és népünk nagy céljainak megvalósításában, az állampolgárok boldogabb jövőjének biztosításában, Romániának, mint szabad, szuverén és független államnak egyre erőteljesebb nemzetközi érvényesülésében.

A kongresszus munkálatain a Román Kommunista Párt, a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja tagszervezetei, a szakszervezetek, a parasztság, az ifjúsági és nőszervezetek, a tudósok és műszaki értelmiség, az irodalmi és művészeti alkotók szövetségei, a nemzetiségi dolgozók tanácsai és a vallásfelekezetek képviselői vettek részt. Egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök, dr. Barabássy László főgondnok, dr. Erdő János főjegyző, Kolcsár Sándor közügyigazgató-esperes és dr. Szabó Árpád teológiai tanár képviselték.

A kongresszus munkálatai február 7-én kezdődtek. Az első nap Nicolae Ceaușescu államelnök, a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja elnöke tartotta meg előadói beszédét, melyben Románia jelenének és jövőjének alapvető kérdéseit elemezte, és vázolta azt az utat, melyen haladva hazánkban megvalósítható a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom.

A kongresszusi dokumentumok tárgyalása során az egyházak részéről felszólalt Justin Moisescu, a Román Ortodox Egyház pátriárkája, valamint a bizottságok ülésein Nicolae Corneanu temesvári ortodox metropolita és Ion Robu a bukaresti katolikus érsekség vezetője.

Az unitárius egyház kezdettől fogva részt vett a Szocialista Demokrácia és Egység Front tevékenységében, melyben minden társadalmi kategória és tömegszervezet képviselteti magát. Egyházunk hazafias kötelességének érzi, hogy részt vegyen minden olyan nemes törekvésben, mely országunk és népünk jólétét, haladását szolgálja. Így illeszkedik be a Szocialista Demokrácia és Egység Frontjában kifejtett tevékenységével hazánk életébe. Az állampolgárok nemzetiségi és felekezeti különbség nélküli jó egyetértése lehetőséget nyújt a különböző egyházak lelkészeinek gyümölcsöző együttműködésére. A hívek és a lelkészek egész népünk közös akaratához csatlakozva részt vesznek az ország építésének nagy munkájában.

A kongresszus második napján, miután a résztvevők elfogadták a megtárgyalt dokumentumokat, következtek a választások. Lelkes hazafias hangulat közepette, teljes egyhangúsággal újraválasztották Nicolae Ceaușescu államelnököt a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja elnöki tisztségébe. A képviselők szavazatukkal nyomatékosan kifejezték népünk elismerését és szeretetét azért a fáradhatatlan nagy munkáért, mellyel államelnökünk, a modern Románia megteremtője újabb eredmények felé vezet az emberhez méltó, fejlődő, boldog élet útján.

A választások rendjén sor került az 537 tagú Országos Tanács tisztújítására is; egyházunk részéről dr. Kovács Lajos püspököt választották meg.

A kongresszus alkalmat nyújtott az eddigi eredmények számbavételére és ugyanakkor kifejezést adott népünk őszinte, következetes békevágyának, felhíva a figyelmet a nukleáris háború veszélyére és kifejezésre juttatta, hogy hazánk békés viszonyt kíván fenntartani a világ országaival, népeivel és nemzeteivel.

A kongresszussal párhuzamosan február 7-én tartották meg Bukarestben a Szocialista Demokrácia és Egység Szervezete II. országos konferenciáját. Az ülésen 1067 megyei küldött valamint az egyházak és vallásfelekezetek 33 képviselője vett részt. Egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök és dr. Erdő János főjegyző képviselték.

Az országos konferencia résztvevői beszámolót hallgattak meg a Szocialista Demokrácia és Egység Szervezetek részvételéről az ország politikai és társadalmi életében, a szervezet feladatairól, a Román Kommunista Párt XIII. kongresszusa határozatai, valamint hazánk a haladás egyre magasabb csúcsaira való emelését célzó politikai valóráváltásában. A beszámolók elhangzása után számos résztvevő szólalt fel és ismertette álláspontját az elhangzottakkal kapcsolatban. Az egyházak részéről Emilian Birdaș gyulafehérvári román ortodox püspök, dr. Tunyogi Cs. Gyula, a kolozsvári Református Egyházkerület főgondnoka és Hans Hermannstädter, az Agostai Hitvallású Evangélikus Egyház főgondnoka tartott beszédet. A felszólalók kifejezték teljes egyetértésüket azokkal a nagyjelentőségű elméleti és gyakorlati irányelvekkel, melyeket Nicolae Ceaușescu államelnök a kongresszuson tartott előadói beszédében kifejtett. Ezt követően megválasztották a Szocialista Demokrácia és Egység Szervezete 245 tagú Központi Bizottságát.

Az országos konferencia záróeseményeként jóváhagyták a Szocialista Demokrácia és Egység Szervezete II. országos konferenciájának táviratát Nicolae Ceaușescu államelnökhöz, a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja elnökéhez.

A kongresszus intézkedéseket fogantatott a márciusi országos és helyi választások megtartására. Ennek érdekében elfogadta az ország népéhez intézett kiáltványt, melyben az eddig elért eredmények számbavétele során rámutatott arra, hogy Románia a világ gazdasági válság feltételei ellenére tovább haladt előre és jelentős sikereket ért el minden területen. Az ország ipara és mezőgazdasága túlszárnyalta a néhány évtizeddel ezelőtti eredményeket. A kiáltvány, amely a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja által javasolt képviselőjelöltek

választási programja volt, egyben felvázolta a következő időszak megvalósítandó terveit hazánk előrehaladása érdekében, a békés és boldog jövő felé.

Március 17-én az urnák elé járultak az állampolgárok, hogy demokratikus jogukkal élve országunk sorsát biztos kezekbe helyezték. Ez alkalommal a Nagy Nemzetgyűlés és a községi, városi, municípiumi és megyei néptanácsok képviselőit választották meg a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja javaslata alapján. A jelöltek között helyet kaptak az egyházak és vallásfelekezetek képviselői is. A választások a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja jelöltjeinek teljes sikerével zárultak le.

Nicolae Ceaușescu államelnök a választásokkal kapcsolatban megállapította, hogy „A Szocialista Demokrácia és Egység Frontjának választási győzelme újabb és lelkes megnyilatkozása forradalmi munkásdemokráciánk erejének, szocialista társadalmunk szilárdságának, az egész nép egységének, népünknek, amely dicsőséges kommunista pártunk vezetésével tudatosan alakítja szabad és jólétben fogant jövőjét.”

NICOLAE CEAUȘESCU A NAGY NEMZETGYŰLÉS ÚJRAVÁLASZTOTTA ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG MAGAS ELNÖKI TISZTSÉGÉBE

Március 29-én összeült a Nagy Nemzetgyűlés IX. törvényhozási ciklusának első ülése. A tárgysorozat legjelentősebb pontja az államelnök megválasztása volt.

A Nagy Nemzetgyűlés népünk egyöntetű akaratát kifejezve Nicolae Ceaușescut újraválasztotta Románia Szocialista Köztársaság magas elnöki tisztségébe. Országunk törvényhozó testülete ismételten kinyilvánította a nép határozott állásfoglalását, hogy országunk sorsát továbbra is az az államférfi irányítsa, akinek életeszménye az állampolgárok boldogsága, a haza függetlensége, szuverénitása és a béke ügye.

A választás után az államelnök letette az elnöki esküt:

„Esküszöm, hogy hűségesen szolgálom a hazát, szilárdan védelmezem az ország függetlenségét, szuverénitását és területi épségét, munkálkodok az egész nép jólétén és boldogságán, a szocializmus és a kommunizmus felépítésén Románia Szocialista Köztársaságban!

Esküszöm, hogy tiszteletben tartom és védelmezem az ország Alkotmányát és törvényeit, mindent megteszek a szocialista demokrácia elveinek következetes alkalmazásáért, a szocialista etika és méltányosság szabályainak érvényesítéséért a társadalom életében!

Esküszöm, hogy rendíthetetlenül érvényesítem az összes szocialista országokkal való barátság és szövetség, a társadalmi rendszerre való tekintet nélkül a világ összes nemzeteivel való együttműködés külpolitikáját, a teljes jogegyenlőség alapján, érvényesítem az összes forradalmi, haladó erőkkel való szolidaritást, a népek közötti béke és barátság külpolitikáját!

Esküszöm, hogy mindig becsülettel és odaadással teljesítem kötelességemet szocialista nemzetünk, Románia Szocialista Köztársaság felvirágzásáért és nagyszerűségéért!”

Nicolae Ceaușescu újraválasztása a köztársasági elnök magas és felelősségteljes tisztségébe egyúttal elismerése és nagyraértékelése annak a munkának, amelyet a Román Kommunista Párt emlékezetes IX. kongresszusa óta végzett a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésében.

Ebben az időszakában a román nép nagyszerű eredményeket ért el, évről-évre újabb értékekkel gyarapította a nemzeti vagyont, modern, dinamikus gazdaságot teremtett, amely biztosítja valamennyi fejlesztési célkitűzésünk elérését, megkülönböztetett figyelmet fordít munkásdemokráciánk mind erőteljesebb fejlesztésére, amely révén minden állampolgár részt vehet a szocialista építés nagy problémáinak megoldásában.

Az újraválasztás után Nicolae Ceaușescu államelnök beszédében nyilvánította:

„Most, a Nagy Nemzetgyűlés új tevékenységi időszakának kezdetén biztosítani kívánom egész népünket, hogy mindent megteszünk a XIII. pártkongresszusi határozatok, a hazánk fejlesztésére, az egész nemzet anyagi és szellemi gyarapítására szóló program töretlen teljesítéséért.”

Az emlékezetes februári és márciusi események mérföldkövek jelenünk és jövőnk alakításában. Az Unitárius Egyház vezetői, a hívek és lelkészek tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntik Nicolae Ceaușescu államelnököt magas és felelősségteljes tisztségében. Egyben vállalják, hogy ezután is teljes odaadással, önfeláldozóan munkálkodnak népünk és országunk fejlesztése és a béke védelme érdekében.

SZABÓ SÁMUEL

TÖRTÉNELMI SOROK

a brassói százesztendőös unitárius egyházközségről

A brassói unitárius egyházközség, Egyházunk legnépesebb gyülekezeteinek egyike, az idén ünnepi fennállásának századik évfordulóját. A templom bejáratánál az alábbi szövegű díszes márványtábla tudósít az egyházközség történetének néhány nevezetesebb eseményéről:

„1568 febr. 12. Prédikált Dávid Ferenc e városban
1777. Első írott emlék a Hosszú utcai imaházról
1885 ápr. 6. Megalakult itt a leányegyházközség
1925 május A Rózsatér-i épület megvásárlása
1936 május 17. Felavatták a jelenlegi templomot“.¹

1. Első egyházi emléküink

A mai köztudat 1885-től számítja a brassói unitárius egyházközség életét. Pedig ha jól utána kutatunk, sok feljegyzés tanúskodik régebbi unitárius múlttól.

Az első unitárius istentisztelet Brassóban 1568-ban volt, amikor János Zsigmond fejedelem meglátogatta a várost. Kíséretében volt udvari prédikátora, Dávid Ferenc is. A fejedelem látogatásával kapcsolatban Christian Massa, barcarozsnyói szász evangélikus pap feljegyezte:

„Február 12-én Dávid Ferenc prédikációt tartott a brassói kolostorban levő magyar templomban, ahová a Fejedelem a kancellár [Csáki Mihály] úrral és az előkelő udvari emberekkel felvonult“.²

A reformátor számára nem volt ismeretlen a Cenk alatti város, mert 1545-ben itt tanult. A Honterus János alapította iskola anyakönyvében található „Franciscus Colosvarinus“ nevű diák ugyanis azonos Dávid Ferencel.³

Az erdélyi unitárius egyház megalakulása óta megszakításokkal, a Székelyföldről ide betelepülő unitáriusok sokszor egymásra találtak és különböző módon próbálkoztak gyülekezeti életet kialakítani, vallásuk gyakorlása végett. Jelenlétükről tanúskodnak a magyar evangélikus és református egyházközségek anyakönyvei, melyekben évről-évre unitárius keresztelesek, esketések és temetések fordulnak elő a 16. és 17. század folyamán.

2. Brassói unitárius gyülekezet a 18. században

Írott emlékeink szerint, lelkes unitáriusok jóvoltából a 18. században többször is felbukkan a brassói unitárius gyülekezet neve. A városi le-

véltár hatalmas percsomója egy 1777-ben létezett itteni gyülekezetről ad számot. Ebből tudjuk, hogy Gedő István sepsiköröspataki lelkész szolgált ide be; az iratok sajnos egyetlen gyülekezeti tag nevét sem említik fel. A per anyagából és a szerző kutatásából megállapítható, hogy az unitárius imaház a Hosszú utcában (mai 191. házszám) volt.

Periratok a gyülekezet nehéz helyzetére utaló alábbi eseményről számolnak be.

„Species facti“ (azaz Történeti részletezés). 1777 évi május 11-én. A ns. háromszéki érdemes unitárius egyházkör érdemes unitárius esperesének, tiszteletes Mihály István úr ó kegyelmének parantsolatjára az alárendeltségem igazságáért a régi időktől fogva szabadon gyakorolt szentséges szolgálatunk Brassóban s annak is Ó-Brassónak Hosszú nevezetű utcájába addig békességben meghagyott szállásunkra, asztalos, vagy ácsmester Czerbert Mihály úr házához egyrészt Por Jánossal szomszédos, másrészt Gages úr majorjával szomszédos helyre eljöttem avégül, hogy ottan úgy istentiszteletet tartanék, mint pedig gyóntatnék, egy szóval a brassai unitáriusoknak úrvacsorát osztanék, Midőn szép számmal, úgy 60—70-en összegyűltünk volna és szentséges munkánkhoz hozzá is fogtunk volna, bejött három ember, ahogy azután megtudtam az első Bolgárszegben lakó István nevű templomszolga, ki a méltóságos falnagy [városbíró-helyettes] úrra hivatkozott, kit megkérdeztem jövetelének szoros céljáról, megvallotta, hogy a kezdeményező tiszteletes Administrator parantsolattyára jött, de a papnak a haját nem ő, hanem a társa fogta meg. Második Ó-Brassóban a Közép utcában lakó Gregorius kocsmáros, harmadik előttem ismeretlen egyén, mint küldöttek, kik minket isteni szolgálatunkban zavarni kezdenék annyira, hogy elébb a magunk mentségére mégcsak szólni sem tudtunk. Asztalunkat felforgaták s az úrvacsorához kikészített kenyerünket és borunkat a földhöz verték, megkárosítottak amint azt az elvitt tárgyak felsorolásából és két mézszerű karácsonyfalvi emberek vallomásából nyilvánvaló lesz. Utóbb az egyik csak reám rohana és megfogva hajamat azt mondta: „No pap, mondjon teremtetted, hol a kehel?“, vagy zavaromban ahogy megértettem, „No ebatta papja, hol a kehel?“ A hajamat kétszer is megfogta s a híveim közül az egyik azt onnan kiszabadította. Kérdésünkre, hogy ezt kinek a rendeltére hajtják végre, így szóltak: „A Bíró, a bíró parantsolta.“ Tiltakoztam a hajam megfogása ellen, valamint a szentséges munkánkban való zavarásért, mire kimentek. Zavarunk közben mégis eszünkbe jutott, hogy ezt azonnal úgy a méltóságos Bíró úrnak, mint a méltóságos Falnagy úrnak megjelentsük. Hogy a fenti eset így történt, arról Isten előtt is bizonyítok. Gedő István lelkész, sepsiköröspataki unitárius lelkész.“⁴

Ma már nem tudjuk megállapítani, hogy ez a támadás és türelmetlenség mennyiben ártott a gyülekezetnek és mi maradt meg belőle. Gödri János brassói magyar evangélikus pap krónikája viszont 1786-ban feljegyezte az unitárius közösség későbbi létezését ezekben a sorokban:

„VIII. Tzikkely. Az unitáriusoknak Templomunkban tartandó Cultus haszontalan kívánságáról. 107. Még a' Calvinistáknak Templomunkhoz való praetensiojukat alig vertük vala vissza, és noha ezek az Árius és Socianus maradványi jól tudták, hogy amazok nem nyertének semmit: mindazonáltal ők is próbát téznek, noha valamivel emberségesebben. Ezek ez iránt két ízben késértének engemet: A) Februariusnak 12. napján 1786 esztendőben. Alkalmatosságot adott erre egy szolgálonak halála,

kinek temetésére egy Unitárius cartétsoló [gyapjúfésülő] Papot és Mes-
tert hozott vala.

Az én feleletem e' volt: A' dolog nem tőlem függ. Az öregek, kiknek
ezt jelentem, denegálják kéréseket ezen okokból: A) Calvinistáknak sem
engedtük meg és az régi szokás ellen vagyon. B) Áprilisnak 17.-ik nap-
ján a.c. a' második próbát is próbálják az Áriánusok ez iránt és sokkal
módosabban: Kéréseket teszik elő, hogy engedjük meg nekik Templo-
munkat esztendőnkint négyszer, mégpedig a' meg feszített és feltámadott
Jézusnak nevére. Szükségeket panaszolják, hogy itt egy érdemes em-
berek sint; egy szítás vala, kinek felesége Lutherana, de jószága nint-
sen, ahol Communis végett öszvegyülhetnének... A' Subscriptio ez vala:
„Ugyan azon egy élő igaz Istent, Sz. Fia által imádó keresztény feleba-
rátjai Nemes Brassó Várossában és körülötte mulatozó Unitária Sz.' val-
láson levők közönségesen.“ (Nota) De kik ezek vezetői: Egy Szítás, egy
Cartétsoló legén: egy vén Szolgáló, ez a: Gotsmánnéjok. Tsak egy sem
neveztetik nevén! Kérésöket elutasítottam.“⁵

A brassói gyülekezet életrevaló vezetője 1798. január 19-én az aláb-
bi levelet intézte Lázár István püspökhöz és a Főtanácshoz istentiszte-
leti hely szerzése érdekében:

„Alázatosan jelentem tisztelendő Fő Püspök Úr[nak] és a Generale
Sz. Consistorium tisztelendő Úrai[nak], hogy a Brassai unitaria kitsin
Ecclesia naponként szépen nevededik, de mégis Isteni tiszteletre való tu-
lajdon helj 's alkalmatosság nélkül tsak szűkölködik, melj miatt tsende-
sen és szép rendel az Isteni szolgálat alig mehet véghez. Innepek alkalmat-
osságával minden felől az Atyafiak egyben gyűlvén igen sokan valánk,
úgy hogy a' kitsin heljen alig lehetet férnünk: még tsak álló heljéből is a'
sz. úrivatsorát osztó Pap nem mozdulhat vala. Instálok azért nagy alá-
zatosan mind a' Tisztelendő Fő Püspök úrnak mind a Generale sz. Con-
sistoriumnak az én atyámfiaival azon, hogy méltóztassanak magok bölt-
seségek szerint bár valami módon feltalálni, melj szerint lehessen egy
küsz tulajdon heljet szerezni az Isteni sz. szolgálatnak gyakorlására, hogy
azt mű is minden tsendességgel és szép rendel szíveinknek igen nagy
örömeire véghez vihetnők, melj szent dologban rajtunk való megindulá-
sokat és Segéjezéseket midőn egész reménységgel az én Atyám fiaival
várnám a tisztelendő Uraknak és kívánnám, hogy az sok időig az Úr
Isten szeretsésen éltesse és mint a Tisztelendő Fő Püspök Urat, úgy a
Generale sz. Consistoriumot is és tapasztalt szent Kegyességekben ezen
Brassai kitsin Ecclesiát is ajánlanám maradok alázatos öreg szolgálója

Székely Kata

a Brassai kitsin Unitaria Ecclesia
igazgatója“

Lázár István püspök megjegyzése a levél hátlapjára: „Presentatea
10. Febr. 1798. A Brassai Ecclesiának Curatrixa Székely Kata levele.“⁶
A püspök válaszát vagy más elintézését nem ismerjük.

3. Unitárius leányegyházközség alakulása Brassóban

A brassói unitárius gyülekezet életét a 19. században leányegyház-
község alakítására irányuló törekvés jellemzi. 1807-ben újból kérést in-
téztek Lázár István püspökhöz és a Főtanácshoz imaház ügyében:

„Mi kik itten Brassó n[emes] Városában az Unitaria Religion fele-
sen öszve gyülekezet, Christus Nyájainak Isteni Szolgálatra Rendeltetett
alkalmatosságunk nem lévén; alázatosan foljamodván, Jelentjük a Fő

Tisztelendő Püspök Úrnak s az M[é]l[tó]s[á]gos Fő Consistoriumnak, hogy mind öszve gyűlvén 200 és egy nehányan vagyunk, de Isteni Tiszteletre Szabados helyünk nem lévén, most az itt úgy nevezni szokott Oh Brassóban találtunk egy bizonyos jó alkalmatosságot, meljet meg vásárolni magunk közt el végeztünk, de ennek Summás le fizetésére tehetetlenek lévén, mivel az alkalmatosságnak egész ára teszen két ezer, 2000 forintot, az aránt pedig foljamodunk alázatossággal bizodalmason a Fő Tisztelendő Püspök Úrhoz és a M[é]l[tó]s[á]gos Fő Consistoriumhoz, hogy az közönséges Status pénzéből fel segélleni Méltóztasson, mert különben az alkalmatosság igen jó és Szép heljen vagyon és ezen kívül Három Házok vadnak Rajta, ugy hogj a középső leg nagyobb lévén, ebben Isteni Szolgálatra éppen jó hely volna, az más két házokban pedig lakost Szállítván, azon Summás pénznek az procentoja minden esztendőnkint ki jőne, és még ezen kívül az épületnek Romlottságát is Reperálni az interesből hátra maradot pénzből lehetne.

Meljre nézve alázatosan, de bizalmason foljamodunk az M[é]l[tó]s[á]gos Fő Consistoriumhoz, hogy nyomorult voltunkat meg Tekinteni könyörülő volta Szerént Méltóztasson, mivel már arra való helyünk Teljességgel Sohult nintsen, hol tsak egy Üri Vatsora vételére egybe gyűlhetnénk, és hogj Széljelj mint valami pásztor nélküli valo nyáj ne terjednénk, de minekünkis lehetne bizonyos alkalmatosságunk. Mi er[r]je nézve az joszágnak el adattatását fel tartottuk olj bizodalommal, Hogy kegyelmet találván, az közönséges Status pénzivel valo fel Segíttetésünkre, Melj kérésünknek fel segíttetésére alázatosan Instáljuk az Méltóságos Fő Consistoriumot és alázatos kérésünknek jó válaszát elvárván, Maradunk könyörögve

Fő Tisztelendő Püspök Úrunknak

és Méltóságos General fő Consistoriumnak alázatos szolgálai Udvarhelj-Széki Homoród Karátsonfalvi Kováts Mihálj Curator. Rvai Kállai János, Toth István, Dakó Sámuel mpr. 1807. Julii.⁴⁷

Ügy látszik, kérésük jó visszhangot keltett, mert már 1807. szeptember 20-ra beérkezett a püspökségre a helyzet kivizsgálására kiküldött bizottság jelentése az alábbi tartalommal:

„Fő Consistoriumnak az Ádámosi Ekklezsia Filialissában Sövényfalván ezen folyó 1807-dik esztendőben Julius 2-dik Napján tartott Gyűléséből datált s' hozzánk utasított Parancsolattyát egész tisztelettel vévén az aránt, hogy mennénk Brassóba és ottan tökéletes végire járván mind annak, Hány Vallásunkon lévő 's maguk örökségeiken lakó egész Gazdák. Hány szolgálatban levők légyenek Brassóban; mind pedig annak, hogy a Brassai Hitünk Sorsossai' Kérelem Levelekben kinevezett Telek mitsoda Statusban vagyon 's mind ezekről környülállásosan a' T. Representativum Consistoriumnak Opinionkkal együtt referálnánk: ennél fogva mi is a' parantsolt Helyre bé-mentünk e' folyó 1807-dik esztendőben Augusztusnak 20-dik napján és ottan a' lehetőségig a' parantsolt tárgyakban foglalatoskodtunk 's úgy találtuk, hogy Vallásunkon lévő Házas Gazdák, kik egész házok' népével Hitünk Sorsosai, vagynak 4-en, Felemás Házas Személyek, kik között vagy a' Férfi, vagy az Aszszony tartozik vallásunkhoz, vagynak 7-en, ezek közül pedig haton a' maguk tulajdon örökségeiken, öton béres házban laknak s' mindnyájan többire Mester emberek. Találtatott továbbá hét Vallásunkon lévő s' Brassóban lakó s' magukat ott is fundálni kívánó Egyes Legények; eze-

ken kívül Szolgák és Szolgálók az Úri vatsorának alkalmatosságával néha 80-non, néha 100-zan s' többen is szoktanak megjelenni. A mi pedig a Telket illeti, aztat megjárván s' meg vizsgálván úgy láttuk, hogy ha a Status meg veszi 's Kárt nem vall benne, lévén a Telek Szép helyen, a' fundus ugyan nem nagy, de a rajta lévő 's Sendellyel tsak most fedett Épület jó pintzéjével 's Három Szobáival együtt föltalálható. Alázatos szolgálói: Donáth Mihály, Maurer Sándor és Mikó Sámuel Aktuarius.⁴⁸

Hamar válasz is született erre a Főtanács részéről, melynek lényege: „minthogy a közönségünk Cassájának elégtelen volta miatt alamizsna szedés által kellek kipótoltatni, míg a jó móddal megeshetnék a vásárnak teljesítésére nem találhatott ezen Consistorium a költsönzésen kívül más módot“, egyben utasította a brassóiakat, hogy „ennek előmozdítására vala oda benn lévő Hitbeli Atyánkfia, Nagy Ajtai oskolamester Bentze András ő kelmétől törvényes Interess mellett annyi pénzt kölcsönözni, a mennyi kívántatik a fenn érdekelt Isteni tisztelet helyéül szolgálható nem valami felette nagy árú Ház megvásárlására“.

Később Sáros János panaszleveléhez utóiratként hozzáírva ezt a feljegyzést találjuk: „A Szegény Brassai leányok az N[agy] Ajtai Sz. Sinatban alázatos memorialissokat be atták vala, a Sz. Sinat T. Veres Uramnak committált vala, de azok szegények Siránkoznak, hogj egyszer bó ment ő kegyelme Brassóba, hogj valamit effectualjon, de 200 ház lévén el adó, egj sem tetszett ő kegjelmének (mert nem akart concurálni) jól lehet ök szegények 100 forintot készek voltak deponálni“.

1808. március 10-én a bizottságba küldött Maurer Sándor és Donáth Mihály körü felügyelőségondnokok a következőket jelentették az Egyházi Képviselő Tanácsnak:

„Vévén a' Fő Tisztelendő Reprezentativum Consistoriumnak hozzám botsáttatott rendelését egész tisztelettel az aránt, hogy a Brassai Hitünk Sorsossainak számokra Isteni tisztelet helyéül valami alkalmas heljen léjendő tisztességes házat vásárolnánk mű is azért tisztünknek s' kötelességünknek tartok Brassóban el menni és ottan azon Házat meljet a' Brassai Hitbeli Atyánkfiái projektáltanak vala az Isteni tisztelet gyakorlás véget alkalmasnak lenni meg jártuk, vizsgáltuk és az irt végre illendőnek, jónak itéltük, azért azt mégis alkuttuk 18 Száz RM. Forintokkal, s elő Pénztis adtunk olj reménség alatt, hogy tsak ki tudnók az irt Summát szerezni törvényes Interesre, de ezen Reménségünkben igen megtsallattattunk, mert a Fő Tisztelendő Consistoriumnak tudossíttatása szerint annyi Summa Pénzt törvényes Interresre nem találhatánk 100 ra Száz RM Forintokra 12 For- tizenként forintokat kívánván, melj summának e szerint léendő költsönzésére ha facultál minket a' Fő Tisztelendő Consistorium müis azonnal a' dolgot tökéletessé tesszük: Ha pedig erre nem facultathatunk és ennél fogva az Isteni tisztelet helyéül való Háznak megvásárlása el maradna is most ez uttal, lehet mindazonáltal ennek utánais bármikor el adó Házat találni a Brassaiaknak Relatiojok szerint, addig pediglen valami illendő Szálláson, meljről már privaltattunk is, meg lehet az Isteni Szolgálatot végben vinni“.⁴⁹

Mivel az Egyházi Képviselő Tanács anyagi okok miatt nem támogatata a házvételt, az meghíúsult.

Valószínűleg időszakonként buzgó egyháztagek hiányában lankadt az itteni unitárius élet. Ilyen jelenségre utal az 1814. évi nagyajtai egyházköri közgyűlés jegyzőkönyvének alábbi része:

„Olvastatik mostan Brassóban tartozkodó Brassai Mihálj és Göntzi Mihálj Unitaria Religion lévő atyáncfiainak T. Esperes Atyáncfiához utasított Levele, melyben jelentvén, hogy ők hol ketten volnának Brassóban állandóul Unitárius Gazdák 's Feleségeik is más részen valók volnának 'S minthogy ők az Űri Szt. Vatsora vétele véget a Közelebi Unitaria Eklézsiába annyak szokott idejében a mikor környül állásaik engedik ki mehetnének, meljre nézve Szükségtelennek tartván azt, hogy az eddig gyakorlott szokás szerént az Űri Vatsorának ki szolgáltatása végett magok terhelteésekkel Papok fáradjanak bé, hogy hozzájok a fenn említett végre Pap ne terhelteessék Brassóba, kériük.“

A közgyűlés tagjai más véleményen voltak, ami kitűnik a beadványra hozott határozatból, mely szerint:

„De tudva lévén az is más felől, hogy Brassóban a kérelmeseken kívül feles számú hitünk sorsossai legyenek szolgálatban, kiknek kötelességeik mellől Űr vatsora vétele végett Brassóból Falura ki jönni sem egyszer sem máskor meg nem engedtetik, kik azonban kívánnának oljkor oljkor ezen Szt. jelekkel élni, azoknak kedvezést szükségesnek láttya a Partialis Synodis esztendőnkint avagy tsak egyszer, úgy mint a Pünkösti Szt. Innepet meg előző Vasárnap alkalmatosságával az Űri Szt. Vatsorának kiszolgáltatására Brassóba Papot küldeni bé, meljet a Partialis Synodis ezennel meg is határoz azon fel tétel alatt: hogy ha a Fő Tisztelendő Consistorium ezen határozását heljben hagyni méltóztatik.“

Erre a Főtanács 1818. évi 26/27 számú határozata így rendelkezett:

„Végeztetett. Tekintetbe vétetvén ezen Consistorium által is, valamint a fel adók okai, úgy a Partialis által emlegetett Fundamentum is, ezeknél fogva a Partialis Határozása olyan hozzáadással hagyatik heljbe, hogy az említett Papság Brassóba Esztendőnkint nem egyszer, hanemha két versen, t.i. Pünköst és Szt. Mihálj nap táján esmerje magát kötelesnek 's az Brassai Atyafiaknak adattassék értésére.“

Elszórtan, de később is találunk feljegyzéseket a Brassói unitáriusokról. Így pl. az 1825. január 5-én Sepsiszentkirályon tartott köri közgyűlésen ismét szó került a brassói gyülekezetről, sőt a jegyzőkönyv szerint „Körispataki mester Lőfi János kéri magát Brassai papi hivatalba tétetni Sallarium nélkül.“⁴⁰ Közgyűlés a kérést az Egyházi Képviselő Tanácshoz utalta. Az erre adott válasz ismeretlen, de Lőfi János kinevezése nem történt meg.

1833. augusztus 29-én Űrmösön tartott Zsinat határozata szerint „a Háromszéki Esperesnek meg hagyatik, hogy Brassóba Istentiszteletre járni köteles papokra nézve tegyen szükséges rendelőt“.

Többet tudunk meg Székely Sándor püspök 295—1846. évi leiratából:

„Tisztelendő Esperes Űr! Tisztelendőségednek idei Május 8-káról tett hivatalos jelentéséből az E. K. Tanács látván, hogy Tisztelendőséged a T. Brassai hősorsosainak állapottya kitudakolására, úgy az Űr-asztali készületnek is át vétele iránt lépéseket tett, de egyikről is teljes tudósítást nem tévén, sőt még ezen tudósítás szerint azt is említvén, hogy a Brassai hősorsosainak 2000 (kettőezer!) mtfra rugó pénztára az űri vacsora osztásra bejáró papjainak által nagy részibe felemésztetett volna.

Ennek következésibe meghagyatik Tisztelendőségednek, hogy az érintett tárgyban nem csak arról, hogy mostan hány unitárius lelkek vannak Brassóban, hanem, hogy az Űr asztali készület kinél áll, és az

írott 2000 Mft. kinél állott, és abból még valami nem maradt-e fenn: ezeknek végire járván ide mettől előbb felvilágosító tudósítását küldje fel“.

A kivizsgálás eredményét nem ismerjük. 1847-ben az Egyházi Képviselő Tanács 172. sz. leirata igazolja, hogy „a Brassai Leány megye a Bölöni Ecclához tartozik, mint eddig is és az ottani T. Pap afia minden Sátoros Innepet meg előző vasárnap köteleztetik bé menni és Papi Szolgálatot tenni minden díj nélkül és ekkor a Mester afia Bölönben Predicalni tartozik“.

Az 1847-ben Sepsiszentkirályon tartott egyházköri közgyűlés jegyzőkönyvében találjuk az utolsó nyomokat a régi brassói úrvacsorai felszerelésről ezekben a sorokban:

„... egy Gyerő nevű Brassai reform. ember, kinek unitaria neje meghal vala, az előtt mintegy hét vagy nyolc évvel az ottani úrvacsora vételhez tartozó ón poharat, ón tángyért [...] kezéhez vette volt, de hová tette, nem tudatik“.

Érdekes véletlen, hogy Brassóban, egy Hosszú utcai száz családban nemzedékek örökölték egymástól azt az „Unitarischer Teller“-t, — egy Szebenben készült cintányért —, mely minden valószínűség szerint azonos az egykori unitárius gyülekezet úrvacsorai kenyérosztó tányérjával, amit e sorok írója megtalált és az egyházközségnek visszaadományozott.¹¹

Az 1848—1849-es forradalom leverését követő elnyomás alatt csaknem két évtizeden át szó sem lehetett új egyházközség szervezéséről. Az egyház vezetői, főleg pedig Kriza János püspök azonban nem felejtette el a brassói gyülekezetet és egy létesítendő egyházközség alapítását szorgalmazta. Kitűnik ez a Háromszéki egyházkör esperességéhez intézett alábbi iratából:

„Az 1871-ik évi Főtanácsnak 30. szám alatti meghagyása következtében ezennel felhívja az egyházkp. Tanács a Tisztelendő Esperes urat, hogy adjon ide véleményes javaslatot az iránt: Brassót és S. Sz. Györgyöt mely anya ecclesiához volna legcélszerűbb filia ecclesiaként csatolni? 'S mi módon lehetne nevezett városokban legalább koronkinti rendes isteni tisztelet tartást, és úrvacsora osztást indíttatni folyamatba? a végre: hogy ottan letelepedett hitrokonaink a sz. vallásunk való isteni tiszteletet, legalább teljesen nélkülözni ne legyenek kénytelenek, hanem inkább nekik alkalom nyújtassék vallásos és erkölcsi oktatásban való részesedésre és a vallásunkban való megmaradásra. Az unitáriusok egyh. Képv. Tanácsának Kolozsvárott 1871-ben dec. 31-én tartott üléséből“.

Ezt a kérdést a Sepsiszentkirályon 1872. június 10-én tartott egyházköri közgyűlés tárgyalta és megállapította:

„A S. Szt. Györgyi Unitáriusok pedig mint filia Kilyéni Anya ecclához tartozván, az ezutánra is azon lábon hagyandó.

S egyszersmind elő Szóval is mondja ki Elnök a közgyűlésünk azon óhajját, lenne szíves Mt. Egyh. Fő Tanács még erőfeszítéssel is Brassóba egy köztanítót, ki egyszersmind papi teendőkkal is föl lenne bírva, ruházva, küldeni status költségén [...].

Közgyűlés Elnök aat. Kökösi Pap Serester Sándor aaval együtt föl kérte és meg bírta az aránt, hogy a leg rövidebb idő alatt még a közelebbi Mtgs. E. Fő Tanácsai gyűlés előtt Brassóba menjen bé. S szorgal-

matosan járjanak végre, hogy ottan kik és minő helyzetű Unitárius hívek találhatnának s azokat lehetőleg gyűjtsék össze, írják névsorba“.

A feltett kérdésre adott választ csak az 1873. augusztus 15-én Előpatakon tartott egyházköri közgyűlés jegyzőkönyvében találjuk meg:

„A tavalji közgyűlés kiküldötte volt elnök és Serester Sándor aait végire járni a Brassai unitáriusok létszámának: kik is tavalji június 18-ikán egy ottani reformátusok templomában tartott isteni tisztelet mellett — ottani ref. lelkész Molnár János úr segédkezésével — a lelkek száma 138 találtak melj szám a beadott jelentés szerint évről évre változandólag áll.“

A Háromszéki egyházkör jóakarátára vall egy „Környéki (Egyházköri) Pénztár“ létesítése 1872-ben, melynek célja volt: „a Sepsiszentgyörgyön és Brassóban lakó számos hitrokonainknak unitárius hitközséggé, Ecclává alakulására való segélyezése. [...] A pénztár csak akkor kezdheti meg kiadásos működését, ha a pénztár legalább tízezer (10.000) ausztriai forintra nevedkedett“.

„A pénztár ezen nevedkedését elősegítik:

1. Önkéntes adományok (évenkéntes adakozások).

2. A köri alpapi Szék által meg Szavazott:

a) papszéki díjjból egy rendes ülnökéhez hasonló részlet,

b) szülői erőltetés czímen ítéltetni szokott 6,12 osz. frt. pénzbírság.

c) a köri egyházgyűléseken és a pénztári egylet gyűlésein mentség nélkül meg nem jelent tagok büntetéséből járandó összegek egészben (3,12 frtig).

d) a tőkének alábbi meg írandó módóni kamatoztatása.

3. Egyház környékünkben ujjon belépő lelkész és ének vezér tartozik a pénztár részére egy forintot fizetni avatás cím alatt.“

II. Tagjai a Háromszéki Unitárius Egyházköri Pénztárnak mindazok az egyházi és világi hitrokonaink, akik abba egyszer mindenkorra legalább 1 osztrák forintot befizetnek.

„VIII. A pénztár mindaddig fön áll és folytatja működését, valammeddig három (3) tagja lesz“.

A pénztár 1897-ben a lelkész kör birtokába ment át. Az akkori jegyzőkönyv nem említi a Pénztár vagyonát, de az eltelt 25 esztendő alatt sem emelkedett 400 forint fölé.¹²

Közben ettől függetlenül megérett arra a helyzet, hogy Brassóban belső erőkre alapozva önálló unitárius egyházközség alakuljon.

4. Száz évvel ezelőtt, 1885

A 19. század hetvenes éveiben, történelmi változások következtetés-képpen, nagy fellendülésnek indult Brassóban is az élet. A régi zárkózottság megszűnt, a céhrendszer már végnapjait járta, a vasút beindul-tával egy teljesen új áramlat és új bevándorlás indult a Cenk alatti város felé. A szellemi megújulás is rövidesen éreztetni kezdte hatá-sát. Egyletek alakultak, városrészenként létesültek elemi és polgári is-kolák; ipari és kereskedelmi középiskolák indították be a jövő nemze-dék nevelését.

Brassónak a múlt század nyolcvanas éveiben már 352 unitárius val-lású lakója volt. 152 a belvárosban lakott, a többi megoszlott a három más városrészben és végig a Tömös völgyén. Ha a számok mögé ve-tünk egy pillanatást, a következő tényekre bukkanunk. A belvárosban lakók azért voltak többségben, mert azok jobbára háztartásbeli, gazdasági

ceselédek vagy iparos tanulók voltak. Önálló kereskedő talán egy sem, kisiparos is alig volt e hiten lévők között. Bolgárszegben és Bolonyában már voltak kiscigányok, önálló vagy másnál dolgozó iparosok; a Tömös völgyén végig pedig az épülő Kolozsvár—Predeal-i vonalon dolgoztak sokan, s akkor is legfőképpen Űrmösről betelepültek lehettek. Ezek az unitárius hívek azonban egymásról nem igen tudtak, s legtöbbször mindössze a falujabelijeivel tartott fenn közelebbi kapcsolatot.

A brassói unitáriusok ügyét számon tartotta Ferencz József püspök s néhány háromszékköri lelkész, kik elég gyakran szorgalmazták a hívek lelki gondozását. De minden törekvés csak elvi vonalon mozgott mindaddig, amíg végre nem került ide egy olyan ember, ki itt helyben próbált valamilyen egyházszerkezési munkát beindítani.

Az isteni gondviselés így hozta Brassóba 1881-ben Killyéni Endrét, ki előbb a polgári iskola tanára lett, majd az ipari iskola igazgatójaként telepedett itt meg. Elettűtja Sepsikilyénből indult, majd középiskolai tanulmányainak befejezése után 1875-ben Kolozsvárra került és az unitárius teológiai intézetben lelkészsképesítést szerzett. Azután tovább tanult Budapesten és tanári diplomával a tanügyben helyezkedett el. Az egyházi emberekkel szoros kapcsolatot tartott fenn, s főleg Boros György akkori teológiai tanárral levelezett.

Brassóba való jövetelének évében cikk jelent meg a Keresztény Magvetőben a brassói unitáriusok megszervezésének szükségességéről.¹³ Killyéni Endrét, mint unitáriust érdekelte, kik és milyen formában akarják itt a híveket összegyűjteni. Nem utolsó sorban pedig arra is gondolt, hogy ha itt egy népes gyülekezetet lehetne szervezni, annak esetleg éppen ő lehetne az első lelkésze. Ilyen irányban Boros György teológiai tanárral levelezést is folytatott.

Hamarosan meggyőződött azonban arról, hogy ott senki semmiféle szervezkedésről nem tud, s azt a gondolatot Molnár János református lelképásztornak¹⁴ melengeti. Az unitáriusok ugyanis hozzá vitték gyermekeiket keresztemelni, ő temette el halottaikat, s egyik-másik ott volt a kepefizetők jegyzékébe felvéve. A házasságot rendszerint valamelyik fél szülőfalujában kötötték. Az újszülöttek és halottak anyakönyvelése komoly dolog volt, mert 1895. október 1-ig még nem létezett állami anyakönyv és így mindenki csak az egyházi nyilvántartásban szerepelt.

Killyéni Endre a középiskolákban négy tanulót talált, akik bár unitáriusok voltak, más felekezetekhez kellett hittanórara járjanak, mert a korabeli rendelkezések értelmében hittananyag nélkül felsőbb osztályba senki nem léphetett. Mivel akkor már főtanácsos tag volt, 1882-ben ezt a helyzetet jelentette az Egyházi Képvisező Tanácsnak, amelytől az alábbi szövegű iratot kapta:

„Az E. K. Tanács arra törekedvén, hogy a Brassai, meg az ottan a különböző tanintézetekben unitárius tanuló növendékek vallásos oktatásban részesüljenek, s ezt a T. Egyh. Tanácsos Úr által óhajtván elérni: ezennel atyafiságos indulattal felhívjuk az iránt nyilatkozni, hogy hajlandó lenne-e ezt elvállalni; egyszersmind adjon az E. K. Tanácshoz véleményét az iránt, miképpen lehetne a tanítást és további folytatását eszközölni.

Végül felhívjuk, hogy amennyiben lehetséges, küldjön egy jegyzéket a Brassai, valamint a különböző intézetekben tanuló unitárius növendékekről: melyből kitűnjék, hogy hányan vannak, mely iskolákban és minő osztályban tanulnak.“¹⁵

Erre Killyéni azonnal válaszolt:

„A felhívás értelmében személyesen megkerestem a Brassóban levő mindazon intézeteknek igazgatóit, melyekben unitárius vallású növendékek létezését képzelhettem.

Brassó városában levő összes iskolákban csupán a következő unitárius vallású tanuló gyermekek vannak:

1. Serester Matild, apja Serester Sándor pap Kökössön. El. isk. II. o.
2. Albertfi Sándor, apja Albertfi János iparos, Brassó. Áll. polg. II. o.
3. Kovács Gyula, apja Kovács Károly törv. bíró, Brassó. R. k. gimn. IV. o.
4. Kovács Sándor, apja Kovács Károly törv. bíró, Brassó, R. k. gimn. VI. o.

Fent felsorolt növendékek közül a polgári iskolánkba járó Albertfi Sándorra nézve voltam bátor a mélt. és főt. egyh. Képv. T. utólagos jóváhagyásának reményében úgy intézkedni, hogy neki a főt. püspök urunk által írt konfirmációs kátét tanítom, mivel idejénél fogva úgy is rövid időn konfirmálnia kell, a legnagyobb valószínűség szerint már az iskolai év végeztével iparos tanoncznak menvén, reá nézve ezt tartotam elkerülhetetlen tudnivalóknak. A többiekről nem intézkedtem.

Végül legyen szabad tisztelettel megjegyeznem, hogy az unitárius növendékek ily csekély számában magam is kételkedem. Úgy tetszik nekem, mintha a tényleg Brassóban lévő hitfeleink számához képest több tankötelesnek is kellene lenni. Én ezt csak úgy magyarázhatom meg magamnak, hogy hitfeleinknek a református és katolikus papok által megkeresztelt gyermekei valóban református v. katolikusnak is tartják magukat s így szerepelnek az iskolában is. Fájdalom, nem dicsekedhetem azzal, hogy egy évi itt létem alatt ezen ügy iránt érzett meleg érdeklődésem mellett is a Brassóban levő unitárius leányegyház mozgalmairól vagy csak annak tényleges létezéséről is tudomást szerezhettem volna. Így annak viszonyait nem ismerhetem, annyit azonban tapasztaltam, hogy az ügyre nézve nagyon óhajtható volna, ha az anya ecclesiá, vagy talán a mélt. és f. E.K.T. közelebbről részletezné szíves figyelmében. Brassó, 1882. szeptember hava.”

Mint főtanácsi tag és mint Ferencz József gyermekeinek egykori nevelője bensőséges viszonyt tartott fenn Killyéni az unitárius püspökkel, s gyakran váltottak levelet. Egy 1884. július 4-ről keltezett levélben fel-tárta az egész brassói helyzetet és kérte a Főhatóságot, adjon határozott utasítást Löfi Áron bölöni lelkész-esperesnek — hová a brassói szórvány amúgy is tartozott, — a brassói leányegyházközség megalakítására.

Killyéni levelében többek között ezeket írta:

„... felkerestem személyesen Molnár János helybeli református lelkész urat s közös megbeszélésünk eredményét az alábbiakban a teendőkre nézve mint igénytelen véleményt előadom. Unitárius leányegyház Brassóban nevezett lelkész úr véleménye szerint nincs, de létesítése egyaránt kívánatos a reformátusokra és unitáriusokra nézve... Előadhatatlan szükséglet, ha annak teljes szétmállását a további közönyösség által munkálni nem akarjuk. A szervezés ideje már azért sem tűr halasztást, mert a jelenlegi református pap egy mívelt komoly gondolkodású, s más hiten lévők iránt türelmes öreg úr, ki a leányegyház szervezési tervezetének szintén barátja”.

Itt említjük meg, hogy abban az esztendőben Killyéni egy értékes segítséget kapott Végő Máttyás unitárius tanár személyében, aki Tordán

és Kolozsvárt tanult s ahol tanári képe­ sítést is szerzett. Tordán és Ludason tanított, majd 1884-ben a brassói polgári iskolához nevezték ki.

Ferencz József püspök 1885-ben erélyesen intézkedett és a Három-széki esperesnek az alábbi iratot küldötte:

„Még 149—1884 szám alatt felhívta volt E. K. Tanácsunk a T. Es-peres urat Brassóban lakó hitbeli afiait vegye számba s velök egyet ért-ve adjon véleményt az iránt, miként lehetne eszközölni, hogy Brassai híveinknek koronkint isteni tiszteletet tartassanak s azok körül a val-lásos gyakorlatok teljesíttessenek s miként lehetne ott fiók-egyházat szervezni, sőt erre a lépéseket tegye meg.

A tisztelendő Esperes úr a felhívásra még nem tevén jelentést el-járása eredményéről, felhívjuk, hogy a felhívás vételétől egy hónap alatt ez ügyben tegye meg jelentését az E. K. Tanácshoz.

Az Unitáriusok E. K. Tanácsának Kolozsvártt 1885-ben január 25-én tartott üléséből. Ferencz József unitárius püspök. Kovács Antal tanügyi jegyző.¹⁶

Lőfi Áron esperes a kapott utasítás szerint Molnár János brassói református lelkipásztorhoz fordult, aki kimerítően válaszolt. Levelének lényege ez volt:

„Sz. 30/1885. Nagytiszteletű esperes úr! Folyó hó 23-ki becses leve-lére van szerencsém válaszolni, miszerint az isteni tisztelet tartás az itteni ref. imaházban akár mikor tetszés szerint szabadon megtartható lényeg-ilig, s ha e tekintetben testvérfelekezetünknek valamiben szolgálha-tunk, csak örvendünk rajta.“

Killyéni közben érdeklődött a Brassóban élő unitáriusok létszáma felől. Így megtudta, hogy az 1869-ben tartott népszámlálás adatai sze-rint a város lakóinak száma 27.766 személy volt, abból 138 vallotta magát unitáriusnak. Az 1880-ban végrehajtott népszámláláskor a 29 584 összlétszámból már 352 lélek volt e hiten lévő. A gyors szaporodás mint mindig, a bevándorlókból telt ki és minden jel arra mutatott, hogy még többen fognak jönni az unitárius vidékekről.

Ilyen előzmények után végre 1885. április 6-ra kitűzték a brassói unitárius leányegyházközség alakuló közgyűlését. Erre eljött Lőfi Áron bölöni esperes és Kiss Sándor laborfalvi lelkész is. Az akkor Színház (ma Luxemburg Róza) utcai református imaházban összegyűlt a kicsi, de nagy örömben lévő unitárius gyülekezet. Kiss Sándor volt az ün-nepi szónok, ki János evangéliuma 16. részének 32—33 verse alapján tartotta meg avató beszédét. „Íme eljő az óra, hogy szétoszoljatok, kiki az övéihez, és engem egyedül hagyjatok: de nem vagyok egyedül mert az Atya velem van. Azért beszéltem ezeket néktek, hogy békességtek legyen énbennem. E világon nyomorúságtok leszén, de bízzatok: én meg-győztem a világot.“

Istentisztelet után úrvacsorát osztottak, mely alkalommal 28 férfi és 11 nő részesült a szent jegyekben. Annak folytatásaként megtartot-ták az alakuló közgyűlést. Azon a korabeli felfogás szerint csak férfiak voltak jelen. Név szerint: Lőfi Áron esperes, Kiss Sándor lelkész, Ko-vács Károly, Killyéni Endre, Végh Mátyás, Jakab István, Veress György, Mikó Elek, Berde Károly, Nagy Áron, Csorba László, Albertfi Mózes, Si-mon Ferenc, Ungvári Lajos, Csíki Miklós, Nagy János, Székely Sándor, Koncz János és Bomhér Dénes.

A közgyűlés kimondotta a leányegyházközség megalakulását és megválasztotta vezetését. Gondnok lett Veress György, jegyző Killyéni Endre, presbiter Csiki Miklós, Nagy Áron és Mikó Elek, egyházi Nagy János.¹⁷ Az új vezetés azonnal le is tette a hivatali esküt. Az istentisztelet helye a reformátusok imaháza, egyházközségi központ pedig Veress György gondnok Fekete utcai lakása lett.

Ezzel beindult a brassói unitáriusok szervezett egyházi élete. Hoszszas utánjárással megállapították, hogy a városban 333 unitárius él, s azokból 103-at kepefizető tagként vettek nyilvántartásba. Meghatározták, hogy minden hónap első vasárnapján esperesi utasításra bejön valamelyik környékbeli lelkész, ki itt istentiszteletet tart; a megszokott időben pedig négyszer úrvacsorát oszt. Az egyházközség anyakönyvét Molnár János református lekipásztor vezette, és szükség szerint ugyancsak ő temetett és keresztelt. A kántori teendőket a református énekevezér vállalta. A számbavett 15 iskolás gyermeket Killyéni Endre tanította hittanra és adott nekik érdemjegyet. Az év végén tartott második keblitanácsi gyűlés örömmel vette számba, hogy készpénz vagyona¹⁸ már 87 forint 23 krajcárt tett ki, ami kepefizetésekből gyűlt be. A leányegyházközség továbbra is a bölöni anyaegyházhoz tartozott.

5. Az önálló egyházközség megalapítása és első lelkésze

A leányegyházközség alapítását követő időkben az egyházközség önállósítása és lelkészi állás szervezése napirenden van. 1886-ban a gyülekezet az Egyházi Képviselő Tanácstól kérte, hogy Killyéni Endre lelkészi szolgálatokat végezhesen. A hívek remélni kezdték, hogy közkedvelt vezetőjük lassan palástos lelkészükké válik. Ez azonban formai akadály miatt, sajnos meghiúsult.

Csakhamar az áldozatkészség jelei is mutatkoztak. 1887-ben Nagy Áron és neje Orbán Julianna, Benedek Sándor és neje Nagy Ágnes és Veress Györgyné egy-egy úrasztali terítőt ajándékoztak. 1888-ban Ungvári Lajos úrvacsorai tányért; 1889-ben Veress György cinkannát és -tányért; 1894-ben Benedek Lajosné Biró Katalin úrvacsorai poharat adományoz. A gondnok pedig beindította a mindenkori úrvacsorai kenyér és bor felajánlását. Ugyanakkor a gyülekezet a bölöni anyaegyházközségtől úrvacsorai pohár adományozását kérte az alábbiak szerint:

„Tisztelettel kérjük a nagyrabecsült egyházközséget, hogy ameny nyiben anyagi viszonyai megengedik, szíveskedjék a brassói unitárius leányegyház számára emlékül egy úrasztali poharat készíttetni, s illetőleg azzal egyházunkat megajándékozni. Ez lesz a legnemesebb és legméltóbb emlék, melyet az anya ötlet tisztelő leányának adhat, mellyel annak boldogulását csekély áldozattal elősegítheti s azt örök hála és viszontszolgálatra kötelezheti.“ Ezt a kérést a bölöni keblitanács felkarolta és Budapesten elkészíttette ezüsből, belül aranyozottan a ma is használatban levő 60 frt. értékű kelyhet ezzel a felírással: „A BRASSÓI UNITÁRIUS EGYHÁZNAK AJÁNDÉKOZTA A BÖLÖNI EGYHÁZ 1888“. Ugyanakkor érkezett egy úrasztali ezüst tányér belül aranyozva, hátlapján a felírással: „UNGVÁRI LAJOS AJÁNDÉKOZTA 1888“.

1888-ban Ferencz József püspök meglátogatta az újonnan alakult leányegyházközséget és püspöki vizsgálatot tartott, ami biztatást ad a híveknek és lendületet az egyházi életnek. Ma már egyháztörténelem a vizsgálat néhány jegyzőkönyvi megállapítása:

a) Az első év kivételével minden hó első vasárnapján istentiszteletet tartottak.

b) Egyházi terheket hordozók száma 100—120 lélek.

c) Az anyakönyv a református lelkészi hivatalban található.

d) Tanköteles gyermek 3 leány 8 fiú. Tanítja Killyéni Endre.

e) Pénzvagyron a Sparkassánál 299 frt. 25 kr.

f) Úrasztali szerelvények (felsorolva az említettek).

Veress György egy alkalommal kijelentette, hogy gondnoksága idején évente legalább 100 forinttal kívánja az egyházközség templomalapját emelni, úgy hogy 10 esztendő alatt legalább 1000 forint álljon rendelkezésre e célra. Ennek első próbájaként 1889-ben Veress György és Killyéni Endre vezetésével megtartják az első műsoros ünnepélyt, melynek tiszta jövedelme 102 forint. A hívek önkéntes adózása mellett ez az összeg veti meg a leányegyházközség anyagi alapját. Ezek a közkedvelt ünnepélyek rendezése, a hívek buzgó közreműködése mellett évről-évre ismétlődnek, és az anyagi alap gyűjtésének egyik bevált módozatává váltak.

1890-ben a gyülekezet nagy szomorúságára Killyéni Endre tanárt Brassóból Fiuméba helyezték át, s ezzel itt az oly lelkesen végzett egyházi munkája megszűnt. Szerencsére helyét átvette Végh Mátyás egy ugyanolyan buzgó egyháztag, ki már az alakuló-gyűlés jegyzőkönyvét írta, és minden rendezvénytől értékes segítséggel szolgált. Tanította a már 50 létszámra gyarapodott iskolásoknak a hittant, vezette az egyházközség adminisztrációját. Sajnos 1894-ben őt is mint igen tehetséges író-tanárt előléptették, Fogarasra helyezték középiskolai igazgatónak.

Az ügyes gondnok azonban egyedül is helyt állott. 1895-ben az ő vezetése mellett ünnepelték meg a leányegyházközség alapításának tizedik évfordulóját. Veress György gondnok ígéretéhez híven erre az időre előteremtette az ezer forintot, ami már egy kis családi ház értéke volt.

A beszolgálással sok baj volt, mivel Bölön nem esett az 1873-ban erre vezetett vasútvonalba s így nehéz volt onnan a lelkésznek Brassóba járni. Részben ezért 1898-ban a leányegyházközséget a sepsiszentkirályi egyházközséghez csatolták át. Onnan Vaska Béla beszolgáló lelkész járt ide, ki később kökösi lelkész lett, s vele együtt egyházközsége az anyaság szerepét is vállalta.

Ez idő tájt jelent meg az *Unitárius Közlönyben* Nagy Lajos árkosi lelkész javaslata¹⁹ egy körlelkésztség felállítására Brassó központtal, ahonnan a sepsiszentgyörgyi és bukaresti híveket is gondozni lehetne. Ez azonban csak terv maradt.

1892-ben felmerült a lelkészi állás szervezésének kérdése, s ezzel egy imaház létesítésének a kívánalma.

Az 1890-es években lelkészi állás szervezése és az egyházközség önállósítása napirenden van, amit Veress György gondnok 1900-ban a köri közgyűlésen is sürget. Az egyházi főhatóságtól anyagi és erkölcsi támogatást kérnek terveik megvalósítására. A városhoz kértet adnak be telekátengedésért, melyre majd imaházat, később templomot építhetessenek. A városi tanács a központi postahivatal épülete mögötti üres telket kilátásba is helyezi,²⁰ de olyan feltételekkel, melyeket a leányegyházközség nem fogadhatott el.

Közben felvetődött a temetőszerzés gondolata is. Gondnok javasolta, hogy a Gespreng hegy mögötti városi temetőből kérjenek egy

külön területet erre a célra. A tervezetésbe azonban beleszólt a gondnok halála. Veress György 1908. december 19-én meghalt. 23 évig volt gondnok, páratlan buzgósággal, lelkesedéssel és ragaszkodó szeretettel vezette a gyülekezetet. Arcképét az egyházközség megfestette hálája jeléül. Utódja Ungvári Lajos csizmadia mester lett, pénztáros Benedek Lajos, jegyző Török Sándor. Killyéni Endrét, aki Fiuméből visszakérült Hosszúfaluba iskolaigazgatónak, tb. főgondnökká választották. Így ha távolról is, ismét részt vehetett a gyülekezet vezetésében. Közben idekerült dr. Vernes István ügyész, aki lelkesen állott be a leányegyházközség munkásai közé.

Az Egyházi Képviselő Tanács elérkezettnek látta az időt fejlődésében segíteni a leányegyházközséget. Előterjesztésére az 1909-ben tartott Főtanács a brassói leányegyházközséget anyaegyházközségnek nyilvánította,²¹ és a lelkeszi állás betöltését kérte Ferencz József püspöktől. Az egyházközség közgyűlése november 7-én lemondott lelkészválasztói jogáról és a püspökre bízta az állás betöltését.

Ferencz József püspök december 17-én Veress György nagyajtai lelkészt nevezte ki 1910 január 1-től a brassói egyházközség első rendes lelkészének. Javadalmazását így határozta meg: évi 2000 korona államségély, 500 kor. lakbér, 400 kor. egyházközségi fizetés és 50 kor. stóla, összesen 2950 korona, ami gondtalan megélhetést biztosított a lelkésznek.

Az egyházközség örömmel és lelkesedéssel fogadta első lelkipásztorát, akinek édesapja — Veress György — itt buzgólkodott a leányegyházközség szervezésekor, azután 23 esztendeig volt annak lelkes és közvagyonot alapító gondnoka. A gyülekezet méltán remélte, hogy a fiú apja nyomdokaiba lépve, annak tapasztalatait és a maga tudását a közjó szolgálatába állítva, megvalósítja valamennyiük reményét — saját templom megszerzéséhez segíti egyházközségét.

Március 21-én maga Ferencz József püspök iktatta be állásába Veress Györgyöt, nagyszámú helybeli és vidéki érdeklődő jelenlétében. A *Brassói Lapok* és a *Kronstädter Zeitung* megemlékezett a város nagy eseményéről. Előbbi cikkéből idézzük az alábbi sorokat: „Hatalmas, tartalmas, képletekben gazdag, mindvégig lebilincselő beszéd keretében jelölte meg a nagy tudású, ambiciózus, népszerű új pap azokat az elveket, melyek papi működésében zsinormértékül fognak szolgálni. Hirdette különösen a különböző felekezetek és nemzetiségek közötti békét és türelmességet, egyetértést. A nagy elequenciával előadott szónoklat, amely az új lelkész nagyra termettségét igazolja, s amellyel fényes tanújelét adta annak, hogy nem érdemtelen arra a kitüntetésre, hogy az újonnan megalakult egyház első papjának hivatott el, Isten áldását kérte ezutáni működésére.”²²

Veress György nagyvonalúan rendezkedett be. Elfogadtatta a keblitanáccsal, hogy egy új városi gyülekezetnek külön lelkészi lakás és irodahelyiség mellett szüksége van különböző nyomtatványokra, nagy reprezentálásra, hogy a közérdeklődést magára fordítsa. Ugyanakkor a már egybegyűjtött, de még elég szerény „templomalap” gyarapítására sok rendezvényt, országos gyűjtést tervezett díszes gyűjtőívekkel és gyűjtőkönyvvel, melyhez főpásztori ajánlást is csatolt. Az új egyházközség vezetésében még járatlan keblitanács tagjai mindenben követték lelkipásztoruk irányelveit, s így már első évi költségvetésükben a kiadásokat

a várható bevételektől függetlenül állították be azzal az elgondolással, hogy a hiányzó összeget végső esetben az egyházi központ fogja viselni.

Az első évben a keblitanács gyűlést gyűlés után tartott. Addig is, míg templomot lehet építeni, házat akartak vásárolni. Alkudoztak a Kapu utca 60 szám alatti házra, az Iparegyelet régi székházára, a Fekete utcában a 9. és 14. számú ingatlanra. Készültek még abban az esztendőben megrendezni az egyházközség megalakításának 25. évfordulóját. Az első év reményen felüli anyagi eredménnyel zárult. Az esperesi vizsgálat megállapításai is reményre jogosítók voltak: a lelkész minden vasárnap istentiszteletet tartott, az ifjúsággal foglalkozott, 130 növendéket részesített vallásoktatásban, a tisztviselők teljesítik kötelességeiket, az egyházközség költségvetése és számadása rendben van.

Következő esztendőben a helyzet megváltozott. Lelkész alig 1—2 alkalommal hívta össze a keblitanácsot. Tanácsára bevezették a havonként tartott ún. „fehér asztal” találkozót, ahol a közügyeket jegyzőkönyvelés nélkül beszélték meg. Voltak ugyan, kik ezzel a módszerrel nem értettek egyet. Így lemondott Benedek Lajos régi kipróbált pénztáros, kinek külön véleményére figyelte ugyan József Lajos esperes, sőt maga Ferencz József püspök, de ők is inkább az ellentétek elsimításán fáradoztak. Panaszt emelt a vallásoktatás hiányos végzése és más mulasztások miatt Killyéni Endre főgondnok is. Természetesen az 1912. évi esperesi vizsgálószerk mindezt sok más formai hibával együtt kifogásolni kényszerült és elég figyelemreméltó meghagyások kerültek feljegyzésre a jegyzőkönyvben.

A felmerült panaszok és ellentétek elintézésére az egyházközség közgyűlése elfogadván a lelkész javaslatát, a további pénzkezelést Ungvári Lajos gondnokra bízta; ugyanakkor Killyéni Endre ajánlatára dr. Vernes Istvánt második főgondnoknak választotta.

Ilyen és sok más előzmény után nem volt véletlen, hogy 1913 novemberében a pénztári ellenőrző vizsgálatot tartó esperesi vizsgálószerknek megdöbbenéssel kellett megállapítania, hogy Veress György az egyházközség pénzvagyont saját céljaira eltékozolta. Hütlensége és megbotránkoztató eljárása végeredményben 18.463 koronával károsította meg a brassói gyülekezetet. Ezért kénytelen volt lelkészi állásáról lemondani. Ungvári Lajos gondnok, aki mint pénztárnok anyagilag felelősséggel tartozott a gyülekezet pénzvagonáért, hanyagsága miatt házat vesztette el, hogy az egyházközséget legalább részben kárpótolja. Az 1914 évi Főtanács Veress György eljárását elítélte, a palást viselésére méltatlannak találva, az unitárius lelkészek névsorából törölte. Ugyanakkor rokonszenvét nyilvánította a gyülekezet iránt és az egyházközség helyreállítására anyagi támogatást ígért.²³

Nehéz gondokkal terhelten köszöntött be a történelmi, 1914-es esztendő a brassói gyülekezetre. Az alig négy éves egyházközségnek, teljesen kifosztva és egy botrány középpontjában állva kellett ismét megkeresnie haladása útját.

A sajnálatos esemény nagy zökkenőt, anyagi és erkölcsi visszaesést jelentett az egyházközség életében. A biztató hangulatnak jó időre vége volt. Másfél évig a lelkészi állás betöltetlenül maradt. A beszolgáltatást Vaska Béla kökösi és Kovács Lajos nagyajtai lelkészek végezték, ők azonban nem voltak állandóan jelen a gyülekezetben, s így nagyobb kezdeményezéshez nem is foghattak.

Ferencz József püspök, aki állandóan érdeklődött a nehéz helyzetbe jutott egyházközség ügyei iránt, a gondnokhoz írt egyik levelében így nyilatkozik:

„Talán csak kiépüljük azt a nagy sebet, amelyet nemcsak pénz-ügyileg, de erkölcsileg is okozott az az eléggé el nem ítéltető nyomorult lelkész, kinek nevét nem szívesen írom le... engedje remélnem, hogy úgy Nagyságod, mint összes brassói híveink rajta lesznek hogy az egyházközségen esett csorba kiküszöböltessék, s rövid időn elmondhassuk, hogy a brassói unitárius egyházközségben a pokol kapui sem vehetnek diadalt.“²⁴

Ebben az időben vette át dr. Vernes István főgondnok az egyházközség vezetését, helyettes pénztáros minőségben pedig Albertfi Sándor az anyagi ügyek rendezését. A legnehezebb 1913-as évről írta a főgondnok évi jelentésében ezeket a megállapításokat:

„Régi igazság, hogy a baj összehozza a bajbajutott embereket. Ezt az igazságot tapasztaltam a lefolyt év folyamán. Egyházközségünk ügyei iránt soha fokozottabb nem volt az érdeklődés, a bajok elhárítására és az egyházközség fennmaradásának biztosítására soha nem volt köztünk nagyobb törekvés, mint a lefolyt évben.“

A főgondnokot munkájában még két jeles ügyvéd segítette, dr. Ferenczi Gábor és dr. Sükösd Zsigmond, hogy méltó módon rendezzék a kényes anyagi helyzetet. Így az nyilvános perre soha nem is került. Sajnos azonban az anyagi ügyek rendezése részben a kitört világháború miatt, de főleg az ilyen helyzetben tájékozatlan felelősek téves felfogása miatt nem sikerült. Ungvári Lajos gondnok biztosítéknak maradt házát ugyanis eladták, de csak részletfizetésre, a pénzt nem fektették ingatlanba. A pénz fokozatos értéktelenedése következtében szenvedett veszteséget soha pótolni nem lehetett.

Ingatlan szerzésre irányuló próbálkozásban nem volt hiány. Albertfi Sándor ajánlatára tárgyaltak a Cenk felé vezető út melletti régi felhagyott Schiel-féle gépgyár területe és épületei megvételéről; egy Kút utcai ház átvételére is kaptak ajánlatot és más kibontakozásról is esett szó. Azonban személyi változások és ellentétek, nem utolsósorban dr. Vernes István ügyész-főgondnoknak Brassóból való elhelyezése, megakadályozott bármilyen megoldást.

6. A templomépitő Kovács Lajos, küzdelmei és célhoz jutása

A brassói gyülekezet többször is sürgette Ferencz József püspök-nél a lelkészi állás betöltését. Az egyházi főhatóság azonban a háború gyors befejezését remélve, annak végéig nem akart intézkedni. A világháború első esztendeje azonban szomorú tapasztalatokra vezette a világot. Lassan mindenki hozzá kellett szokni egy hosszúnak ígérkező háborúhoz és így a közben folytatandó életberendezkedéshez. Ezért 1914. végén a püspök kénytelen volt kiírni a pályázatot a brassói lelkészi állásra.

Komoly jelölt tulajdonképpen csak Kovács Lajos nagyajtai lelkész volt, kit úgy is, mint köri jegyzőt, és úgy is mint beszolgáló lelkészt mindenki ismert, becsült és alkalmasabbat nem is keresett. Így az 1915. február 28-án tartott választói közgyűlés egyhangúlag őt választotta meg. Így lett öt évi kissolymosi és hat évi nagyajtai szolgálat után Kovács Lajos a brassói gyülekezet lelkésze. Boros György főjegyző iktatta be

május 9-én; beköszöntője alapigéjéül 2Kor 12,14 versét választotta: „Ímé harmadízben is kész vagyok hozzátok menni, és nem leszek terhetekre; mert nem azt keresem, ami a tiétek, hanem titeket magatokat. Mert nem a gyermekek tartoznak kincseket gyűjteni a szülőknek, hanem a szülők a gyermekeknek.“ Ezzel megindult a brassói unitáriusok életében egy küzdelmes, de eredményekben gazdag időszak.

Mint jellemző mozzanat említhető, hogy Ferencz Istvánné egyháztag ekkor ajándékozott a gyülekezetnek keresztelő poharat és tálcát, mintha e jelképben a lelkész és hívek összetartását, közös munkásságát akarta volna kifejezésre juttatni, mint múlhatatlan szükséglet a jelenre és jövőre vonatkozólag.

Az egyházközség szegény volt, még csak bérelt irodával sem rendelkezett. Így a népes hét tagú lelkészi családot Albertfi Sándor pénztáros fogadta be a Kórház utcai házába. (Később innen a papilakot előbb a Gácsmajor utca 10. szám alá, majd az Egres utca 9. számú házban helyezték át).

A brassói unitáriusok abban az időben a helybeli református egyházközség templomába jártak istentiszteletre, gyűlésekre pedig azok tanácstermében kaptak helyet. A kántori teendőket Kisgyörgy Sándor református énekvezér végezte; az egyházközség közben kérvényezte egy kántortanító Brassóba való helyezését.

A gyülekezet tagjai szerény jövedelemmel rendelkező hívekből tevődtek össze. Közülük sokan katonáskodtak. Mégis az itt maradottak komolyan hozzáfogtak az egyházközség újjáépítéséhez. Lassan rendeződtek a dolgok és év végére már 17.607 korona vagyonról adott számot a kis egyházközség. A pénz fokozatos értéktelenedése és az emelkedő drágaság azonban sok gondot okozott, különösen a lelkészi családnak. Ezért volt kénytelen Kovács Lajos tábori lelkésziséget is vállalni, hogy ez a fizetése pótolja az egyházközségtől kapott javadalmazást.

Az egyre romló háborús helyzet nehéz megpróbáltatás elé állította a híveket és lelkészüket egyaránt. Nélkülözések sora várt valamennyiükre. A lelkészi családban betegség vert tanyát, járvány érte a gyermekeket, betetőzésül pedig 1919. július 1-én alig 40 éves korában meghalt a lelkész hitvese, Kriza Ilona, a néhai nagy költő-püspök unokája, a hívek szeretetébe fogadott kedves asszony. A még fiatal családfő gondjaira maradt 5 nevetlen kis gyermek, valamint egy alig megszervezett egyházközség, melynek gondozása éppen akkor igényelt kitartó egész emberi munkát. A lelkésznek nemcsak heti 16 hittan órán kellett 150 tanulót tanítania, az egyházközség lelki gondozását és adminisztratív vezetését végeznie, hanem sokszor az egyre szaporodó hadiözvegyek és árvák megsegítéséről is intézkednie kellett.

Az egyházközség már a háború alatt megpróbálta régi vágyának, megfelelő templom vagy imaház építésének tervét előbbre vinni. Többféle terv is felbukkant, melyet végül is azzal kellett napirendről levenni, hogy: „majd a háború végén...“ A keblitanács 1916. április 9-én tartott gyűlésében elhatározta, hogy a várostól templomépítésre helyet kér. A városi tanács 1917-ben tárgyalta a kérést és a Kút utcai katolikus temető előtt levő üres telket (850 m²) ajánlotta fel eladásra²⁵, melyet az egyházközség végül is elfogadott. A kívánt alap- és homlokrajzot az egyházközség Pákey Lajos kolozsvári unitárius építésmérnök tervei alapján még ebben az évben bemutatta. A város a tervek ellen némi

kifogásokat tett, ami abból származott, hogy Pákey Lajos a telket nem ismerte, csak helyszínrajz és szóbeli tájékoztatás alapján dolgozott. Mint-hogy a felajánlott terület telekkönyvelése az említett rajzok elfogadásától függött, ez a körülmény az átírást hátráltatta. 1918. július 12-én Pákey személyesen Brassóban járt s a városi építési bizottsággal megbeszélést folytatott, melynek alapján az átengedő terület is szabályosabb alakot nyert. Közben Pákey meghalt; a háborús viszonyok miatt a templomtelek nem jutott az egyházközség birtokába, az építés terve egyelőre lekerült napirendről.

1919-ben a véget ért világháború szomorú statisztikáján Brassóban 6 unitárius hadiözvegy és 18 hadiárva neve szerepelt. A sok megpróbáltatást hozó esztendők után, a huszas évek elejére kezdett változni a helyzet. A város ipara és kereskedelme fellendült, kezdtek behegedni a háborús sebek. Az egyházközség anyagi helyzete is javulásnak indult, és a templomépítés terve újból az érdeklődés középpontjába került.

1920-ban az Amerikai Egyesült Államokból két bostoni unitárius lelkész J. S. Snow és H. J. Metcalf, valamint E. B. Witte ottani műegyetemi hallgató látogatta meg az egyházközséget.²⁶ Felemelő ünnepély keretében nevezettek a brassói egyházközség tiszteletbeli lelkészeivé, az utóbbit pedig tb. főgondnokává választották. A hívek remélték, hogy a régen áhított templom építését a vendégek hazájukban felpártolják. Ugyanakkor a Cleveland-i unitárius gyülekezetet testvéregyházközségnek fogadták.

A megváltozott viszonyok új tisztségviselőket és gyülekezeti munkásokat kívántak. Erre különben az adta meg az indíttatást, hogy Kilylyéni Endre főgondnok Sepsiszentgyörgyön elhunyt, helyébe Halmágyi Gábor kultúrmérnököt választották világi vezetővé. A gondnoki tisztséget Gergely Sándorra ruházták. Ezek mellett jelentős szerepet kapott özv. Preiszner Péterné Kilylyéni Etelka, ki az akkor alakult Dávid Ferenc Nőegylet elnöki tisztségét vállalta. A keblitanács 18-as létszámát 24-re emelték.

A nehéz háborús évek után egy teljesen vagyontalan egyházközséget fenntartani, s közben egy elárvult nagy család minden gondját viselni, emberfeletti munkát követelt Kovács Lajos lelkésztől. Csak az ő kitartása, akaratereje és munkakedve tudott ennyi nagy feladattal megbirkózni. 1920-ban újránősült a család érdekében, második hitvese Mánthó Erzsébet tanítónő lett.

Az 1920-as évektől a gyülekezet minden erejét a „templom alap” megteremtésére és gyarapítására fordította. Hatósági engedéllyel társadalmi gyűjtést rendeztek, ugyanakkor vallásos estélyek, szeretetvendégségek és ünnepélyek, melyek folytatódtak minden évben, lassan szaporítani kezdték a templomalapot. 1923-ban már 116 000 lej volt együtt erre a célra.

1922-ben az egyházközség újból templomtelekért folyamodott a városhoz. A városi tanács kedvezően határozott, amennyiben megújította a korábbi állásfoglalását, mely szerint a katolikus temető előtti 1064 m² nagyságú telket díjmentesen átadja az egyházközségnek templom, lelkési lakás és más hivatalos helyiségek építésére. A hívek lelkesedéssel vették tudomásul a határozatot, a bizalom erősödött, az építés megvalósítására mind nagyobb erőfeszítés történt.

A keblitanácsban és közgyűlésen a hívek részéről tekintélyes megajánlások hangzanak el. Lelkész felkeresi a híveket otthonukban és áldozatra szólítja fel őket, akik mintegy 80 000 lejt ajánlanak fel. Hatósági engedéllyel gyűjtőívek mennek többszáz példányban nemcsak helybe, hanem vidékre is. Ekkor iratta jegyzőkönyvbe Kádár Sándor akkori pénztáros, hogy nejével két harangot ajándékozik, aminek teljesítését halála esetére örököseinek is meghagyja. Dobra Dénes katolikus léteire unitárius vallású feleségével, Oláh Máriával együtt az úrasztala elkészítését vállalja. A lelkész hónapokon át vasárnapról vasárnapra más és más egyházközségbe látogat, hogy prédikálás útján hívja fel az unitáriusok figyelmét a brassói templomépítésre és anyagi támogatásukat kérje. Sok helyen az egyházközségek maguk gyűjtenek és küldik be adományaikat. Alig van egyházközség, amely részt nem vett volna a brassói templomépítésben.

Az egyházközség Demény Andor kolozsvári unitárius építésznél újabb templom tervrajzot rendelt. A telek átadása elé azonban ismét akadály gördült. A megye nem hagyta jóvá a városi telek átengedési határozatát és utasította a városi tanácsot, hogy jelöljön ki más helyen templomépítésre alkalmas területet. Eltartott több évig, míg a városi határozatot végül is jóváhagyták és a templomépítés célját szolgáló terület adományozása 1932. év végén jogerőre emelkedett.

Mialatt a telek ügye húzódott, az egyházközség a templomalap pénzének biztonságos elhelyezésével foglalkozott. Leginkább házat szeretett volna venni, melyben legalább a lelkészi lakás és az iroda, esetleg ideiglenes imaház elhelyezhető volna. Hosszas keresés után bukkantak rá az eladó Rózsater 10 szám alatti egy emeletes kis épületre, melynek megvétele körül a keblitanácsban összecsaptak a vélemények. Ekkor lépett fel Kádár Sándor pénztáros, aki nemcsak a ház megvételét sürgette, hanem egyben vállalta, hogy ha az egyházközség a vásárt nem hagyná jóvá, ő a házat magának megtartja. A ház megvételét 700 000 lejért az egyházközség és a főhatóság jóváhagyta. Ekkor a templomalap vagyona megközelítette a 400 000 lejt. A hiányzó vételár, átírás és javítások költsége szükségessé tette egy 400 000 lej kölcsön felvételét az E. K. Tanács segítségével. A kölcsön összegét az egyházközség előjárói — Fazakas József gondnok, Kádár Sándor pénztáros és Telmann Béla keblitanácsos — garantálták.

Az ingatlan-vásár 1925. május 22-én megtörtént. Öt-hat év alatt a felvett kölcsön kamataival együtt vissza volt fizetve, s a ház tehermentesen állott. Mindez elsősorban Kádár Sándornak volt köszönhető, hogy határozott föllépésére a sok verejtékkel összegyűjtött pénzt az egyházközség ingatlanba fektette. Mégis a bírálat és sok nézeteltérés nem maradt el, mert sokan nem tartották a házat alkalmasnak a gyülekezet céljaira. Udvar, telek nem volt hozzá, imaházat nem lehetett benne kialakítani, átjáró szolgalmi joggal volt terhelve, főleg pedig igen drágának vélték (átírással együtt mintegy 800 000 lejbe került). Legtöbb kifogás alá pedig az esett, hogy arra az egyházközségnek alig fele összeg állott rendelkezésre, a 400 000 lej adósságot pedig 1357 egyháztagra kellett elosztani, kik közül tényleges fizető alig 500—600 volt.

A Kádár Sándor merész terve végül is bevált. S mire az 1930-as gazdasági világválság bekövetkezett, a Rózsa tér 10 szám alatti kifize-

tett épületben a gyülekezet otthon lehetett, a lelkeszi lakás, iroda és gyülesterem pedig elhelyezést nyert.

Kovács Lajos, fáradhatatlan buzgalommal végzett lelkeszi munkája mellett még irodalommal is foglalkozott. Angol nyelvről magyarra fordította M. I. Savage *A kereszténység fejlődéstörténete*²⁷ című könyvét. 1931-ben *Ébresztgetés*²⁸ címen egy prédikáció-kötetet adott ki. Ugyanazt füzetes alakban is közreadta azzal, hogy annak jövedelme a templom-építési alapra menjen. Irodalmi munkásságához tartozott e sorok írójának ajánlására indított *Unitárius Híradó*²⁹ című keblilap szerkesztése is.

1933-ban megtörtént a város által adományozott területnek telekkönyvelése a brassói unitárius egyházközség nevére. Ezzel újból napirendre került a templomépítés terve. A közgyűlés megállapította, hogy az egyházközségnek 1600 tagja van; ingatlan vagyona egy 750 000 lejrt érő belvárosi ház és egy másfél millió lej értékre becsült saját templomhely. A közalapon volt mintegy 60 000 lej készpénz és a vezetőség 197 000 lej rovatál hátrálék begyűjtésében is bízott. Ezeknek alapján a közgyűlés elhatározta a templomépítés megkezdését. A keblitanács hozzáfogott az építkezési tervek elkészítéséhez és engedélyeztetéséhez, melynek intézésére egy templomépítési bizottságot szervezett.

Az eredeti elgondolás szerint a Kút utcai telekre egy két részből álló épülettömböt terveztek. Az egyik fele lett volna a templomi rész, alatt gyülesteremmel, irodával, a másik nyúlványa pedig alul üzlethelyiségeket, a két emeleten pedig lakásokat alkotott volna. Az egész terv 4–5 millió lejre volt elgondolva, amiből azonban előbb csak a templomi részt kívánták megépíteni mintegy két millió lej költséggel.

Az építkezés megkezdése érdekében eladták a Rózsatéren levő, a templomalap tulajdonát képező házat, melyért azonban mindössze 600 000 lejrt kaptak, ami miatt sok egyháztag zúgolódott. Kovács Lajos lelkesz hajthatatlansága azonban előbbre vitte a templomépítés gondolatát. Elgondolása szerint egy 500 000 lejes kölcsön felvételével próbálkoztak, amit az egyháztagok fedeznének templomépítési hozzájárulás címen. A fennmaradó adósságot az építési vállalat egy évi lefizetésre vállalná.

Az egyházközség pályázatot hirdetett a templom és épülettömb tervére. Hat pályamunka³⁰ érkezett be, ezek közül két ajánlatot vettek megfontolás alá. Alapjában Kós Károly író-műépítész elgondolását fogadták el, amit Halász Kálmán építész-mérnök tervéből akartak kiegészíteni. Kós Károly többször volt Brassóban, a városi építészeti hivatallal ismételten tárgyalt, amíg véglegesíteni tudta az építendő templom külső-belső formatervét.

A templomépítési alap gyarapítása eközben nagy lendülettel folyt. Az egyházközség vezetősége 500 drb. házi zárt perselyt osztott szét az egyháztagoknak. Tóth Ferenc keblitanácsos 50 000 lej kamatmentes kölcsönt adott. Dr. Zoltán Gyula egy nagyajtai kaszálóját ajánlotta fel az alap gyarapítására.

A templomépítésre tíz vállalkozó adott be költségvetési ajánlatot, melyek közül a vezetőség és az építési bizottság Gartner Demeter. Utódai, Muli és Roth cég 1 952 953 lejes ajánlatát tartotta a legalkalmasabbnak és javasolta a közgyűlésnek elfogadásra.

Az 1934. április 8-án a református tanácssteremben tartott közgyűlés elfogadta a keblitanács javaslatát és elhatározta az építkezés megkezdését Kós Károly építész terve alapján. Egy hét múlva, a református

templomban tartott ünnepi istentisztelet után a gyülekezet kivonult a Kút utcai telekre és nagy öröendezés között megtörtént az első kapavágás. Másnap építómunkások ásni kezdték a templomalapot. Április 29-én lélekemelő ünnepség keretében megtartották az alapkö letételét, az egyházkör, a város és a különböző felekezetek képviselőinek jelenlétében. Minden a legnagyobb rendben levőnek látszott. A városi tanács megadta az építési engedélyt, még a szokásos építkezési illetékeket is elengedte. Az Egyházi Képviselő Tanács jóváhagyta az építkezési tervet. Az alapkö letételének ünnepségére a polgármester³¹ levélben küldte el jókívánságait.

Az építkezés zavartalanul folyt, a betonalap a föld színéig emelkedett, amikor a munkálatok leálltak és azokat más helyen folytatták.

A városi tanács három telekcserét ajánlott fel az egyházközségnek, a Cenk alatti téren, a Derestyei úton (a mai Steagul kórház mellett) és a Dr. Babeş (Gácsmajor) utcában. A kiegyezés megtörtént a városi tanács és a egyházközség között. A város átadta a Babeş utcai 2500 négyzetméteres telket, és a károk megtérítésére pedig beleegyezett, hogy abból az egyházközség 1416 négyzetmétert (két parcellát) eladhasson. Ezek egyikét az egyházközség azonnal eladta s abból kártalanította az építési vállalatot.

A telekcserre jogerőre emelkedése és telekkönyvelése után az egyházközség Halász Kálmán helybeli építésszt bízta meg az új tervek elkészítésével. A beérkezett nyolc építési költségvetési ajánlat közül a Gonda és Tordai vállalat ajánlatát fogadta el és kötötte meg az építési szerződést. Rendre a bizalom kezdett visszatérni, az áldozatkészség is megindult. A bemutatott s az egyházközségen kívül az egyházi főhatóság és város által is elfogadott és jóváhagyott tervek alapján az építkezés csendben, minden ünnepség nélkül 1935. július 1-én újból megkezdődött.

Az építkezés ellenőrzését Halász Kálmán végezte. Nagy segítséget jelentett dr. Kerekes István főgondnok és Bálint János gondnok hozzáértő és lelkiismeretes munkája. Előbbi a tervezés, hivatali eljárások és szerződéskötések kérdésében volt komoly tanácsadó, utóbbi pedig mindennapos jelenlétével ellenőrizte, hogy az építés mindenben a megállapodás szerint menjen végbe. Gál Vilmos keblitanácsos az anyagbeszerzésnél nyújtott hathatós segítséget.

1935. december 1-én a lelkészi család már beköltözhetett új otthonába; 1936. január 12-én a keblitanács saját tanácstermében tarthatta meg első gyűlését. Január 26-án a gyülekezet házi ünnepély keretében a templomot is használatba vette. A helybeli *Brassói Napló* ilyen címmel adott hírt a nagy eseményről: „Már hirdetik az ígét a brassói új unitárius templomban”³².

A templom építése 1 514 346 lejbe került, berendezéséről a hívek áldozatkészsége gondoskodott. Özv. Kádár Sándorné férje végakaratóból és annak emlékére elkészíttette és adományozta a két harangot. Az úrasztalát Dobra Dénes katolikus asztalosmester készítette s feleségével Oláh Máriával ajándékozta. A szószék a mellé levő lelkészi és keblitanácsosi ülőhelyek a Nőegylet áldozatkészségéből készültek, valamint a templomi szőnyegekről is gondoskodott. Az Ifjúsági Kör a tanácstermet rendezte be asztalokkal és padokkal. Sok egyháztag egy-egy templomi pad költségét vállalta.

1937. május 17-én történt meg a templom ünnepélyes felavatása. Az ünnepély méltó keretet nyert az által, hogy az egyházi főhatóság képviselőjében dr. Boros György püspök és dr. Ferenczy Géza főgondnok vezetésével küldöttségileg megjelentek Kolozsvárról: Vári Albert dékán, Szent-Iványi Sándor teológiai tanár, Puksa Endre jószágfelügyelősi elnök, dr. Abrudbányay Ede köri felügyelőgondnok, Gálffy Zsigmond gimnáziumi igazgató és Hadházy Sándor pénztárnok. A Háromszéki, Felsőfehéri és Székelykeresztúri egyházakból esperesek vezetésével a lelkészek nagy számban jelentek meg. A templomavatási istentiszteleten mintegy kétezernyi érdeklődő vett részt, akiknek egy része a templomon kívüli térségről hallgatta a hangszóró által közvetített beszédeket.

A templomavatási istentiszteleten imát Benedek Gábor kökösi lelkész espereshelyettes mondott; egyházi beszédet tartott Szent-Iványi Sándor teológiai tanár; a templomépítés történetét Kovács Lajos lelkész ismertette, tanulságait a következőkben foglalta össze:

„Ötven esztendő óta foly a munka, a küzdelem az egyházközség kiépítéséért, jobb jövőjéért, az „Otthon“-ért. Oh hányszor csüggedtünk el és hányszor elevenedett meg reménységünk?! Most nem a dicsekvés szavával beszélünk, hanem az isteni gondviselés iránti hálával nézünk a befejezett munkára s a megnyugvás érzésével vesszük ajkainkra Annak nevét, aki sokszor csüggedésünkből időről-időre kiemelt, erőt adott, megsegített. [...] Legyen hála az egy igaz Istennek, ki a küzdelemben velünk volt; hogy a munkára erőt adott, vívódásainkban mellettünk állott, harcok vívására felbuzdított, az ellentétek és akadályok között erősen és egyenesen állani megtanított, a csalódásokban el nem csüggedni, a szükség pillanatában a keblünkben lakozó hit erejéről rendíthetetlenül bizonyosságot tenni, az eszméért harcolni s a megismert igazságért áldozatot hozni időről-időre fellelkesített, a türelemre és reménységre megerősített, az égő csipkebokor el nem homályosuló fénye mellett másokba is bizalmat önteni lehetőséget adott!

Lelki örömmel gondolok vissza a hosszú ideig tartó, de hitem szerint nem hiábavaló erőfeszítésekre. Ha tehát pillanatnyilag kissé megfáradva is, de lelkemben a hit meg nem fogyatkozó erejével, szememben az el nem titkolható, önkéntelenül előtörő örömkönnyekkel ismétlem a prófétai figyelmeztetést: „Akik az Ūrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a saskeselyűk, futnak és nem lankadnak meg, járnak és nem fáradnak el“. (Ézs 40, 31).³³

Az új templomot dr. Boros György püspök avatta fel és kérte arra, és az abban imádkozókra az Isten áldását. Beszédében köszönetet mondott mindazoknak, akik önfeláldozóan dolgoztak és áldoztak — Kovács Lajos lelkésznek és a gyülekezet tagjainak —, hogy Isten dicsőségére és az ember szolgálatára felépülhessen a templom.

Az ünnepség keretében kifejezést nyert a brassói unitárius gyülekezet köszönete a református egyházközséggel szemben, mely imaházában, majd templomában otthont adott, nemkülönben a magyar evangélikus egyházközség iránt is, mely szükség esetén szívesen nyitotta meg templomát az unitáriusok előtt.

A templomavatásról a *Brassói Napló*³⁴ c. újság egész oldalas beszámolót közölt. Tudósítások jelentek meg az *Unitárius Közlöny*³⁵, *Keresztény Magvető*³⁶ *Unitárius Egyház*, *Unitárius Híradó*, és a *Brassói Lapok*

hasábjain is. Az *Unitárius Szószék* pedig *Imák, beszédek és előadások* címen 47 oldalas különkiadást jelentetett meg.

A Háromszéki egyházkör 1936-ban Kovács Lajos lelkészt érdemei elismeréséül esperessé választotta.

Az egyházközségnek Kovács Lajos iránti legnagyobb elismerését az 1936. február 16-án tartott keblitanács fejezte ki és örökitette meg az alábbi határozatában:

„Több elhangzott hozzászólással elismerte Keblitanács lelkészünk el-
évülhetetlen érdemeit, melyet a templomépítés nagy munkájának elő-
készítése alatt, úgy mint az építéssel járó nehézségek leküzdésével kap-
csolatosan kifejtett. Igazi lelkivezéreképpen nemcsak prédikálta, szóval hír-
dette, hanem a valóságban minden építő munkában elől járt azzal a nagy
lelki erővel, mely a csüggedést egy percig sem engedte meg magának,
azzal a folytonosan előretörő szándékkal, mely minden munkájában ve-
zérli, érhetjük el templomépítő célunkat.“

Nem véletlenül került hát a templom portikusában később elhelye-
zett emléktáblára a felirat: „Kovács Lajos esperes-lelkész. E szent hajlék
építésénél múlhatatlan érdemeket szerzett. Emlékének kegyelettel áldoz
az Unitárius Egyházközség“.

A brassói egyházközség új templomával a Háromszéki egyházkörben
az élre került. Volt már egy alkalmas hely, ahol lelkési értekezletek,
köri gyűlés, sőt országos lelkési konferenciát is lehettek tartani.

Az egyházközség gyülekezeti élete 1936 után fellendült. Bár a vásár-
napi templomlátogatás a kíváncsi szinten alul maradt, de az ünnepeken
olyan nagy gyülekezet volt jelen, hogy a tanácsteremmel megnyújtható
templom szűknek bizonyult. A tanácsteremben különben egymást érték
a gyülekezeti rendezvények. A Nőegyletnek és az Ifjúsági Körnek volt
végre ahol megtarthatta összejöveteleit, vallásos ünnepélyeket, szeretet-
vendégségeket rendezhetett. Emellett ifjúsági énekkart szerveztek, a gyer-
mekeknek mesedélutánokat, a faluról bekerült ifjúságnak ismeretterjesztő
előadásokat és ünnepélyeket tartottak. Az erdélyi magyar írók is éltek az
új lehetőséggel és két bemutatkozó irodalmi estet rendeztek. Az egyház-
község lélekszáma 2167-re emelkedett, ebből Brassóban 1937, szórványai-
ban — Botfalu, Zernești, Bușteni — 210 lélek élt. Az eleven gyülekezeti
életnek köszönhető, hogy 1937-ben az egyházközség már teljesen kifizette
templomépítéssel kapcsolatos tartozásait.

7. Az egyházközség élete 1939-től napjainkig.

1939. szeptemberében kitört a második világháború, ami megtorpa-
nást jelentett az egyházközség életében is. Érdekes véletlen, hogy Kovács
Lajos második brassói lapját *Unitárius Jövendő*³⁷ címen éppen ebben a
hónapban indította be. 1940 mégis nagy tervekkel indult. Az egyházköz-
ség kérésére a Közoktatásügyi Minisztérium egy 2 tanerős iskola felállí-
tását engedélyezte.³⁸ A keblitanács elkészítette az egyházközség telkén
építendő iskola tervét; tanítókat alkalmaztak és beiratkozást is meg-
kezdették. A közben bekövetkezett események és változások miatt azon-
ban az iskola létesítése időszertlenné vált és megnyitása elmaradt. Eköz-
ben a brassói egyházközség a kolozsvári egyházi főhatóság fennhatósága
alól a Torda székhellyel megalakult Egyházi Képviselő Tanács fennha-
tósága alá került.

Háború következtében a gyülekezeti élet a vasárnapi istentisztelet mellett heti egyetlen bibliaóra szűkült. Az egyházközség férfi tagjai közül sokat katonai vagy munkaszolgálatra hívtak be. A gyülekezet mintegy fele, a keblitanácsból, a nőgyuleti vezetők közül sokan eltávoztak a városról. A segédlelkész is más állomáshelyre ment. Az egyházközség anyagi teherhordozóinak száma nagyon leapadt. Megnehezült az élet egyházi és mindennapi vonatkozásban.

Ráadásul pedig, amikor a legnagyobb szükség lett volna a lelkész szervező erejére, előrelátására és kitartására, 1942. október 20-án Kovács Lajos régebb szerzett cukorbaja következtében eltávozott az élők sorából.

Később Kerekes István főgondnok végleg távozott a városról. A hatalmas munkabírási néhai lelkész a pontosságért mindent maga szeretett intézni, s így a világi vezetők között senki nem volt, aki összeszedje az egyházvezetés szétszakadt szálait. A keblitanács szükségét látta az egyházközség vezetésére a világiak közül Szabó Sámuel régebbi jegyzőjét felkérni, aki az újrávezetést egyházközségi előadó címmel vállalta és végezte. Beszolgáló lelkésznek az esperes Fekete Lajos ürmösi lelkészt bízta meg.

A közgyűlés 1942. december 13-án teljes egyetértésben Fekete Lajost választotta meg lelkészének, akinek 1943. január 31-én szerény kerekék között történt meg a beiktatása. Díjlevele az infláció miatt rövidesen elégtelennek bizonyult, a meglevő gondok mellé anyagi szükség is vegyült. Az új lelkész szószéki szolgálata ekkor vált hasonlatossá regénye címéhez: „*Ének a viharban*“.³⁹

Fekete Lajos könnyen bele tudott illeszkedni új állomáshelye viszonyaiba. Szorgalmasan látogatta híveit; egyházi beszédei bő irodalmi idézetekkel nemcsak híveit, hanem más felekezetűeket is vonzották a templomba. A nagyvilágban zajló kegyetlen küzdelmek idején sokan jöttek istentiszteletre, lelki felüdülésre és vigasztalódásra, amire nagy szükség volt. Mindenki úgy érezte magát ott, hogy igazi, közvetlen barát, hitestvérek között van. A lelkésznek adminisztratív munkája mellé rövidesen társadalmi munkát is kellett vállalnia.

Megtették légtalmi körzeti vezetőnek, közben foglalkozott az unitárius szegények nyilvántartásával és pártfogásával. Ugyanakkor gyűjtenie kellett egy újonnan létesített csecsemőotthon és szegényház részére is. Ezenkívül mozgalom indult a gyülekezetben, hogy az egyházközség épületébe bevezessék a földgázt. Bőven volt tehát tennivalója az új lelkésznek.

1944. esztendő fokozta a háborús időszak megpróbáltatásait. Április 16-án, a vasárnapi istentisztelet közben történt Brassóban az első bombatámadás. Híveivel, egy újonnan keresztelt kisdéddel, családtagokkal a lelkész is ott húzódott meg a templomkertben és Istenben bízó lélekkel várta a következőket. Utána pedig mennie kellett körzetébe, hogy intézkedjék a tennivalókról. Később a főgondnokkal, dr. Zoltán Gyulával felkereste hívei közül a bombakárosultakat, és vigasztalta az életben maradtakat. Másnap ő is indulhatott temetni. Nem egyéni sírokhoz, hanem a köztemetőben ásott hatalmas tömegsírok mellé, ahol unitárius és más vallású emberronsok kerültek, és különböző felekezetek lelkészei mondtak egymás után imát az elköltözött, ártatlan áldozatok felett. Hirdető könyvében megrázó sorokban számolt be a történetekről. Egyik mondata

így hangzik: „Erősítjük, bátorítjuk egymást, de oly gyenge a vigasz, amit egymásnak nyújthatunk!”

Egy nyáron át a rendes istentiszteletet nem vasárnap délelőtt tartották, hanem este, félve a gyakori nappali bombatámadásoktól. Az egyházközség vezetősége a kegyeszereket, fontosabb iratokat, könyveket és más anyagi értékeket szétosztotta a hívek között, hogy megmentse a pusztulástól, ha véletlenül találat érné az egyházközség épületét.

Így következett el a nagy történelmi évforduló, 1944. augusztus 23-a. A háború azonban még nem ért véget. Attól félt mindenki, hogy hadszíntérre válik a város. A rákövetkező napon találkoztam lelkészünkkel, s első kérdésem ez volt hozzá! — Mi lesz velünk Lajos? Isten kezében a sorsunk, reméljük, hogy most már közel van a béke, mondotta ő.

Fekete Lajos családapa is volt, akit a háború elválasztott gyermekeitől. A háború után Székelyudvarhelyre igyekezett, hogy leányai sorsa felől intézkedjék. Segesvárt azonban az állomáson tifuszfertőzést kapott és április 25-én súlyos szenvedés között elhunyt.

Mély volt a megdöbbenés és bánat a gyülekezetben. Ennek az értékes embernek, irodalmárnak az egész brassói lelkészisége nem volt egyéb, mint egy szenvedésekben gazdag intermezzo; egy lírai hangvételű zene — az élet szörnyű robajában. Amikor pedig végre nyugalmasabb élete, híveivel való tágabb kapcsolata és az egyházközség fellendülése következhetett volna el, neki el kellett pusztulnia. Hült tetemét a brassói ravatalról a székelyudvarhelyi családi kriptába vitték.

Itt maradt az egyházközség ismét rendezetlen helyzetben, az alig befejezett háború következményeivel. Egyelőre még az egyházi központ is újjászervezés alatt állott, a lelkészek helyzetét sem ismerte még senki; a brassói egyházközség világi vezetői eredménytelenül latolgatták az utódlás kérdését.

Kövári Jakab volt az egyetlen, aki pályázott a brassói lelkészi állásra. Egy szabálytalanul tartott közgyűlés választását Dr. Kiss Elek püspök kénytelen volt megsemmisíteni. Az egyházközség ezután lemondott választói jogáról és a püspök Kövári Jakabot nevezte ki lelkésznek, aki 1945. november 25-én foglalta el brassói hivatalát. Felesége, szül. Pálffy Margit és két gyermeke jött vele. Az egyházközség évi költségvetése három millió lejre volt méretezve, amire egyelőre fedezet sem látszott. Egyetlen biztos alapnak csak a lakás maradt; a bejött egyházi fenntartási díjak és más adományok arányában kapta a lelkészi család a mindenkori drágasági pótlékot. Szerencsére ekkor főleg már Hoch Jenő mérnök buzgósga révén az egyházi épületben elkészült a gázvezeték és legalább a fűtés kérdése meg volt oldva.

Az új lelkész képzett teológus volt, aki vasárnaponként jól felkészülten állott a szószékre, és mindig volt időszerű mondanivalója. Népszerű beszédeit idegenek is szívesen hallgatták. Mint gyakorlott irodalmár az akkor Brassóban alakult „Petőfi Irodalmi Kör”-ben is jó benyomást keltett. Feleségét is hamar megszerették az itteni asszonyok. Egészségi állapotukhoz mérten — idejövételükkor már mindketten betegek voltak — a híveket is látogatták. Rövidesen népszerűsége tudott szert tenni a gyülekezetben feleségével együtt.

1947 szomorúságba döntötte a lelkészi családot és az egyházközséget. Január 31-én elhunyt hosszas szenvedés után Köváriné Pálffy Margit.

Kedves, közvetlen egyénisége, mindig a békességre törekvő természete ugyancsak úrt hagyott maga után. Szívből gyászolta mindenki.

Kővári Jakab betegsége miatt nem tudta ellátni családjá gondjait, ezért újra nősült. 1947. augusztus 15-én feleségül vette Taar Géza nagyajtai lelkész leányát, Gizellát.

Az egyházközség vezetősége 6000 stabilizált lejben állapította meg a lelkész havi fizetését. Az új papné hazulról is kapott segítséget, így a lelkészi család anyagi helyzete enyhült.

Rövidesen köztudottá vált, hogy a lelkész a jó szószéki szolgálat mellett egyéb kötelezettségeit csak kihagyásokkal tudja teljesíteni. Még ha lett volna is lelkiereje rá, de adminisztrációs teendőinek testi gyengesége miatt sem tudott eleget tenni. Többször nem sikerült az évi költségvetést teljesíteni; sok bírálat érte az ügykezelést. Ezekben az években háromszor is gondnokcserére került sor, mert a világiak nem mertek a felelősségben osztozni.

1949-ben életbe lépett az egyház új *Szervezeti Szabályzata*, ennek értelmében teljesen új vezetőség került az egyházközség élére. A következő év nagyobb eseményéhez tartozott, hogy néhai Fekete Lajos lelkész emlékére a templom portikusában emléktáblát állítottak fel. Ez alkalomra annyi adomány összegyűlt, hogy a templomot újrafestethették. Különben az egyházi élet lassú pangásba sülyedt.

A tiszteletes asszony férje helyett igyekezett a gyermekek vallás-oktatását végezni. Igyekezett érdeklődést kelteni az egyházközség ügyei iránt. A lelkész munkabírása azonban egyre lankadt és lassan mindinkább csak a szószéki szolgálatra zsugorodott.

Az egyházközségben mégis folyt az adakozás és a közmunka. 1954-ben a befejezett templomfestés örömeire ünnepélyt rendeztek. Ekkor avatták fel a tanácsteremben készült márványtáblát, mely az egyházközség világi vezetőinek állított emléket. Ugyanakkor adta át Szabó Sámuel körü felügyelő gondnok az általa készített képes egyházközségi emlékkönyvet is, és megkoszorúzták a református temetőben nyugvó neves unitárius elődök sírjait. Az ünnepségen dr. Kiss Elek püspök és dr. Kovács Lajos főjegyző is megjelent. Előbbi sajátkezűleg írta be az egyházközség emlékkönyvébe az ünnepség emlékét.

1955. február 13-án meghalt Kővári Jakabné Taar Gizella, a lelkész második felesége. Néhány évi ittléte alatt minden tőle telhetőt megtett és munkájával tevékenyen segítette az egyházközség életét.

Ebben az esztendőben az egyházközség jónak látta fennállásának 70. éves jubileumát megünnepelni. Lelkész a gyülekezeti élet fellendítésére és az egyházi érdeklődés fokozására igyekezett az év folyamán több vallásos ünnepélyt rendezni. A meghívott előadók között szerepelt Máthé Zsigmond, Utó Lajos, Bustya Albert, Miklós István, Gellérd Imre, Ekárt Andor lelkészek, dr. Simén Dániel, dr. Lőrinczi Mihály, dr. Kovács Lajos, dr. Erdő János teológiai tanárok és dr. Kiss Elek püspök.

1956-ban dr. Kővári Jakab indítványára Szabó Sámuel felügyelő gondnokot egyházközségi főgondnökká választotta a közgyűlés. Ezzel nem csupán a helyi hagyományt akarták folytatni, hanem az egyházközség vezetésében szükségessé vált nagyobb munkakört teremteni számára. Hat-házi József gondnok lemondott tisztségéről. Kővári Jakab lelkész 1956. július 14-én harmadszor is megnősült. Alsórákosról feleségül vette Utó Ilonát, Utó Béla ny. lelkész leányát.

Október 12-én Kővári Jakab írásban bejelentette az előjáróságnak, hogy előrehaladott betegsége miatt az egyházközség vezetését tovább nem tudja végezni. Gyógykezelését végett kórházba vonult. Így az egyházközség ügyeit egyelőre adminisztratív vonalon Szabó Sámuel főgondnok vette át, a lelkészi szolgálatot pedig a beszolgáló köri lelkészek végezték.

1957. április 13-án ez a felemás helyzet Kővári Jakab halálával ért véget, aki egy helybeli kórházban bevégezte küzdelmes életét.

Ismét lelkészválasztás elé került az egyházközség. A közgyűlés teljes egyhangúsággal lemondott lelkészválasztó jogáról; annyira bízott előjárói véleményében, hogy ezt a megoldást találta mindenki a legmegfelelőbbnek. Dr. Kiss Elek püspök Májay Endre addigi torockói lelkészt nevezte ki. Beiktatása 1957. július 18-án történt. Így került az egyházközség élére nejével, Kerekes Cecíliával, nagyobbik leányával és a kisebbikkel várandósan.

A fiatal, jól képzett és nagy munkabírási lelkész egyszerre új életet, hangulatot hozott az addig stagnáló gyülekezetbe. Az egyháztagok nagy lelkesedéssel állottak új vezetőjük mellé. Megindult a rendszeres vallás-erkölcsi nevelői munka; ismét templomi ünnepélyek, szeretetvendégségek rendezésére került sor; augusztus hónapban megtartották az első konfirmációt is, melyre már azelőtt felkészítette a főgondnok a növendékeket. Megindult a hívek részéről az egyházfenntartási járulékok önkéntes fizetése és az adományozás. A könyvtár, levéltár, teljes adminisztráció készen várta az új lelkészt, csak folytatnia kellett érkezése napjától az ügyvezetést.

1957-ben az egyházközség előjáróságát újraválasztották. A gondnoki tisztségre Sikó Mihály buzgó egyháztag került. A gyülekezet örömmel vette tudomásul, hogy az új lelkész ittléte első nyolc hónapjában 447 családot látogatott meg. Ebben az időben felvetődött egy orgona beszerzésének gondolata, és gyűjtés indult az anyagi fedezet biztosítására.

Az időközben jelentkező anyagi gondokon többféle módszer alkalmazása segített. Egyik ezek közül az új lelkész személtői varázsában nyilvánult meg, akinek beszédeit hallgatni és családiával érintkezni a hívek szerettek. Egy másik jól bevált gyakorlat szerint a lelkész bevezette az adományok szószéki kihirdetését — természetesen kihagyva az egyházfenntartói járulékokat —, ami újabb önkéntes adakozások ösztönzője lett. További segítséget jelentett a telefon bevezetése az egyházi irodába, ami által a lelkész igen sok hívével közvetlen összeköttetést tudott teremteni. A bevezetett új gazdálkodási módszer rövidesen éreztette hatását. Májay Endre lelkész ittlétének első öt esztendeijében a költségvetés már háromszorosára emelkedett. Az egyházközség keblitanácsa pedig évente ellenvetés nélkül fogadta az emelő javaslatot.

1964. április 1-én özv. Fekete Lajosné énekvezéri tisztségéről lemondott, helyét Májay Endréné Kerekes Cecília tiszteletes asszony foglalta el.

Ezidőtájt indult meg a város népességének nagyobb arányú növekedése. Az egyre bővülő gazdasági és ipari berendezkedés sok új egyháztagot hozott vidékről a városba. Hozzávetőleges becslés szerint az utolsó tíz év alatt csaknem 1000 lélekkel szaporodott az unitárius beköltözők száma. Ezen a téren azonban mindig csak hozzávetőleges adatokra lehet támaszkodni, mert a beköltözők közül sokan csak az egyházi szolgálat igénylésekor kerültek nyilvántartásba.

Májay Endre szolgálatának megkezdése óta alig volt esztendő, amikor az egyházközség épületén és berendezésén valamilyen javítási, festési, szerelési munka ne lett volna. Festésre kerültek a templomi padok, ajtók, ablakok; többször volt meszelés, tetőjavítás. Ezekre mindenkor önkéntes adományokból begyűlt az előirányzott összeg.

A templom építésekor Einschenk Ottó orgonakészítő egy két játszóasztalos harmóniumot adott el az egyházközségnek. Az szolgált a templomban csaknem 30 esztendőn át. Közben eredményesen folyt az orgonalap gyűjtése is. 1965 végén már együtt volt egy orgona megvételére szükséges összeg. Péterffy Gyula zenetanár szakvéleménye alapján 1966-ban az egyházközség megvette Einschenk Ottó addig a Fekete templom sekrestyéjében használt orgonáját 44 000 lejért, és kibővítésekkel felállította a templomban. Felavatása nagy lelkesedés és ünneplés mellett 1966. október 23-án történt meg. Az új orgona azóta kisebb javításoktól eltekintve — jól működik és a szép gyülekezeti éneklést segíti elő. A templomépítés után ez volt az eredményekben kiemelkedő esztendő.

1967-ben a tíz évvel előbb elhunyt Kővári Jakab lelkész emlékére az egyházközség emléktáblát állíttatott fel a templom portikusában. Egyben lefestették az ajtók és ablakok kereteit, kimeszelték a templomot, és a karzati ablakokat opál üveggel látták el. Mindezt közadakozásból.

1968-ban egyházunk fennállásának 400. évfordulóján a Déván rendezett emlékünnepeyre az egyházközség társas kirándulást szervezett, melyen 60 egyháztag vett részt.

Az egyházközség vezetősége hosszas megfontolás után kérvényezte egy segédlelkész kiküldését. Dr. Kiss Elek méltányosnak ítélve a kérést, október 1-től kinevezte Rázmán Csaba gyakorló segédlelkészt, aki 1970-ig töltötte be ezt a munkakört. Javadalmazásáról az egyházközség gondoskodott.

Ebben az esztendőben újraválasztották az egyházközség vezetőségét. Kevés kivétellel az addigiak maradtak tisztségükben. A valláserkölcsi nevelési bizottságba viszont mind nőtagok kerültek s így az előljáróságban is jelentős szerephez jutottak.

Bukarestben 1941 szeptember 1-ig önálló unitárius egyházközség létezett. Híveink száma azonban annyira megfogyatkozott, hogy leányegyházközségekké kellett átalakítani. Májay Endre a bukaresti filiát újrászervezte és Kisgyörgy Imre egyháztag segítségével megegyezést kötöttek az ottani német evangélikusokkal, akik átengedték templomukat időnkénti istentiszteletek tartására. Így november 22-én megindult az egyházi munka.

1971. december 7-én elhunyt dr. Kiss Elek püspök. Az 1972. március 19-én a Székelyudvarhelyen tartott zsinat dr. Kovács Lajos főjegyzőt választotta püspöknek. A zsinaton egyházközségünk küldöttséggel képviseltette magát, mert dr. Kovács Lajos, bár nem volt brassói születésű, mégis gyermek- és iskoláskorának egy részét e városban töltötte, és sokan mindmáig városfelükként tisztelik.

1976—1977-ben újból nagyobb arányú épületjavításra került sor. Előbb a templom egyik belső oldalát vakoltatták csaknem teljesen újra, később a torony és utca felőli rész került jórészt felújításra. A munka csaknem két esztendeig tartott, s mintegy 125 000 lejbe került. Közben a rendes évi bevétel-kiadás mellett a gyülekezet tagjai 1975-ben árvíz-károsult egyházközségek megsegítésére 10 000 lej adományt juttattak.

Ugyanígy 1977-ben a földrengés sújtotta egyházközségek javítási költségeire még további 11 000 lejt adtak.

A sokféle segítség ugyancsak igénybe vette a hívek áldozatkészségét. A nagy javítás után a templom újjraavatásának ünnepére 1978. október 22-én került sor. Ez alkalommal avatták fel egy buzgó egyháztag, László Dezső kőfaragó mester ajándékát, a portikusban elhelyezett történelmi emlékeztető márványtablát.

1979 év krónikájához tartozik, hogy a nyár elején az Amerikai Egyesült Államokból egy kiránduló csoport kereste fel Brassót. Ennek vezetője a Sepsiszentgyörgyről eltávozott Harringtonné szül. Szánthó Vilma New York-i unitárius lelkész nő volt. 1979. augusztus 13-án Brassóból is népes küldöttség vett részt a Déván tartott Dávid Ferenc emlékünnepen. November 27-én kiemelkedő orgonahangversenyt tartott a templomban Kozma Mátyás marosvásárhelyi orgonaművész.

Ez évben változás állott be a bukaresti leányegyházközség pásztorálásában. Néhány évi próbálkozás után, ez a kicsi de lelkes gyülekezet a kísérletképpen ideiglenesen Csíkszeredához való csatolás után, ismét visszakerült a brassói egyházközséghez. Azóta átlag havonta egyszer a brassói lelkész vagy segédlelkésze tartja az istentiszteletet.

1980-ban a konfirmálók száma elérte az 55-ös létszámot. Hangsúlyoznunk kell, hogy a konfirmálók számának állandó növekedése a konfirmációt az egyházközség egyik legnagyobb ünnepévé avatta. Az új egyháztagok felavatására sok résztvevő, rokon, ismerős, helybeli és vidéki szokott összegyűlni. Dicséretes szokás lett, hogy a konfirmálók az ünnep emlékére értékes ajándékokat szoktak adni a templom díszítésére. Így ha csak az utóbbi évtized ajándékain tekintünk végig, találunk azok között úrasztali terítőket, szószéktakarókat, antik bútort, templomi csillárt, kristály- és népművészeti vázát, egyházcímeres díszablakot, perzsaszőnyeget, tanácsterem részére faragott csillárokat, varrottas falvédőket és egyebeket.

A lélekszám már elérte a 3500 főt. Hozzászámítva a bukaresti leányegyházközség létszámát, év végén 3650 lélek pásztorálása várt a brassói lelkészre. Közben a sepsiszentgyörgyi egyházkör közgyűlése 1980. augusztus 31-én Mátyás Endrét esperesnek választotta az 1981—84. évekre. Ez mindenképpen az egyházközségi szolgálat terhére ment. A keblí vezetőség is felfigyelt, hogy amíg az adakozás, a közteherviselés nőtt, a templomlátogatók száma csökkent. Az egyházfenntartói járulékok összege 126 696 lejrt ért el, az adományok értéke pedig 113 854 lej volt. A vasárnapi templomlátogatók átlagos száma alig érte el a 90 főt.

Az 1981. március 1-én Brassóban tartott Zsinati Főtanács felfrissítette a gyülekezet életét és az egyház iránti érdeklődését. A hívek ez alkalommal be sem fértek mind a templomba. A közepében több mint 300-an vettek részt.

Az egyházközség szolgálati házában közben megürült egy szoba, s így kéthelyiséges irodát lehetett berendezni. A templomlátogatás statisztikája is emelkedett, a vasárnapi elérte a 103, az ünnepi a 220 látogatási átlagot. A családlátogatás azonban mélypontra jutott. Jóllehet már segédlelkész is volt, mégis a nyilvántartott 1470 unitárius családban mindössze 358 látogatás történt.

A brassói gyülekezet viszonylagos jó anyagi körülményeire való tekintettel más egyházközségek megsegítésében is részt vett. Az utóbbi

években anyagi segítséget kapott Csíkszereda, Köhalom, Nagyenyed, Kóbátfalva, Szentgerice; ez évben pedig Nagyvárad. Ezek megsegítése, több mint 100 000 lej, a hívek önkéntes adományából telt ki.

1981-ben az egyházközség statisztikájában is jelentkezett a demográfiai fellendülés. Ez évben 75 ifjú konfirmált, 20-szal több az előző évinél. Igaz, ekkor növekedett meg Brassó város lakóinak létszáma is annyira, hogy az országban a főváros után a legnépesebb város rangjára lépett elő.

A templomi ünnepélyek lassan hagyományossá váltak. Így az anyáknapja, konfirmáció és karácsonyfa ünnepélyek mellett állandó jelleggel ismétlődtek a szeretetvendégségek, a novemberi Dávid Ferenc emlék-ünnepély. Ezekhez csatlakozott karácsony elsőnapján este rendezett úrvacsoraosztással egybekapcsolt zenés istentisztelet. Idén erre 300 hívő jött el. Az év ünnepei közé számított ez esztendőben Májay Endre itteni lelkésziségének 25 éves megünneplése, amikor hívei egy szép paláttal ajándékozták meg.

Az év eseményei közé tartozott az a megtiszteltetés, ami Májay Endre esperes-lelkészt és feleségét érte, hogy dr. Kovács Lajos püspök ajánlatára 1982. február hónapját Locarnoban, a Svájci Evangélikus Egyházak Segélyalapjának (HEKS) vendégeként a „Casa Locarno“ üdülőjében tölthették.

Az 1983-as év kiértékelésénél lelkész a negatív jelenségek mellett több pozitív eredményt emelt ki. Így húsvétkor 850-en voltak templomban és 781-en vettek úrvacsorát. Konfirmáláskor mintegy 1100 volt az érdeklődők száma. Az aranykönyv bejegyzésében a készpénz adományok ugyanazt az összeget érték el, mint az előző esztendőben, azaz 76 000 lejt. Néhány statisztikai adat pedig itt önmagáért beszél:

- Lélekszám az év végén helyben 3750, Bukarestben 125

- Megkereszteltek 54 újszülöttet

- Eskettek 23 ifjú párt

- Eltemettek 35 halottat

- Konfirmált 85 ifjú

- Templomlátogatók átlagos száma 103

- Családlátogatást végzett Májay Endre lelkész 191, Rüszt Domokos s. lelkész 406 esetben.

- Karácsonykor kiosztottak 250 szeretetsomagot

- Az évi készpénz bevétel 241 827 lejt tett ki.

Az év folyamán ismét volt ajtó- és ablakfestés. Ezt különösen a külsőbön álló püspöki vizsgálószékre való tekintettel végeztette el az egyházközség. Végre megvalósult a több évre felvetődött terv is — a templomi ülések szivacspárnával való bevonása. A templom ma teljesen rendbeszedett és szépen díszített.

Az egyházközségben két évtizede énekkar működik, mely elismerésre méltó tevékenységet fejt ki. Ez a mintegy 30 tagot számláló férfikar Májay Endréné énekvezér irányítása mellett ez évben már huszonötödikszor adta elő Nagypénteken a Passiót. Az énekkar sok más alkalomkor is szerepelt, és ígéretes összetartó és gyülekezetépítő szellem él benne.

Idén betelt az 1939-ben kezdett díszes egyházközségi aranykönyv, melyet Gál Vilmos keblitanácsos, — ki annakidején a templomépítő bizottság elnöke is volt — valamint neje, született Feledi Anna adomá-

nyozták. Sajnos, az ajándékozók, kiknek sok más munkájáért, áldozatáért hálás az egyházközség, életüket, gyermekeikkel együtt, Auschwitzban kellett befejezniök. Az aranykönyv örök emléke marad nemcsak sok százezerre menő adománynak, hanem többszáz adományozónak is, kik nemzedékeken keresztül tanújelét adták hitükhöz, egyházukhoz való ragaszkodásuknak. A következő aranykönyvet id. Bódi Mózes adományozta s azt 1984. január 1-ével nyitották meg.

Az újév — 1984 — különben már a sorra kerülő püspöki vizitációra való készülletben indult. A templomban elvégezték az utolsó simításokat; megkezdték a költségekre való gyűjtést és elkészítették a látogatás lefolyására a szükséges terveket. Az ünnepélyre május 27-én került sor. Ez volt a brassói unitárius egyházközség életében immár a harmadik püspöki vizitáció. Az első Ferencz József tartotta 1888. augusztus 6-án, a másodikat dr. Boros György 1930. június 18-án és a harmadikra dr. Kovács Lajos vezetésével 1984. május 26—27-én került sor.

8. Az egyházközség vezetői

I. Lelkész

1. Veress György 1909—1914
2. Kovács Lajos 1915—1942
3. Fekete Lajos 1943—1945
4. Kővári Jakab 1945—1957
5. Májay Endre 1957—

II. Főgondnok

1. Killyéni Endre 1909—1916
2. Dr. Vernes István 1912—1914
3. Halmágyi Gábor 1912—1932
4. Dr. Kerekes István 1936—1942
5. Dr. Zoltán Gyula 1943—1944
6. Szabó Sámuel 1956—1958

III. Gondnok

1. Székely Kata 1798—?
2. Kovács Mihály 1807—?
3. Veress György 1885—1909
4. Ungvári Lajos 1909—1913
5. Gergely Sándor 1921—1923
6. Fazakas József 1924—1934
7. Bálint János 1936—1943
8. Milinta János 1941—1943
9. Tordai Sándor 1949—1951
10. Hadházi József 1952—1956
11. Sikó Mihály 1956—1984
12. Sándor Gyula 1984—

IV. Énekvezér

1. Albert Lőrinc (református) 1885—?
2. Kisgyörgy Sándor (református) 1910—1918
3. József Domokos 1918—1921
4. Kisgyörgy Sándor (református) 1921—1932
5. József Domokos 1932—1951
6. Bajkó László (református) 1951—1956
7. Kató Gyula (református) 1956
8. Fekete Lajosné 1957—1964
9. Májay Endréné 1964—

V. Jegyző

1. Dakó Sámuel 1807—?
2. Killyéni Endre 1885—1889
3. Végh Mátyás 1890—1893
4. Siklódi István 1894—1905
5. Török Sándor 1906—1918
6. József Domokos 1919—1927; 1932—1934
7. Szabó Sámuel 1928—1931; 1942—1946
8. Bálint László 1934—1935
9. Gyöngyösi Károly 1935—1937
10. Sigmond Kálmán 1938—1940
11. Lázár Elek 1941—1949
12. Sata József 1950—1961
13. Kilyén Sándor 1963—1984
14. Dáné Gábor 1985—

VI. Pénztáros

1. Kállai János 1807—?
2. Benedek Lajos 1909—1912; 1920—1921
3. Kádár Sándor 1921—1929
4. Albertfi Sándor 1913—1915
5. Benedek Dénes 1929—1949
6. Kanyaró Domokos 1949
7. Einzig Jenő 1950—1961
8. Sata József 1963—1965
9. Huszár Mihály 1966—

* * *

Így, ennyit mondhatunk el röviden a brassói unitáriusokról és a 100 esztendővel ezelőtt alapított egyházközségük múltjáról.

A rövid beszámoló talán így is elég lesz arra, hogy tanújelét adjuk múltunk iránti megbecsülésünknek. Így tartjuk emlékezetben Székely Kata, Kováts Mihály, Killyéni Endre, Veress György és a többi gond-

nokok kitartó lelkesedését; a templomépítő Kovács Lajos és a többi lelkészek kitartását és buzgóságát; Preisner Péterné Killyéni Etelka és munkatársai hűséges, gyülekezetépítő munkáját; Kádár Sándor és felesége, valamint sok neves és névtelen jótevő emlékét. Tisztelettel és elismeréssel adózunk az egyházközség tisztségviselőinek és tagjainak, kiknek áldozatkészsége és odaadó munkája teremtette meg a brassói egyházközséget, az unitárius egyház egyik büszkeségét.

Szolgáljon az egyházközség története buzdításul mindazoknak, akik a múlt emlékeit megbecsülve, továbbra is vállalni fogják az egyházközség fenntartását, a szeretet és a békesség munkálását.

JEGYZETEK

¹ László Dezső kőfaragó mester adományozta a táblát. Ünnepeyes felavatása 1978. okt. 22-én volt.

² Sebesi Pál: *János Zsigmond és Dávid Ferenc látogatása Brassóban 1508-ban*. KerMagv 81. évf. (1975) 235—236.

³ Szabó Sámuel: *Honnan indult el Dávid Ferenc reformátori útjára?* KerMagv 85. évf. (1979) 127.; Sebesi P.: *Adatok Dávid Ferenc életrajzához*. KerMagv 78. évf. (1972) 134.

⁴ Brassói Állami Levéltár: „*Species facti*“. Ad. No. 460/1777. Fond acte le Magistratului — iratcsomó.

⁵ Gödri János: *Liber ecclesiasticis Ecclesiae Evangelico Ungaricae Filiali Bononiensi*. (Kézirat 152—154). Itt jegyezzük meg, hogy Szeli József: *A Brassai Magyar Eclésiában esett külömb-külobmb féle dolgoknak világos tüköre* c. kéziratos munkájában, valamint a *Quellen zur Geschichte von Brassó*. Brassó, 1903. I. kötetben sok XVII. és XVIII. századbéli brassói unitáriusnak más vallásra való téréséről találunk említést.

⁶ Unitárius Egyház levéltára.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Háromszéki Unitárius Egyházkör esperesi levéltára, 1825. évi jegyzőkönyv.

¹¹ Minden bizonnyal vagy egy 1777-ben vagy a XIX. században eltűnt klenodium.

¹² Szabó S.: *Brassói unitáriusok*. KerMagv 78. évf. (1972) 153—154.

¹³ *A brassói unitáriusok*. KerMagv XVI. évf. (1881) 68.

¹⁴ Brassóban szolgált 1850—1893 között. Az unitáriusok ügyét mindvégig támogatta; éveken át vezette azok anyakönyveit, és legfőképpen neki lehetett köszönni, hogy a református imaházban 50 esztendőn át az unitáriusok istentiszteletet tarthattak.

¹⁵ 108—1882. E.K.T. sz. irat.

¹⁶ 19—1885. E.K.T. sz. irat.

¹⁷ Brassói unitárius leányegyházközség jegyzőkönyve I. kötet. Az alakuló közgyűlés jegyzőkönyvét Végh Mátyás szerkesztette.

¹⁸ A leányegyházközség alakulásakor semmiféle ingó vagy ingatlan javakkal nem rendelkezett.

¹⁹ XV. kötet, 1902. 3. szám, 35—37.

²⁰ Városi tanács 13. 161—1903. sz. irata.

- ²¹ Az 1909. augusztus 29—31 napjain tartott *Egyházi Főtanács jegyzőkönyve*. Kolozsvár, 1909. 189.
- ²² XVI. évf. 66. szám.
- ²³ Az 1914. november 29—30 napjain Kolozsvárt tartott *Egyházi Főtanács jegyzőkönyve*, Kolozsvár, 1914. 79—80.
- ²⁴ 40—1914. U. P. sz. irat.
- ²⁵ Városi tanács 15.728—1916. sz. irata.
- ²⁶ Unitárius Közlöny, 1920. április, 50. 1.
- ²⁷ Székelyudvarhelyen jelent meg 1927-ben a szerző kiadásában.
- ²⁸ Kézdivásárhelyen jelent meg 1931-ben a szerző kiadásában.
- ²⁹ 1930—1942 között jelent meg, nyolcadrét alakú, 4—16 oldalú lap.
- ³⁰ A pályamunkák szerzői: Demény Andor, Sáska László, Guth Ferenc, Matta Árpád, Halász Kálmán és Kós Károly.
- ³¹ Dr. Voicu Cornel.
- ³² 1936. január 26-i szám.
- ³³ *A brasovi unitárius egyházköztség megalapítása, küzdelmei és célhoz jutása*, KerMagv LXVIII (1936) 116.
- ³⁴ IV. évfolyam (1936) 109. szám.
- ³⁵ XLVI (1936) évfolyam, 103—107.
- ³⁶ LXVIII (1936) 41—42.
- ³⁷ Egyháztársadalmi, hitéleti és missziói célokat szolgáló lap. Utolsó száma 1941. decemberében jelent meg (III. évf. 12. sz.).
- ³⁸ Közoktatásügyi minisztérium 61.941—1940. V. 17. számú irata.
- ³⁹ 1936-ban jelent meg Kolozsvárt, a szerző kiadásában.

*

*   *

Az egyházköztség történetének további adatait a brassói unitárius egyházközség irattárából, jegyzőkönyveiből, lelkészi jelentéseiből és saját visszaemlékezéseiből vette a szerző.

TÖRÖK ARON

A MEGÚJULÓ ÉLET HIMNUSZA

Zsolt 104,30

Ha szép tavaszi napon egy magas hegycsúcsról nézünk bele a természetbe, Istennek magával ragadó, pompás virágoskertjébe, valami ki-magyarázhatatlan, felemelő érzés járja át egész lényünket. Érezzük, és csaknem látjuk, hogy milyen ütemben dobban a föld szíve s e dobbanástól hogy pattan a rügy, siet a patak, feszül az életáram, nő és újul meg minden. E mindent átható szent akarás és igyekvés közepette önkénytelenül dobban belénk valami rejtelmes erő hatására: ember, jöjj és lásd, érezd meg, hogy van valami szép és felemelő a te életedben! Jöjj, derüljön arcod és lelked, s tanuld meg, hogy az a láthatatlan szellem, mely téged alkotott, nemesebb és nagyobb, mint a legmerészebb, legmesszebbreszálló gondolatod! Jöjj és higgy az Ő jóságos szándékában, mert íme Ő veled van, átöleli, felvirágoztatja nemcsak egyéni életedet, de átöleli, felvirágoztatja környezetedet, keze nyomán gyönyörűsége világba bontakozik ki, hogy „szebb legyen a föld és boldogabb rajta az élet“.

Onnan, a hegycsúcsról mintha más lenne mindennek nemcsak a színe, de tartalma, lényege is. Miért? Hiszen nem történt semmi különös, csak Valaki lehelletével megérintette az alvó természetet, parancsát zengte a világba s az — felébredve — színes álmokat mesél most nekünk.

„Valaki fehérbe, pirosba, sárgába öltöztette a fákat. / Valaki felcomázta a túskebokrokat is, / hogy évenként egyszer ők is szépek legyenek. / Valakinek gondja van, hogy zöldüljenek a vetések, / legyen csalán és gyöngyvirág, mézfű és bürök / s mindennek öltözzenek ünneplőbe. / /.../ Valaki tavaszt, változást patakozott a világra; / sziklából, földből, állatcjból / hangokat, színeket, szirmokat, változást csihol ki Valaki.“

Szemünk és lelkünk mosolyogva, boldogan szemléli az álmokat mesélő nagy természetet s nem tud betelni színével, szépségével, illatával. Elfelejtünk mindent egy pillanatra, ami gondot okozva fárasztott, s csak állunk gyermeki csodálkozással, szótlantul, boldogan. Valaki így akarja, Valaki így szereti gyermekét, az embert.

A tavasz érkezése minden esztendőben mintha kicserélne minket. Pedig ami történik, az törvényszerű és természetes. Rügy fakad, virágok feslenek, magasba nyilazott pacsirták dalolnak, élethimnusz zendül-csendül bele a világba. De más lesz maga az ember is. Mondhatná valaki,

hogy ezt csak sajátos ráhatás nyomán érezzük így. S ha csak a külső szemlélő pillanatnyi örömmámora készlet ujjongásra, nekünk is ez az érzésünk. A hívő ember tavaszban elsősorban Isten közvetlen hajtóerejét tapasztalja meg. A zsoltáríró is, midőn a világteremtő és fenntartó Istennek himnuszt énekel, nagy és mély élményszerűséggel, vallásos tapasztalással ezt a gondolatot ragadja meg: „Kibocsátod a te lelkedet, megújulnak, és újjáteszed a földnek színét.”

A történelem folyamán különböző módon határozták meg Istent. Isten lényegének meghatározására vonatkozóan az Újszövetségben két helyen találkozunk (Jn4, 24 és 2Kor 3,17), mindkettő Jézus szava, még akkor is, ha egyiket Pál apostol mondja ki, s mindkettő Istent félreértethetetlenül léleknek nevezi. Mi unitáriusok azt mondjuk, hogy Isten szellem, erő. Ha ezt a meghatározást visszahelyezzük Istennek a világgal való kapcsolatába, megértjük, hogy az isteni szellem igazi tevékenysége az élő világban megnyilvánuló hatásában áll. Ő az a láthatatlan valóság: „kit a bölcs lángesze fel nem ér, / Csak titkon érző lelke óhajtvá sejt, / Léted világít, mint az égő nap, / De szemünk bele nem tekinthet!” (Berzsényi D.)

Az isteni szellem teszi a különböző lényeket élővé s adja az embernek a lelki képességeket. Isten indítja az embert munkálkodásra s nagy tervek keresztülvitelére. Az ő szelleme világosítja meg az ember lelkét s teszi képessé arra, hogy személyes kapcsolatba léphessen Vele s akaratát kész legyen teljesíteni. Isten szelleme ihlette és ihleti ma is a prófétákat és apostolokat s ad nekik bölcs, értelmes szívet kijelentésének felfogására, és bátorságot annak hirdetésére. Isten szelleme erősíti a magasabbrendű életért mindent vállalni kész gyermekeit és indítja őket hitvátságuk betöltésére.

Jézus hit- és életfelfogásának alapja egy mély vallásos élmény, mely őt Istenhez, gondviselő Atyjához kapcsolta elszakíthatatlanul. Számára Isten élő valóság és igazság. Az egyetemes, fejlődő élet teremtménye és gondviselője, kinek lényege a szeretet. Az ember, mint egyik teremtménye, a szellem által válik gyermekévé, képmásává, akivel munkatársi viszonyban él szüntelen.

Mi sem természetesebb, hogy mi is ezt a jézusi istenfogalmat valljuk és hirdetjük, s ennek tükrében szemléljük a zsoltáríró szavait is. Isten kibocsátja az Ő lelkét, szellemét, szeretetét s újjáteszi a föld színét, elárasztja velük egész életünket koroktól, tavasztól függetlenül is. A kibocsátott isteni szellem és szeretet által így leszünk másokká, jobb, igazabb gyerekeivé.

Isten állandóan hat a teremtett világra s abban is elsősorban reánk, emberekre. Céltudatosan irányít bennünket s a tavaszban is elsősorban ez a tudatos irányítás nyilvánul meg. A tavaszban az újjászületés, a megtisztulás szükségességét mutatja az Istentől származó diadalmas élet, mely nem a háta megetti télre, hanem a termést hozó jövőre néz. Feladatunk — a költő szavaival élve — „tavaszodni akarata szerint, hogy legyünk Isten boldog békessége!”

Isten örök tervében és szándékában benne van életünk ismétlődő megújítása, lássuk, tapasztaljuk meg, hogy ő szeretettel ölel magához

és oltalmaz, gondviselésével pedig vezet új tavaszok, virágzások, ígéretetek felé, hogy az Istenországa számára életünk áldott gyümölcsöket teremhessen. Amen.

JAKAB DÉNES

NYUGALOM ÉS BIZTONSÁG

Zsolt 4,9

Csöndes este van. Letettük gondjainkat. Készülünk elpihenni. Eközben érkezik hozzám a távoli vonatfütyty. Erről jut eszembe, hogy ahonnan jött a hang, ott nem térnek még pihenőre az emberek. A mozdonyvezető a helyén van, s ébren figyel. A váltókezelő a megfelelő sín párokat összekapcsolja, az őrház előtt vigyázzban áll egy ember, a vasúti átkelőhelyeken a sorompók le vannak engedve, a vonat már megy is, a következő állomáson már várják újabb éjszakai utasok.

Képzetelem határa tágul. Látom az ország egész nyüzsgő vasúti hálózátát. Vonatok indulnak, vonatok érkeznek menetrendszerűen. Emberek indulnak útra, emberek érkeznek haza. Emberek integetnek a távozók felé, emberek ölelik át egymást az érkezés örömeiben.

Eszembe jutnak az éjszakai műszakban dolgozó bányászok és a többi munkások, a határokon őrködő katonák, a kórházi ágyak mellett szolgálatban álló orvosok és nővérek, amint figyelik a nehéz betegek lélegzetét és szívverését.

Az élet megy tovább, mert amíg én alszom, mások helyt állnak, vigyáznak, gondjuk van arra, hogy minden rendben legyen.

Közben hallok szívem ütemes dobogását, alvó gyermekeim csendes, nyugodt lélegzetét. Az alvók szíve is dobog, csak egy kicsit csendesebben. Az enyém is dobogni fog, nem áll meg, ha majd elalszom. Még nem állt meg soha, pedig milyen keveset gondolok saját szívverésemre. Megnyugtató, hogy tudatomtól függetlenül is dobog a szívem. Már ágyban vagyok, s a hold besüt az ablakon. A csillagok is ragyognak — fűzöm tovább a gondolatot. Igen, azok is mennek pályájukon, akkor is, amikor én elalszom, akkor is ha gondolatom nem követi útjukat.

Mi lesz az ősszel elvetett búzával? Hogy telelt a vetés? De mit lehetne érte többet ilyenkor az ember? Sorsára bízza, s reméli, hogy tavasszal zsendülni fog. Aztán szárba szökken, kalászt hoz, megérik, csak le kell majd aratni. De addig ami vele történik, az mind nálam nélkül megy végbe. Behunyom a szemem, s mielőtt elaludnék, megfogalmazom a megnyugtató végső következtetést „Minden gondotokat hagyjátok órá, mert neki gondja van rátok“ (1Pét 5,7).

Ekkor már tisztán fakad ki lelkem talajából az esti imádság: Istene, én csak porszem vagyok a Te végtelen világodban, de érzem, hogy gondod van reám is. Rád bízom magam. Rád bízom gondjaim, mellettem alvó s távoli szeretteim, rád bízom az értünk vigyázó, helyettünk vir-

rasztó, örködő, dolgozó testvéreimet. Nyugalomban, békességben alszom el, mert tudom, hogy neked a világon mindenre gondod van.

Igy aludtam el egy este, de így alszom el csaknem mindig. S ha nem is alszom el, nincs nyugodt pihenésem: riasztó álmok rettentenek s párnámon helyemet nem lelem. Eszembe jutnak nappali gondjaim, riasztanak holnapi nehéz feladataim, rémítenek, nyugtalanítanak bántó gondolataim.

A csöndes esték, a letett gondok, a békességes pihenések előtti érzést hordozva lelkemben, tártam ki szívemet előttetek, hogy ti is tudjatok bizni, hogy ti is éreztétek a gondviselést, az áhítozott nyugalmat és biztonságot vallásos hitetek nyomán. Mert tudom, hogy legtöbb embernek túl sok gondja van, s e miatt sokszor még az éjszakák is álmatlanok.

A sok gondból le kell tenni valamit. Érezni kell a közösség erejét, ahová tartozunk, érezni kell Isten gondviselő jelenvaló valóságát, mely kiterjed az egész világra, hogy könnyítsünk terheinken.

Jézushoz hívlak, hozzá fordulok én is. Hallom üzenetét: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és meg vagytok terhelve, és megnyugvást adok nektek.“ (Mt 11, 28). „Békességet hagyok nektek: az én békességemet adom nektek... Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, ne is csüggedjen“ (Jn 14, 27). „Ne aggódjatok életetek miatt, hogy mit egyetek, és testetek miatt, hogy mivel ruházkodjatok... A ti Atyátok pedig tudja, hogy szükségetek van ezekre.“ (Lk 12, 22; 30).

Nemcsak tanítása, de egész élete is nyugalmat sugároz felénk. Elég ha csak a legnehezebb pillanatára gondolunk: a Gecsemáné-kertben való imádkozás órájára, amikor végül is halála és megmaradásának kérdése forgott kockán, ő akkor is megnyugvást talált önmaga számára, ki tudta mondani: legyen úgy, ahogy Te akarod.

Jézus nekünk ma is nyugalmat kölcsönöz, abból a rendíthetetlen nagy bizalomból, amellyel ő bízott mennyei Atyjában. Evangéliuma és személyes példája úgy hat, mint az édesanya kezének gondoskodó mozdulata, ahogyan bölcsőben fekvő csecsemője arcocskája elé fehér fátylat terít, hogy az alvót ne zavarja az erős fény. Üzenete olyan, mint tűző napfényben az enyhet adó, pihentető árnyék, mint az orvos gyógyszere, mely megszünteti az elviselhetetlen fájdalmat. Szellemének közelségében úgy érezhetjük magunkat, mint az otthon melegében.

Jézus nyugalma, békéje, biztonsága a gondviselő Atya iránti feltétlen bizalma, az ember természete jóra való képességének tudatában gyökerezett. Igen, az emberben is, aki „Istennek képe és dicsősége“, ki országának hordozója, a világ világossága, ki előtt ott áll a tökéletesség lehetősége.

A vallásos ember ma sem keresheti a nyugalmat és a biztonságot máshol, csak e két tényezőben; Istenben és az emberben, mindig derülő bizalommal.

Nekünk gyakran kell halálos betegek ágya mellé állni. Nekem minden ilyen szolgálat mély nyomot hagy lelkemben. A vigasztaló szóra éhes beteg hálásan fogadja a gyógyulás lehetőségét elhíthető jóakaratot. Reménytelen helyzetében újra, egy pillanatra bár, bizalmat nyer általa. Volt egy betegem. Egy hajdan mosolygós arcú kipödrött bajszú ember. Gyógyíthatatlan betegségének hírére betegágyához siettem, hogy még egyszer lássam, beszéljek vele, vigasztaljam nehéz szenvedésében. Már búcsúzni készültem, mikor reménykeltő szavaimra — azóta is látom —

a sok beteg között a legszebben felelt: minden úgy lesz, ahogy a jó Isten akarja.

Kaffka Margit *Színek és évek* c. regénye főhősének sokatmondó valóságát kívánom még idézni: „Amióta öreg vagyok, tudom már, hogy a legrosszabb dolog sem olyan rossz, hogy óvni és ijesztetni érdemes volna vele magunkat vagy egymást.“

Óvatos léptekkel, lassan közeledik újra az este. Letesszük munkánk eszközét, pihenésre készülünk ismét. Nappali életünk zaja elcsitul. Csi-tuljanak el a gondok is. Némuljon el szívünkben a nyugtalanító gondok serege, hogy el tudjuk mondani ezt az imádságot: Istenem, én csak por-szem vagyok a Te végtelen világodban, de érzem, hogy gondod van reám is. Rád bízom magam. Rád bízom gondjaimat, mellettem alvó, s távoli szeretteimet. Rád bízom értünk vigyázó, helyettünk virrasztó, órködő, dolgozó testvéreimet. „Békében fekszem le és el is alszom, mert csak Te adod meg Uram, hogy biztonságban élhessek!“ Ámen.

A BÜNTŐL VALÓ SZABADULÁS

Kol 3,8. 10

Szeretem a köveket. Szívesen állok meg egy-egy számomra érdekes kőalakzat előtt, legyen az egyszerű homokkő egy kis erdei patak partján vagy hatalmas sziklatömb a hegyek csúcsain. S míg képzeletem a természet nyers erői által kialakított különös formák világában szórakozva eljátszadozik, követni próbálom a szélnek, esőnek, fagynak, villámoknak útját, munkáját mindaddig, míg kialakították a meglátott és megcsodált formát.

Újra és újra visszatér gondolatomba a nagy művész, Michelangelo felelete, midőn megkérdezték tőle: hogyan tud ilyen remekműveket alkotni? Ő azt felelte: nagyon egyszerű, csak el kell távolítani a körül a felesleges részeket.

Szeretem az embert, benne szülőföldem népét, szeretem híveimet. Szobámból magános elmélkedéseim közepette gyakran próbálom együtt látni titeket, de oly sokszor zavarja rajtatok végigsimító szeretetemet, megpihenni vágyó tekintetemet a sok harag, amiről hírt hallok, a sok veszekedő, sértő, közönyös, kimondott Istent káromló szó, amivel bántjátok egymást, amit fülemmel is hallok, azok a régi vagy újabban kialakult, gyarlóságban gyökerezett szokások, amelyek tiszta emberarcotokat elhalványítják.

Szeretem önmagam, ki ne szeretné, de olyan ritkán lehetek önammal is elégedett, mert szüntelenül elvetni, elhagyni való rossz szokásaim zavarják meg az önammal való megelégedést.

Ilyenkor újra és újra visszatér gondolatomba Pál apostol gyökeres megoldást ajánló intése: vessétek el magatoktól a haragot, a rossz indu-

latot, a gonoszságnak minden fajtát, szátokból a káromkodást és minden gyalázatos beszédet.

A léket kapott hajót a betóduló víztől szivattyúkkal tehermentesítik, hogy megmentsek az elsüllyedéstől. Nehezebb esetekben az is megtörténik, hogy a rakomány értéktelenebb darabjait is a vízbe dobják, azért, hogy a hajó a felszínen maradjon.

Emberi méltóságunk, erkölcsi értékünk: istenfiúságunk gyakran kerül veszélybe. Aláhúzó teherként tódul életünkbe sok-sok gyarlóság. A süllyedés veszélye fenyeget. Ahhoz, hogy az Isten akarata szerinti élet színvonalán maradhassunk, meg kell szabadulnunk bűneinktől, különben az erkölcsi halál vár reánk.

Ahhoz, hogy észrevegyük a veszélyt, gyakori és szigorú önvizsgálatra van szükségünk. Hízogó dolog a felsőbbrendűségi érzés fényében sütkérezni, de ezzel csak önmagunkat csaljuk meg, mert egyre jobban elhiszük magunkról, hogy mi immár tökéletesek vagyunk. Közben elfelejtünk szerénységgel, igazságosan, méltányosan élni embertársainkkal, és alázattal Isten előtt.

Feltétlenül bízunk kell abban, hogy a kövekből is szobor lehet és belőlünk is egyre tökéletesebb gyermeke Istennek, de ehhez elengedhetetlenül tudnunk és ismernünk kell, hogy e nemes cél elérése érdekében mi az ami fölösleges rajtunk, mi a kivetnivaló bennünk, amitől meg kell szabadulnunk.

A bűn a szeretet láncait szakítja el, mely összekötött az emberekkel és Istennel.

Ahány embert megbántottál gyalázkodó szavaddal, annyi szívet és annyi ajtót zártál be magad mögött. Minden káromló szavaddal egyre magasabbra emeled önkezeddel azt a korlátot, amely Isten és ember szeretetétől elválaszt téged.

A tékozló fiú a disznók vályújánál fogta fel, hogy szakítania kell a múlttal, hogy el kell dobnia a megalázottság szolgabotját, le kell vetnie a rongyokat, mert az Atya házában vár rá az új ruha, az új élet.

Olyanok vagyunk, hogy sok divatjamúlt ruhánkhoz ragaszkodunk, sok elhasznált tárgyat félreteszünk, gondolva, hogy még szükség lehet rá. Ezek aztán lassan felhalmozódnak, lakásunkban, szekrényeinkben, fiókjainkban és csak helyet foglalnak, csak akadályoznak, kényelmetlenül teszik mindennapi életünket.

Így vagyunk gyarlóságainkkal is. De jön a tavaszi nagytakarítás ideje. Lakásunkból kikerülnek a lim-lomok, kertjeinkben elégetjük a növényi hulladékot, tisztára seperjük udvarainkat. Minden áhítatos, imádós pillanat, minden istentisztelet, minden magányos perc lehetőséget kínál az önvizsgálatra, hogy meglássuk önmagunkon, mi a fölösleges, mi az elvetnivaló, mi az, ami elhomályosítja Isten képének visszatükröződését bennünk, amit el kell dobnunk, amitől tehermentesítenünk kell életünket.

Előttünk a példaképünk: Jézus. Őreá tekintsünk, s engedjük oda Isten kezébe lelkünket, hogy teljes emberré formáljon minket. Ámen.

AZ EMBER — ISTEN GYERMEKE

Zsolt 8,4—6

Derűs nyári estéken sokszor kutatom tekintetemmel a csillagos eget. Szemembe tűnnek az ismertebb csillagképek: a Nagy- és Kisgöncöl, a Tejút halvány-fehér vonala, amelyről a csillagászok azt mondják, hogy megszámlálhatatlan mennyiségű csillagból áll. A szemlélődésnek e perceiben lelkemben különös gondolatok születnek. Hiszen az égbolt minden hunyorgó csillaga egy-egy titok a kutató elme számára. Ilyenkor szembe találjuk magunkat a világmindenséggel, a végtelenség fogalmával, mely felfoghatatlan a véges emberi ész számára. A világegyetemben megszámlálhatatlan csillag kering meghatározott pályán, járja a maga kiszabott útját a kezdet és vég nélküli időben.

S miközben szemünk és agyunk belefárad a vizsgálódásba, lábunk alatt megérezzük a talajt melyen állunk, a földet, mely otthonunk, hazánk, meghalljuk az éjszaka neszeit, a szellő susogását a fák lombjai közl. Érezzük mint dobog a szívünk, mint kering ereinkben a vér, elkalandozott képzeletünk visszatér, hazatalál, ráeszmélünk önmagunkra, s a lelkünkbeli feltörő csodálkozás hangos szavá válik ajkunkon. „Mikor láttam egeidet, a te ujjaidnak munkáját: a holdat és a csillagokat, amelyeket teremtettél: Micsoda az ember — mondom —, hogy megemlékezel róla? és az embernek fia, hogy gondod van reá?“ Talán a zsoltáríró ajkára is a vizsgálódásnak, az elmélkedésnek egy ilyen pillanatában tódulhattak ezek a szavak, mikor tekintetével a mérhetetlen világűrt akarta átfogni. Jób is ugyanezt kérde Istentől: „Micsoda az ember, hogy őt ily nagyra becsülöd, és hogy figyelmedet fordítod reá.“ (7,17).

Ez a kérdés visszhangzik a mi lelkünkben is és keressük rá a feleletet. Furcsább ez a kérdés, mint ahogy azt első hallásra észrevehettük. Sem a zsoltáríró, sem Jób nem azt kérde, hogy ki, kicsoda az ember, hanem ebben a formában: *micsoda*. Nagy különbség van a két forma között. Hogy ki vagyok, erre a kérdésre könnyű a felelet. Előveszem személyazonossági igazolványomat és máris előttem a válasz. Vagy legfeljebb azt mondom: ember vagyok, az élővilág legfejlettebb lény. Mondhatom, hogy a társadalomnak egy tagja vagyok, annak törvényei, szabályai, szokásai szerint élek. Úgy érezzük, azonban, hogy ezek a feleletek nem az a választ adják, amelyet mi keresünk, még pontosabban nem arra a kérdésre válaszolnak, amelyet feltettünk: micsoda az ember? Nem a társadalom meghatározta szűk keretek között, nem biológiai eredete és tulajdonságai, vagy fizikai teljesítőképessége alapján, hanem a csillagok hunyorgó fénye alatt, a végtelen mindenségben, ahol nincs határa a térnek és az időnek, micsoda a föld lakója, az ember? Kepler, a csillagász, így szól a csillagok alatt: „Fényes mestere a világnak! Csodálva nézem a te kezeidnek munkáját“. Én azt kérde: micsoda az ember?

Úgy hiszem a vallás számára egyetlen út létezik, melyen a válaszhoz eljutok: a hit útja. Ezen az úton haladva találom meg az igazságot: az ember Isten teremtménye, Isten gyermeke. Istentől kapta értelmét, tehetségeit, lelkét, mellyel érezni, szeretni, örvédeni és búsulni tud. Az

Otestamentum teremtési története szerint Isten megáldotta az embert (1Móz 1,28). Ez az áldás számunkra abban áll, hogy Isten nekünk adta lényének egy darabját: a lelket. Amint örököltük édesanyánktól, édesapánktól szemünk és hajunk színét, arcunk vonását, Istentől az ő gyermekeiként örököltük az értelmet, a szépre és jóra való törekvést, a tökéletesedésre való vágyat. Most már tudom, hogy mi az ember a csillagok alatt, tudom miben rejlik nagyszerűsége. Tudom, hogy miért mondja Szophoklész: „Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb.“ Tudom, hogy Isten gyermeke vagyok, tudom, hogy minden ember testvérem ezen a földön.

És ezekkel együtt tudnom kell, hogy mi a hivatásom, feladatomban, mit vár, mit kér tőlem az én Teremtőm, az én Atyám. A szülő örvend, ha látja, hogy gyermeke örökölte az ő jó tulajdonságait és búsul, ha ellenkező, gyarlóságra való hajlamot lát benne. Istennel is így vagyunk. Isten alkotója mindannak, ami létezik. Tőlünk is alkotást vár és nem rombolást. Isten maga az élet. Tőlünk is az élet tiszteletét és megbecsülését várja. Isten szeretet, jóság, gondviselés, megbocsátás. Tőlünk is ezt várja: szeretni embertársainkat, jóságot gyakorolni és nem a gyűlölet, a harag és a háborúskodás útján tévelyegni.

Micsoda az ember? Isten teremtménye, Isten gyermeke. Ámen.

VAN-E HITED?

Mt 17,20b; Mk 11,22

Ha mindnyájunk lelkében ott volna ez a csodálatos műszer, a hit, nem lenne annyi tántorgó, az élet küzdelmei előtt meghátráló élet. E tántorgók megjelölésére Jézus sajátos kifejezést használt: „kicsinyhitűek“. Több helyen is így nevezi azokat, akik kételkedtek, és nem volt erejük dönteni. Ez a kicsinyhitűség bénítja meg sokszor az embert és teszi bizonytalanná, döntésre, küzdésre képtelenné. Jézus hozzánk is szól, kik sokszor kicsinyhitűeknek bizonyulunk az élet küzdelmeiben: „Miért féltetek, oh kicsinyhitűek? ... Mert bizony mondom néktek: ha akkora hitetek volna, mint a mustármag, azt mondanátok ennek a hegynek: Menj innen amoda, és elmenne; és semmi sem volna lehetetlen néktek“.

Jézus egész tanításából az derül ki, hogy ő döntő fontosságot tulajdonított a hitnek. Ő azt tanítja: „Kérjétek és adatik nektek; keressetek és találtok; zörgessetek és megnyitják nektek“. (Mt 7,7). Nem azt mondja, hogy próbáljátok meg, tegyetek kísérletet, hanem hitre, határozottságra buzdít.

Amikor a szüntelenül mindenért aggodalmaskodókhoz szól, szavai akkor is hitre biztatnak (Mt 6,25—34).

A kapernaumi százados, aki azzal fordul Jézushoz, hogy „szólj egy szót és meggyógyul az én szolgám“, — szép példája az erős, igazi hitnek. S hogy milyen ritka volt ez akkor is, ezt elárulja Jézus válasza: „Bizony mondom néktek, még az Izraelben sem találtam ilyen nagy hitet“ (Mt 8,10b). „Legyen hitetek Istenben.“ (Mk 11,22).

Talán hajlamosak vagyunk arra gondolni, hogy a hit dolgaiban mégsem lehetünk annyira biztosak, mint a tudomány világában. A nagy

hívő emberek élete mutatja az ellenkezőjét, hogy van, létezik biztos, szilárd hit, sőt mi több, igazán eredményes, alkotó életet csak ilyen hittel lehet élni.

Amikor Jézus tizenkétéves gyermekként így ismeri fel hivatását: „...nékem azokban kell foglalatosnak lennem, a melyek az én Atyámnak dolgai,“ ő tudta, hogy nem lesz hiábavaló megjárni a prófétai életutat. Tudta, nem lesz hiábavaló hirdetni, hogy Isten szeretet és gondviselő Atya, hogy Istenországa akkor jön el, amikor mi az emberek szeretetben élünk, hogy jobb a megbocsátás, mint a bosszúállás. Ő akkor még nem látta az elkövetkező évszázadok eseményeit, de bizonyos volt, hogy győzni fog az általa hirdetett evangélium. Hitte azt, és nem tévedett. Mert keresztények milliói ma is a Jézus mutatta úton keresik Istent imádságukban és az élet szolgálatában.

Amikor Dávid Ferenc felismerte, hogy a Szentírás igazsága az egy Istenről szóló tanítás, ő tudta, hogy ezt az igazságot nem lehet véka alá rejteni. Tudta, hogy a kimondott szót nem lehet és nem szabad visszavonni. Ő még akkor nem tudta az elkövetkező évek szomorú fordulatait, nem tudta hogy életét a dévai vár nyirkos cellájában, rabként fogja bevégezni. Talán ez nem is érdekelte őt nagyon. Ő tudta, hogy az általa felismert igazság győzni fog és követőkre talál. Tudta, mert hitte. Ezért tántoríthatatlanul, bátran „hittel hirdette“ azt. És nem tévedett. Hite beigazolódt, mert unitárius anyaszentegyházunk ma is élő közösség és az marad mindvégig, amíg lesznek, akik hittel szolgálják ügyét.

Most pedig elhagyom a nagy példákat és megállok előtted, akit hitre, imádságra tanítottak szüleid, aki hitedről egykor vallást tettél, aki eljársz a templomba, imádkozol a gyülekezetben és zsoltárt énekelsz. Megállok előtted és megkérdem: Van-e hited? Ne lepődj meg, ne méltatlankodj. Inkább gondolj arra, hogy egyáltalán tetted-e fel magadnak ezt a kérdést. Van-e biztos, szilárd, próbákat kiálló hited, mely soha nem ingadozik? Nem pislákoló, könnyen kialvó, kétségek, félelemnek helyet adó, hanem igazi, mély, megingathatatlan Istenhited. Jusson eszedbe, hányszor érezted, hogy elbizonytalankodsz, félelem vesz körül és nem bírod erővel. Életednek e gyöngye pillanataiban megingott a hited és ilyenkor ha te nem is hallottad meg, mindig megszólít valaki: „Miért félsz, oh kicsinyhitű?“

A Néva-parti város, Leningrád lakói ünnepnapokon a piszkarjovói temetőbe, a tömegsírokhoz zarándokolnak. Még ma is összeszoruló szívvel gondolnak a hozzátartozók szeretteik halálára. Hitler villámháborúval akarta megszerezni a legendás hírű várost. 1941 szeptember 8-án zárult össze a város körül a halálos ostromgyűrű, amely kilencszáz napig tartott. Ez alatt az idő alatt sem élelmet, sem ivóvizet, sem tüzelőanyagot nem kaphattak a város lakói a külvilágtól. Áramszolgáltatás egyáltalán nem volt. Több mint százezer bomba hullott a bekerített városra. Az akkor hárommillió városban 1 millió 300 ezeren vesztették életüket étlen, szomjan, betegségben, megfagyva vagy a romok alá temetve. Akik életben maradtak, elcsigázottan, legyengülve, éhesen is küzdöttek a szabadulásért. Honnan vették a túléléshez szükséges erőt? Olga Bergholz leningrádi író nő mondta a ostromzár áttörésekor: „Csak a hit tartotta bennünk a lelket, hogy eljön a szabadulás napja.“

Az életben is sokszor gyűrűként vesznek körül a gondok, a megpróbáltatások. Ilyenkor csak a töretlen hit adhat erőt, hogy ne essél áldozat-

tul a csüggedésnek. Lelkednek legyen egy biztos iránytűje, mely mindig megmutatja számodra a hit forrását, Istent. „Add nekem azt a holt hitet, / Istenem, / Hogy nem kell ám fenéig inni /, S kelyhed szent borából elég / Egy korty: hinni.“ (Ady Endre: Imádság úrvacsora előtt) Ámen.

SZABÓ ZOLTÁN

AZ EVANGÉLIUM HIRDETÉSE

Lk 10,3

Az emberi élet bizonyos vonatkozásban hasonlít a kerékhez.

Amikor kikerül készítője kezéből ép, csorbítatlan, tiszta s minden szempontból alkalmas arra a célra, amelyre készítettett, hogy forogjon, mozgásával könnyebbé, gyorsabbá tegye a terhek szállítását. Miután a kerék elhagyta készítője műhelyét, megkezdí tulajdonképpeni életét. Elindul forogni, s halad néha egyenes, tiszta, sima, máskor kanyargós, göröngyös, sáros úton. Miközben a kerék forog, lassan kopni kezd, a göröngyös út lazítja, a hozzáütődő kövek összekarcolják, reáarakodik az út pora s bemocskolja. Ha sáros úton szalad, minél gyorsabban forog, annál inkább szórja maga körül a sarat s nemcsak ő lesz sáros, de sárral fröcsköl be mindent és mindenkit, ami vagy aki a közelébe kerül.

Bizonyos szempontból ilyen az emberi lélek is. Amikor kikerül a teremő Isten kezéből, tiszta, csorbítatlan, minden szempontból alkalmas arra a feladatra, élethivatásra, amelyre alkotta Isten, mert rendelkezik azokkal a képességekkel amelyeknek birtokában az ember tiszta, igaz életet élhet. Az élet, amely néha csendes, nyugodt, könnyű, békés, boldog, máskor azonban zajos, nyugtalan, megpróbáló, kísértésekkel teli. Ezek, akárcsak a kereket az út sara, bepiszkítja lelkünket, reátapadnak arra, s amint lelkünk halad, megállás nélkül az élet útjain, a reátapadó szennyet, sarat egyre szórjuk szerteszét s befröcsköljük vele azokat is, akik körülöttünk élnek.

Emberi életünkben sokféle rossz van, ezek szenvedést, bánatot, nyomorúságot, gyötrelmet eredményeznek, de nemcsak az azokat elkövetők számára, hanem igen gyakran másoknak, ártatlanoknak is. Van gyűlölet, az ember nem tud mindig megbocsátani s néha bosszúra szomjazik, a bosszú pedig halált, a halál gyászt, könnyhullatást szül. Az ember néha arra törekszik, hogy kihasználja embertársai bizalmát, s mások munkájának gyümölcsét joggatlanul magának szerezze meg. A család mindig oda vezet, hogy a becsapott embernek megingatja a felebarátba vetett hitét. Van hatalomvágy, amellyel az egyik ember megpróbálja saját akaratát rákényszeríteni embertársára; ez szolgasághoz, az ember megalázásához vezet. Van lopás, amidőn az ember elragadja felebarátja javait, hogy azokat a maga hasznára fordítsa. Van felelőtlenség és önzés, amidőn az ember csak önmagával törődik, csak saját érdekeit nézi, nem akarja észrevenni a felebarátot, „aki az út szélén vérében fekszik“, akinek segítségre,

könyörületre lenne szüksége. Ez az önzés és felelőtlenség elidegenedéshez vezet.

Ezek azok a gonosz érzések, rossz megnyilatkozások, cselekedetek, amelyek az élet során mint szenny és sár reátapadnak lelkünkre, magasba vágyó lelkünket ismételten visszahúzzák, földi életünket szenvedéssé alakítják és egymás farkasaivá tesznek.

Milyen boldog lenne az emberi élet, ha lelkünkől kiüznénk minden gyarlóságot! Milyen boldogok lennénk, ha érvényre tudnánk juttatni életünk minden helyzetében a jóságot, az emberséget, felelősségtudatot, testvériséget, jóakaratot, tiszta erkölcsöt, szeretetet, a békességet, jóságot, vagyis Isten akaratát. Mert Isten akaratát mindig a jó; ő szereti minden gyermekét és azt akarja, hogy emberhez méltó s boldog életet éljen itt a földön. Életéből pedig számúzva legyen minden rossz, minden bűn, mindaz, ami az embernek szenvedést, nyomorúságot, bánatot, keserőséget, gyötrelmet okoz. Jézus felismerte Isten jóságát és ember iránti szeretetét, erre építette evangéliumhirdetését. Ez volt reménységének közik-lája, bátorságának forrása; ez erősítette bizalmát abban, hogy mindazok számára, akik a tiszta emberi lélek munkásai, megterem az áldott gyümölcs. Jézus jól ismerte saját korának emberét s annak lelkületét, látta cselekedeteit, magatartását és harcot indított minden rossz, tévelygés, bűn ellen. Célja az volt, hogy az embert ráébressze arra az igazságra, hogy csak egyetlen helyes életforma van: Isten akaratának teljesítése és az örökérvényű erkölcsi parancsolatok betöltése. Ebben a munkában segítették Jézust tanítványai, ezek az egyszerű de jószándékú emberek, akik azért csatlakoztak hozzá, mert az általa mutatott úton látták elérhetőnek az ember lelki életének fejlődését, egy boldogabb élet megvalósítását.

Lukács evangéliuma szerint Jézus 70 tanítványt küld ki, hogy hirdessék az evangéliumot, az örömmüzenetet. Elbocsátja őket, mint bárányokat a farkasok közé. A farkasok azok az emberek, akik gyűlölnék, akik csak saját érdekeiket nézik, akik valóban gyötrelmé, nyomorúsággá teszik az életet a földön.

Jézus ezekkel szemben tanítja, hogy: „Boldogok az irgalmasok...“, „Boldogok a szelídek...“, „Aki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok...“, „Tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok...“, „Szeresd felebarátodat mint önmagadat“! Ezek azok az eszközök, amelyeket Jézus tanítványainak a kezébe ad, hogy harcoljanak velük a gyűlölet, a harag, a bosszú, a csalás, a felelőtlenség, egyszóval minden rossz ellen, egy békés, tiszta, Istennek tetsző boldog emberi élet megvalósításáért. A tanítványok a szelídség és alázatosság által lesznek „bárányok“, akiket Jézus elbocsát a „farkasok“ közé. Jézus tudja, hogy mi vár tanítványaira; üldöztetés, gúny, törvényszék, megaláztatás, mérhetetlen szenvedés, s ezért felkészíti őket, hogy mindezeket elviseljék. Azt akarta, hogy a tanítványok szelídségükkel és türelmükkel, de a jó diadalába vetett rendíthetetlen reménységgel járják be a városokat és falvakat s hirdessék az örömmüzenetet, legyenek a „világ világosságai“, „a földnek sója“, „a meggyújtott gyertya“, amely világít mindazoknak, akik a házban vannak.

Az emberi élet és magatartás sokat változott a Jézus kora óta eltelt két évezred alatt. Az ember erkölcsi életére nagy hatással volt a Jézus tanítása, a tanítványok által megőrzött és elterjesztett evangélium, teljes

győzelmet azonban még nem aratott. Ma is tanúi lehetünk a földön olyan megnyilatkozásoknak, melyek az embert inkább embertársának farkasaként, mint felebarátjaként mutatja. Mi vagyunk azok a kerekék, akik forogunk, néha a tiszta és egyenes úton, máskor göröngyös, sáros úton s közben bemocskoljuk saját lelkünket és a mellettünk élő embereket is. Ezért érvényes ma is Jézus tanítása. Meg kell látnunk tanítványi mivoltunkat, azt, hogy Jézus minket is elküld ma, hogy saját lelki tisztaságunkkal, szelídségünkkel s egymás iránti felelősségtudatunkkal bizonyosságot tegyünk a hívő, Jézust követő ember erkölcsi jelleméről, az evangélium békességet, boldogságot, igaz életet teremtő hatalmáról. Ámen.

SZÁSZ FERENC

LEGYETEK TÖKÉLETESEK (1.)

Mt 5,48

Ha egyetlen mondatban akarnánk összefoglalni a modern unitarizmus lényegét, a fenti jézusi meghagyás bizonyulna a legmegfelelőbbnek. Az istenegység kihangsúlyozása azzal a teológiai küzdelemmel együtt, amely létrehozta, lassan már a múlté. A mai vallásos ember számára sokkal fontosabb erkölcsi rendeltetésének és hivatásának állandó ismétlése és tudatosítása, mint egy — immár vitán felül álló — hitelvi kérdés számontartása. Azt sem látjuk eléggé tisztán, hogy Isten mennyire akarja a mi tökéletesedésünket; amikor előnkbe jön segítségével, szinte kikényszeríti belőlünk az előbbrelépést, hogy addig se éljünk hiába, amíg emberségünk munkálásának tudatos vállalásához eljutunk.

Isten egyik leghathatósabb segítségnyújtása és eszköze az ember erkölcsi tökéletesedésének munkálásában a szerelem. Isten az élet fundamentumába építette bele kényszerét és ugyanakkor olyan vonzóvá tette, hogy alig kerülhetjük el, s így tökéletesedésünk legegyetemesebb útjának tekinthetjük. Ezért tartom szükségesnek a szerelemről való közös elmélkedést, annak ellenére, hogy a hagyományos gondolkodás mindenkör két ember magánügyének tekintette s talán csak a költők bizonyultak és bizonyulnak elég merészeknek a kitárulkozó őszinteséghez. A szerelem mindenképpen életünk egyik legfontosabb élménye, kérdése s ezért kétszeresen fontos Istennel való vonatkozásaiban is elemezni, megismerni. Önmagunk megértéséhez nyerünk így biztosabb alapot és távlatot.

Három részben szeretnék e kérdésről beszélni, kidomborítani, hogy a szerelem végső fokon Istenre mutat, s nemcsak életünknek, a vallásnak is részét képezi. Az első részben a szerelemről mint rendeltetésről, a következőben mint életünket, lelkünket átformáló élménnyről s végül mint tudatosan vállalt emberi hivatásról fogok beszélni.

Az „ember“ szó elvont fogalmat jelöl. Tartalmával tisztában vagyunk ugyan mindnyájan, a földön mégsem egyetlen „ember“ él, férfiak és nők, és gyermekek, leendő férfiak és nők népesítik be azt. A bibliai

teremtéstörténetek jól érzékeltetik egyrészt, hogy Isten nem embert, hanem emberpárt teremtett, Ádámot és Évát, másrészt pedig, hogy ők elválaszthatatlanul összetartoznak. Az élőlények nemek szerinti megoszlása az élet fejlődésének nagyon korai fokán jelentkezett s az ember törzsfőződése során ez a megoszlás egyre hangsúlyozottabb. Az élet fejlődése éppen akkor gyorsult fel hallatlan iramban, amikor az utódok már nem egyszerűen utánzatai voltak a „szülőnek“, hanem két lény tulajdonságait egyesítve minőségben is gyarapították az életet. Férfiúi és női mivoltunkat évmilliók távolából hozzuk magunkkal, hogy bennünk a tudatosság fokára emelkedve, az ösztönön túlnőve, most már nemcsak a fajunk fennmaradásának biztosítását, de emberi tökéletesedésünket is szolgálja. Férfi és nő mássága ugyanis nemcsak testiekben, biológiailag, de lelki, szellemi téren is megnyilvánul. Emberek csupán e különbözőség s a belőle fakadó, kielégítést kereső vágy tudata által lehetünk.

Túl a fajfenntartás kötelezettségén, férfiúi és női mivoltunk lelki tökéletesedésünk közegévé is lett. Így jelent meg a földön egyik legcsodálatosabb kincsünk: a szerelem. Benne egész emberi mivoltunkkal éljük meg azt, ami egymástól elválaszt és ugyanakkor összeköt: különbözőségünket és egységünket. Külön-külön a férfi és a nő félemler, a szerelemben lesznek egésszé: egy testté és egy lélekke. Mátságuk nem a megkülönböztetésben, nem felsőbbrendű vagy alsóbbrendű voltuk vitatásában, hanem egységükben, kiegészülésükben bírja célját és magyarázatát. A kereszténység Jézus óta képviseli ezt a tanítást, de csak az utóbbi két évszázadban tudta a szélesebb közvéleménnyel elfogadtatni. Sajnos sokszor tévesen értelmezzük, felszínesen: s a férfi és nő egyenjogúságát mátságuk eltörlésével és nem árnyalt kihangsúlyozásával próbáljuk érvényesíteni.

Ezért kell kihangsúlyoznunk újra és újra a férfi és nő egységét, mint Isten akaratát. Isten azt kívánja tőlünk, hogy férfiúi és női mivoltunkat az O, a lét egységének mintájára a lét tartalmában, a szeretetben éljük meg. Nem öncélú ez a kívánság: a lét forrásához való hasonlatosság, tökéletesség megközelítését szolgálja. Ez magyarázza, hogy miért olyan fontos és lényeges számunkra a szerelem s bár gyakran tagadjuk ezt, megpróbálunk kitérni előle, küzdünk ellene, de éppen olyan életszükségletünk, mint a kenyér és a levegő. A szerelem nemcsak hogy nem ellentétes Isten akaratával, nem is pusztán lelkileg megélt biológiai szükségesség: a szerelem Isten akarat, törvénye, parancsa és rendelése. Benne a lét legnagyobb titkát bírta ránk: a teremtés folytonosságát és az önteremtést, a tökéletesedést. Innen fakad a szerelem mindennél erősebb vágya, ránk gyakorolt vonzása, melyek végső gyökere Isten. A szerelem tesz képessé arra, hogy Isten törvényét az értelmi elfogadáson túl egész lényünkkel megéljük. Aki a szerelmet megismerte vagy benne él, Istenhez kerül közel. Általa érezteti meg és ismerteti fel velünk Isten, hogy múlandó életünk felszíne alatt, vágyunkban, az örökkévalóság mélysége rejtőzködik, s a hozzá való hasonlóvá levés törekvése munkál.

Érdemes hát a felszínen, a testiségen túltekintve is megismerni önmagunkat, a férfit és a nőt, akiket Isten magasztos és örömteli rendeléssel próbál magához hasonlóvá tenni. A férfiúi és női lényeg minél pontosabb meghatározására, körülírására irányuló vizsgálódás és vita évezredes. A férfit általában minden korban úgy tekintették, mint a világmin-

denség szellemi elvének megtestesítőjét, az eszmék bővületében élő lényt, akinek legbensőbb tulajdonságai, meghatározó jegyei: az elvontság iránti fogékonyság, az értelem és a cselekvő erő. Ő az élet előmozdítója, akarat, alkata kemény, szilárd. Legnagyobb kincse a jellem. Az igazságkeresés megszállottja: ezért él, küzd, s ha kell, ezért áldozza életét. Jellemző, hogy amikor az embernek választania kellett férfi és női istenei között, Istent férfinak fogta fel és nem nőnek. Jézus is „mennyei Atyának” nevezi Istent. A férfi erényei látványosak, valószínű ez a magyarázata annak, hogy sokáig felsőbbrendűnek tekintették. Pedig gyengéi, fogyatékosai is nagyok: ereje merevség is, s így törekénység, álmai lába előtt megnyíló szakadékok, melyekben — a nő nélkül — türelmetlenül, vakon törve előre, halálra zúzná magát.

A nőt sokáig az anyághoz, az ösztönvilághoz kötött teremtményként határozták meg és alacsonyabbrendűnek minősítették. Ma így helyesbíténénk: a nő, mint bibliai neve „Éva” mutatja, az élet hordozója. Hivatása az élet folytonosságának biztosítása, s ezt nemcsak biológiailag, lelkiekben is betölti. Ő a befogadó, az alakuló, az alkalmazkodó. Érzelmi lény: rugalmasságában, engedékenységeiben a női lélek kitartóbbnak, következetesebbnek bizonyul, és erősebbnek: ő az élet mindenkor megőrzője és átmentője. Ha a férfi a lét igazságának letéteményese, a nő a lét tartalmának, a szeretetnek legfontosabb jegyét bírja Istentől, a teremtést és a gondviselést. A férfi és nő kettős egységének elvont megfogalmazására ez a két örökkévaló érték a legtalálóbb: az igazság külső burka a szeretetnek, a szeretet belső tartalma az igazságnak. Egymástól elválaszthatatlanok: az igazság termékenyíti meg a szeretetet, a szeretet szüli az igazságot.

A férfiúi és női mivolt lényegét persze lehet vitatni, főleg, hogy minden emberben keverednek jegyeik, az örök Ádámot és Évát, kettőjük viszonyát azonban talán senkinek sem sikerült szebben összefoglalni, jellemezni, mint ahogyan azt Madách Imre tette halhatatlan művében, Az ember tragédiájában. Számunkra ennek a végkövetkeztetése a legfontosabb: férfi és nő együtt alkotják a teljes embert, Isten így teremtette őket, így bízta rájuk az életet, a történelmet, az emberi jövőt. Nyelvünk egyoldalúan használja azt a gyönyörű szót, aminek igazsága csak kölcsönösségében teljeseedik ki igazán: egymásnak „felelősei” vagyunk.

Isten egymásnak és egymásért is teremtett minket, egységének bélyegét ütötte ránk a szerelem által, hogy beteljesedésre vágyó hiányságunk fájdalmas úrként vezessen egymáson át feléje, a tökéletesség felé. A szerelem Isten akaratá szerint szolgálat, amelyre mint minden szolgálatra, készülnünk kell. Nem egymás feletti uralomra kell törekednünk, de közös életre kell szövetkeznünk egymással.

Kötelességünk Isten rendeltetéseként elfogadni férfiúi és női mivoltunkat életünkkel együtt, tudatosan és örömmel vállalni azt, mint szerelem-szolgálatra való készülést. Testünket, annak épességét és egészségét, lelkünket, amelyet az emberi közösség első perctől ennek a szerepnek a vállalására készít fel, Isten rendelkezésére kell bocsátanunk. Minél teljesebb értékű férfiként és nőként kell készen állnunk a szerelemre, Isten egymás felé elindító szavának a meghallgatására. Gárdonyi Géza írja: mikor a földre kislány születik, egy kisleány álmában mosolyog. Ezzel a mosollyal nemcsak egymásnak, Istennek is tartozunk. Ámen.

A múlt vasárnap a szerelemről elméltünk. Megállapítottuk, hogy a szerelem, mint életünk minden más jelensége, Istenre mutat, rendeltetésünk része. A jó Isten általa is elősegíti az élet fejlődését és lelki tökéletesedésünket. Isten segítségnyújtása alapfokon abban nyilvánul meg, hogy az embert férfiúvá és nővé teremtette. Ez a megkülönböztetés nem az alá- vagy fölérendelésben bírja célját és magyarázatát, hanem a férfi és a nő egységében. Csak a szerelem által leszünk, lehetünk egész emberré. Azzal zártuk gondolatmenetünket, hogy a férfiúi és női mivoltunkat tudatosan kell vállalnunk és megélnünk ahhoz, hogy Isten rendelésének minden tekintetben eleget tehesünk. Csak akkor vagyunk érdemesek a szerelemre, Isten egyik legszebb ajándékára, ha férfiúként és nőként elég érettek vagyunk elfogadására és megélésére.

Miként lép hát be életünkbe a szerelem, mikor és hogyan csendül fel szívében Isten tökéletesedésre hívó szava, s hogyan formálja, alakítja át ez a szó személyiségünket?

A földön több mint négy és fél milliárd ember él, valamivel több nő, mint férfi. Egymáshoz való vonzódásunk elsődleges, csak a nemre tekintő megítéléséből az következne, hogy nekünk minden férfiba és nőbe szerelmesnek kellene lennünk. Természetesen nem így van, nem ilyen egyszerű dolog a szerelem. Minden ember személyisége egyedi, utánozhatatlan. Nincs két egyforma ember és éppen ezért nincs két egyforma szerelem sem: a szerelem nem ilyen értelemben egyetemes emberi érzés. A több száz, több ezer, több tízezer férfi vagy nő közül, akikkel életünk folyamán találkozunk, esetleg megismerkedünk, csak egybe leszünk szerelmesek, illetve csak egyet szeretünk szerelemmel. Hogy miképpen találunk rá az egyetlenre és miképpen választjuk ki a közömbös arcú tömegből, arra több válasz is adható. Mondhatjuk azt is, hogy alapos megfontolás után, észérveket felsorakoztatva és összevetve találtunk rá életünk társára. Ennél valamivel szebben hangzik, hogy az élet, a sors kapcsolt egymáshoz, a véletlen „hozott össze“. Sok fiatalnak ódinak tűnhet ez a megfogalmazás, de az igazságot még ma is leginkább kifejező felelet a fenti kérdésre: Isten mutatja meg, jelöli ki szerelmünk társát, Ő segít a választásban. Hogyan?

Az embert, bármilyen formában is találkozzék vele, vonzza a szépség. Természetben, művészetben, eszmékben, emberi arcokon egyaránt szeretjük a szépet. Ösztönös ez a vonzalom, de könnyen megmagyarázható: az értékek összefüggnek, épp Isten kapcsolja őket egybe. Tudat-talanul is tudjuk, hogy a szépség jó és a jóság szép. A külső fizikai szépség által ránk gyakorolt hatás azonban csak bevezetője, előkészítője, felébresztője a szerelmi érzésnek. A személytelen szépség csak csodálatot, bámulatot ébreszt bennünk, de nem szerelmet. Elbűvöl, elkápráztat; de nem elégíti ki, nem köt le. Nem is teheti ezt; hatalma véges, csak az érzékekre terjed ki. A test szépsége, az emberi tartalom nélküli szépség a percé, a múlandóságé, csak a lélek eleveníti meg azt hordozójában és szemlélőjében egyaránt.

A szerelmet személyiségünk vágya szüli, termeli ki s csak személyes szépség ébresztheti fel és elégítheti ki. Ezért szívszorító tragédia még ma is az öreg szobrász, Pygmalion története, aki az általa kőbe álmódott eszményi szépségű lány szobrába lesz szerelmes. Az istenek megelevenítik a holt követ, de szerelmük eleve reménytelen. A külső szépség csak az út szerepét tölti be a szerelemben, elvezet ahhoz, aki szerelmünk kielégítheti és viszonzhatja. Segítsége a személyiség mélyebb rétegeinek megnyitását szolgálja. Az embert ugyanis nemcsak az határozza meg, amivel rendelkezik, amit birtokol. A hiány is szerves részét képezi személyiségünknek. Igazi lényege nem az az ember, fél-ember, aki vagyunk, hanem az az egészre néző eszmény, akivé válni szeretnénk.

Isten kezében a vágy az az ecset, mely személyiségünk hiányos térképén a fehér foltokat körülhatárolja, amely lelkünk törésvonalait követve megrajzolja azt az arcot, melynek mását szerelmesünkben véljük megtalálni. Mindenki kialakít magában egy eszményi képet a férfiról és a nőről. Ez már közhelyszámba menő igazság: mindenkinek van egy álma. Az már kevésbé tudatos, hogy ez az eszmény belőlünk nő ki, szervesen hozzánk tartozik, személyiségünk negatív ikerpárja. Ezt a képet vetítjük rá minden arcra, amelyre rátekintünk, s amikor az eszményi és a valóságos fedi egymást, megdobbban a szívünk: megtaláltuk! Sohasem láttuk azelőtt, vagy nem ilyennek láttuk, de mintha öröktől fogva ismernénk. Lelkünk jobbik felének megtestesítője, ismerős a mosolya, a szava, meghittek a mozdulatai. Első perctől kezdve jobban ragaszkodunk hozzá, mint szülőhöz, testvérhez, próbákban hűségét számtalanszor bebizonyító barátához. Számunkra ő a legszebb, mert lelkünk érzi: a legnagyobb jót rejtí magában, amit embertől kaphatunk, azt az ősi egységet, amelyet édesanyánk se adhat meg, pedig ő életünket adta. Lehet hogy választottunk mások tetszését nem nyeri meg, hogy másoknak nem „szép“. Nem érdekel. A szerelmet nem lehet megmagyarázni, csak bódulatát érezzük, ahogy egy másik ember személyiségének belső szépsége belénk hatol, megbilincsel, rabbá tesz.

Megtörténhet, hogy elveszítjük szerelmesünket. Elhagy, vagy elhagyjuk, kényszer vagy halál elválaszt egymástól. Előfordulhat, hogy életünk folyamán többször érezzük azt, hogy szerelmesek vagyunk. Előfordulhat, de szerelmünk egy és oszthatatlan marad. Ugyanazt a nőt vagy férfit keressük mindenikben. Szerelmünk tárgya változhatik, személyiségünk és szellemi eszményképünk egy életén át ugyanaz marad. A társ csak egy helyet tölt be s mikor — fiatalok, de öregek is hiszik ezt — végzettszerűen jelentkezik, személyiségünk belső feszültségének viharából születik meg és lép elő.

A költők és a költökké átlényegült szerelmesek az idők folyamán fáradhatatlanoknak bizonyultak kedvesük szépségének dicsőítésében, igazán nem fukarkodtak a hasonlatokkal: az óceán mélyétől a Montblanc csúcsáig minden lehetséges területről összegyűjtötték a jelzőket. Érdekes, de ez sem véletlen: a legtöbb dicséretben, hasonlatban a kedves szeme és mosolya részesült a költők ajkán. A személyes szépség varázsa hordozza a magyarázatot erre is: a szem a lélek tükré, benne a személyiség milyensége mutatkozik meg, egy öntörvényű, belső világ, végtelenség. Ezt fedezzük fel, ha szerelmünk szemébe nézünk. A szobrok szomorúsága: belső fénye, világossága nélkül a legtökéletesebb vonású arc is csak ha-

lotti maszk, mint ahogy hátborzongatóan ijesztő a felbomló tudatú eszelősök tekintete.

A szépség, mely szerelmet ébreszt, nemcsak születési adottság, önevelésünk eredménye is. Moldova György állapítja meg egyik írásában: a harminc év határán túl minden ember felelős arcáért. A személyiség kialakulása után a szépség már nem biológiai összhang: a lélek, a jellem belső harmóniája szüli. Művészek: zenészek, költők arcán mérhető le és figyelhető meg a legjobban a személyiség belső fegyelme és szépsége, de egymás arcára tekintve is ugyanez áll: rokon- vagy ellenszenvünk első látásra születik s a szerelemről is ezt tartják. Az igazi szerelemben méltányosság is rejtőzik, Isten ajándéka személyes jellegű: a legtöbbször azt kapjuk társul, akit megérdemlünk, s szerelmünk olyan, amilyenek mi is vagyunk.

Ennek ellenére alig tudunk magunkra ismerni abban a változásban, amellyel életünkbe beköszönt. Régi énünk szinte idegenné válik, annyira megváltoztat. Ez az átalakulás egész lényünkön meglátszik, titkolhatatlan: arcunk, magatartásunk, környezetünkhöz való viszonyulásunk ezernyi jelén lemérhető. A boldog szerelmes mintha magasan a hétköznapiak fölött lebegne. Másnak látja a világot, mint eddig: szebbnek, jobbnak, derűsebbnek. És érdekes, nemcsak annak látja, azzá is teszi. Mikor a szerelmesek, legyőzve bátortalanságukat, megvallják egymásnak érzelmeiket, a világot is átalakítják. A szerelem hatalma először rajtuk nyilvánul meg, személyiségük korlátainak lebontásában, új, közös emberiségünk megszületésében, de környezetükön is megmutatkozik, hiszen az kénytelen tudomásul venni, függetlenül attól, hogy megértően vagy elítélően, egymásratalálásukat, szerelmüket. A szerelem elidegeníthetetlen jogát elismerve Isten előtt hajol meg, az Ő megújító, újjászülő és gondviselő hatalmát ismeri el egyén és közösség. Sajnos, illetve nem is az, a szerelem sohasem felhőtlen boldogság, földi útján gyakran a szenvedés is útítársául szegődik. Legalább annyi a boldogtalan szerelem és szerelmes, mint a boldog. Isten megajándékoz a szerelemmel, de ha áldásának fogadására nem vagyunk kellőképpen felkészülve, ingyenboldogsághoz mégsem juthatunk általa!

Ha fájdalmas és szenvedést hozó áldásként érkezik hozzánk, azért szenvedünk, hogy kiérdemeljük. Isten nem tehet kivételt, a szerelem sem akadálytalan formája a tökéletesedésnek; mint minden fejlődés, átalakulás ez is fájdalommal és sokszor nehéz sebekkel jár. Az ember vágyának útjában külső és belső akadályok állanak, mint a mesék tündérország-kapuiban a lángot fújó sárkányok. A külső akadályok aránylag még könnyen legyőzhetők, hiszen környezetünk általában elfogadja szerelmünket vagy kivonulhatunk belőle. A „belső sárkányok“, „oroszlánok“ az igazi ellenfelek, akik régi, átalakulni nehezen mozduló, beidegződöttségeihez görcsösen ragaszkodó személyiségünk korlátozottságát, gyarlóságunkat, a természetünkhöz nőtt rosszat testesítik meg. Ezeket a kapuőröket nem lehet sem megkerülni, sem megvesztegetni: le kell győzni őket. „Nincsen rózsza tövis nélkül“ — foglalta dalba a nép a szerelmi szenvedést s e százados tapasztalat mély igazságot hordoz. Ahhoz, hogy két ember személyisége teljesen egyé válhasson, előbb meg kell ütköznie: az egymáson ejtett sebek is jelzik a szerelem útját.

A gyémánt, hogy szépsége maradéktalanul érvényesülhessen, hosszas megmunkálást, csiszolást igényel. Ragyogásáért önmaga egy részét

kell feláldoznia. A személyiség csiszolódása is áldozatvállalást kíván. A bibliai történet szerint a jó Isten elaltatta Ádámot, amikor bordájából kimetszve megteremtette Évát. A szerelemben a műtét fordítottja megy végbe rajtunk; Istennek össze kell törnie személyiségünk túlságosan merev erővonalait, kimetszenie vadhajtságait, hogy az új személyiség szabad fejlődésének és kibontakozásának útját megnyithassa. A szerelem személyiségünk kábulata, narkotikuma is, hiszen enélkül aligha vetnénk alá magunkat ilyen fájdalmas beavatkozásnak. Így tanuljuk meg, hogy a szerelemnek ára is van, hogy az önvizsgálat, bűnbánat és megtérés is bennefoglaltatik, hogy rombolva is szolgálhatja tökéletesedésünket. Természetesen nem akaratunk ellenére.

A szerelmet, mint minden isteni rendelést, vissza is lehet utasítani. „Nem vagyunk egymáshoz valók” — jelentjük ki gyakran, küzdelmével együtt a szerelemtől is lemondva. A mentegetőzésért, magyarázkodásért sem kell messze menni s az önvizsgálat kellemetlen érzése és művelete is megkerülhető. „A szerelem vak” — folytatjuk a visszavonulást, „a felnőtt, érett ember nem áldozhatja fel életét egy rögeszméért.” A szerelem lehet, hogy vak, de Istenről nem állíthatjuk ugyanezt. Ő nem véletlenül irányítja egymás felé két ember lépteit. Nem öncélú megszenvetetésükért teszi ezt, hanem közös javukért, mert szükségük van egymásra, mert csak ők változtathatják, válthatják meg egymást!

A mérlegelés szükséges minden döntés előtt, de a kicsinyhitűség, kényelemszeretet és önzés mérlegelése — különösen a szerelemben, visszaszító és méltatlan az emberhez. Isten a szerelmet nem azért adta, hogy alkú és mérlegelés tárgyává tegyük, önzetlen szolgálatra akar rábírti általa, feltétlen áldozathoztalra, ha kell. Boldogságban hinni kell és harcolni érte! A szerelem sokszor tett csodát: Isten sok embert újított meg és szült újjá általa, vezetett megtérésre.

Isten hibás ismeréséről árulkodik az, ha a szerelmet csak örömforrásnak tekintjük, ha azt hisszük, Isten csak ránk van tekintettel, amikor valakivel összeköti lelkünket. Neki minden gyermeke egyaránt kedves, mindkettő boldogságát kívánja, mindkettő tökéletesedését és a „szerepeket” eszerint változtatja: felváltva tesz bennünket céljává és eszközévé a közös előmenetelnek. A szerelem személyiségünk utolsó nagy megrázkódtatása, forradalma, tökéletesedésünk vissza nem térő alkalmá: Isten senkit sem foszthat meg miattunk ettől az esélytől.

Aki élete végén visszasírja a szerelem kellőképpen meg nem becsült esélyét, úgy érezve, hogy élete egészen másképp is alakulhatott volna, az nem Istent kárhoztatja, csak önmaga gyávaságát bélyegzi meg. A szerelemért utolsó leheletünkig harcolni kell s felelősségét sohasem ruházzuk át másra.

A szerelem kérdések és kihívások sorozata, melyeket elfogadni és melyekre választ adni emberi hivatásunk. Nagy László így fogalmazza meg a szerelem halálíg hordozható, gyönyörűséges igáját: „Létem ha végleg lemerült / ki imád tücsök-hegedűt? / Lángot ki lehel deres ágra? / Ki feszül föl a szivárványra? / Lány hantú mezővé a szikla — / cspöket ki öleli sírva? / Ki becéz falban meredt / hajakat, verőereket? / S dúlt hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrális? / Létem ha végleg lemerült, / ki rettentí a keselyűt! / S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra! / (Ki viszi át a szerelmet).

Vállaljuk hittel és bátorsággal a szerelem „talpig nehéz hűségét”! Kitartásunk megnyitja végül a tökéletesedés, a lelki gazdagodás kincses-tárának szenvedéssel és áldozattal lezárt kapuit. Isten velünk van s vele a túlsó part nem elérhetetlen! Ámen.

LEGYETEK TÖKÉLETESEK (3.)

Mt 5,48

Harmadik alkalom már, hogy a szerelemről beszélünk. Első vasárnap megállapítottuk, hogy a szerelem Isten rendelése, mely által tökéletesedésünket munkálja. Férfiúi és női mivoltunk — Isten akarata szerint — e rendelés betöltésének alapfeltétele. A múlt vasárnap arról beszéltünk, hogy a szerelem által miképpen lépik be életünkbe Isten, milyen hatással van személyiségünkre az a változás, amelyet a boldogság és a szenvedés keveredő vagy végletes érzéseiben előidéz. Mai beszédem tárgya: hogyan kell Isten szándéka szerint, emberhez méltóan megélni a szerelmet?

Már említettük, hogy bármennyire is erős és vonzó a szerelem ránk gyakorolt hatása, Isten e téren sem szűnik meg tiszteletben tartani a személyiség szabadságát, autonómiáját. A biológiai ösztön és személyiségünk beteljesedést kereső vágya ellenére a szerelem sohasem válik kényszerre és szolgai kötelességgé.

Az ember nemisége a biológiai fejlődés során jelent meg, gyökerei mélyre nyúlnak bennünk. A szerelem a történelmi, a szellemi fejlődés terméke, az emberi személyiség értékének elismerésével egyidőben nyert polgárjogot. Rómeó és Júlia története semmiképpen sem születhetett volna meg az ősközösség korában. Ma sem beszélhetünk szerelemről ott, ahol a személyiség értékét — egyénileg vagy közösségileg — nem ismerjük el. A szerelemnek van egy kulturális gyökere, meghatározottsága is főleg ez utóbbitól függ megélésének milyensége. A biológiai ösztön is elfojtható, de szabadságunk főleg ez utóbbi területen nyilvánul meg és hat ki döntően szerelmünk s benne személyiségünk alakulására. Más arcú a szerelem egy keresztény s ismét más egy mohamedán vagy buddhista közösségben, erkölcsi normarendszerben és lelkiiségben. Sokat lehetne beszélni a forma, a szerelemről való közfelfogás gyakran divatszerű változásairól a lovagkor ma már nevetségesnek tűnő érzelgősségétől a századunkbeli, a nyugati ifjúsági mozgalmak által meghirdetett szerelmi szabadságáig, de nem ez a fő célunk. Minket a szerelemben elsősorban a tartalom érdekel, az örökkévaló, az Istennel kapcsolatos s csak ezek függvényében a forma, az emberi s ezért szükségképpen múlandó.

A keresztény erkölcs szigorúan megkövetelte és napjainkban is kívánatosnak tartja, hogy a szerelmet intézményes formában, jelen esetben a házasságban éljük meg. Ezért számunkra a szerelem elsősorban a házassághoz és a családhoz kötődik. Ezt — a jelen pillanatig legmegfelelőbbnek bizonyuló formát — kell újra és újra felülvizsgálnunk és feltöltenünk a szerelem örök, isteni célja szempontjából és tartalmával. Ez nemcsak szabadságunkban áll, kötelességünk is. Mielőtt azonban er-

ről beszélne, szólnunk kell egy régi keresztény örökségről és ennek belső lényegéről.

Pál apostol s a kialakuló keresztény egyház a házasságot szükséges rossznak tekintette s az önmegtartóztatást eszményítette, illetve ajánlotta legbuzgóbb híveinek. Ma már csak a katolikus lelkészek nőtlenségi tilalma őrzi ezt a hagyományt, de kényszermentesen felzárkózott mellénk egy különös „világi papság”: az úgynevezett „nagy emberek”, a munka, a kutatás, a művészet önkéntes és megszállott apostolai, akik szintén személyiségük megkötésének, rabságának érzik a szerelmi lekötöttséget, de különösen a házasságot. A magyarázat szorosan összefügg a személyiség szabadságának és tökéletesedésének vágyával. Vannak, akik úgy próbálják ezt megvalósítani, hogy átlényegítik és egyenesen Istenhez kapcsolják személyiségük kiteljesedésének vágyát. Lelküket teljes egészében kitölti az az eszmény: hit, tudás, szépség, amelynek szolgálatába szegődtek s amelyet így hatékonyabban vélnék szolgálni. Ez is bizonyítja, hogy személyiségünk fejlődésének legmegfelelőbb útját szabadon választjuk meg: elfogadhatjuk vagy visszautasíthatjuk Isten kezéből a szerelem ajándékát.

Tény, hogy minél fejlettebb a személyiség, annál inkább érzi a szerelemben megtestesülő tökéletesedési vágyat s ha — szinte emberfeletti erőfeszítéssel — át is lényegíti ezt, kiiktatni életéből sohasem tudja, csak elfojtani. A legtöbb ember életében ez több lelki energiát köt le, mint amennyi a szerelem vállalásához szükséges. A döntő, a fontos az, hogy mi indokolja választásunkat. Szerelemben vagy szerelem nélkül is üdvözülhetünk, de el is kárhozhatunk, ha legfőbb hivatásunkat figyelmen kívül hagyjuk s a szerelem nélkül a legtöbb emberre ez utóbbi várna. Aki a szerelmet emberi hivatásként fogja fel és így akarja megélni, az egy percig sem tévesztheti szem elől ezt a kettős igazságot. A szerelem első percétől az utolsóig viselnie kell felelősségét, amelyet szabadon vállal. Ezért különösen fontos a szerelemben is Isten akaratának és személyiségünknek ismerete.

Két embert sok minden egybekapcsolhat s gyakran legjobb meggyőződésünk ellenére is csatlakozunk, vagy csalódást okozunk, mert szerelemnek hisszük azt, ami valójában csak töredéke e bonyolult érzésnek. A legtöbb emberpár az érzékiséget téveszti össze a szerelemmel, megreked annak ösztönös alapjánál. Kapcsolatuk így csak a fajfenntartásra irányul, s csak ennek a kötelezettségnek tesz eleget. Tiszavirág életű: vágyuk kielégülésével, megszűnésével minden közösségük megszűnik, álmukból felébredve idegenként tekintenek egymásra. Sok embert az érdek vezet, nem szerelemre, csak annak mímelésére, ezáltal céljuk elérésére, a házasságra. Olyan jól tudunk hazudni, hogy a legtöbbször nemcsak a másikat, önmagunkat is sikerül elámítanunk. A rangért, a tekintélyért, a vagyonért kötött, szerződészerű, üzleti házasság a hűbéri és polgári társadalommal együtt — hála Istennek! — eltűnőben van. Vadhajtasai ma is virulnak, a régi érdekeket újak váltották fel: a kényelem, a státuszszimbólumok ilyen úton való elérése s ezek skálája is végtelen: az azonos műveltségi színvonaltól, az ízlésközösségtől a városi személyazonossági igazolvány vagy — siralmas, de épp az értelmiségiek esetében —, kihelyezési előnyök megszerzéséig és biztosításáig terjed. A sikeres házasság külső szempontjai egyre gyakrabban lesznek két ember holtig tartó szövetségének meghatározó okává. Ezért nem is tartanak holtig, s

vezetnek törvényszerűen váláshoz. Az ember mindig szeretett előnyös kapcsolatokat kialakítani, érdekszövetséget kötni s a kényelmes, kiegyensúlyozott élet ma is vonzó. Lehet, hogy az ilyen házasság előnyös is a közösségre nézve, rövid ideig: a szerelem, önmagunk tökéletesítése és Isten szempontjából azonban még az érzéki fellobbanásnál is megalázóbb, szomorúbb és károsabb. Az érzéki gyönyör erkölcsi szempontból közömbös, az öntudatlanság ártatlansága mentheti s legalább egy pár szép szóval megajándékoz.

A tudatos önzésre épített emberi kapcsolatnak nincs menlevele, kiábrándulása még keserűbb s még a megszépítő és megbocsátó emlékezés se könnyörül rajta. Jogosan teszi ezt: építés helyett rombolta erkölcsi személyiségünket. Szinte kísért az a gondolat, hogy a szerelmi házasság hosszú időn át a legszegényebbek, a nincstelenek kiváltsága volt s bár a nélkülözés tövisai sokszor elfojtották boldogságát, ez is hozzájárult a nép erkölcsi tisztaságához, dalai mélységéhez és szépségéhez s miközben urai satnyultak és csenevészsedtek, állandó megújulásához és teremő erejéhez.

Két ember közös útja akkor is célt téveszthet, ha kiindulópontja igazi szerelem volt. A szerelmet megőrizni nehezebb, mint felébreszteni vagy érezni. Távol kell tartani tőle a hivatásának betöltését akadályozó, fenyegető veszélyeket. Ezek is az emberi szabadsággal függnek össze.

Különösnek hangzik, de igaznak érzem: a szerelem legnagyobb ellensége a szerelmesek egymáshoz való hasonulása, ismerősebben: a megszokás. Azért hangzik különösen ez a megállapítás, mert a legtöbb ember a hasonulásban látja a sikeres házasság és a családi boldogság zálogát. Amikor egy embert megszeretünk, eszményítjük ugyan, de elfogadjuk olyannak, amilyen. A következő pillanatban már hozzákezdünk, hogy elképzelésünknek megfelelően átalakítsuk. Sokszor nyiltan, még többször burkoltan, de sajnos, majdnem mindig tévesen. A szerelem egységesítő erejét rosszul értelmezzük. Ha férj és feleség ugyanabból az anyagból készült ruhában sétál az utcán, még csak mosolyra ad okot, amikor azonban évek szívós és gyakran kegyetlen munkájával lelki egyenruhába öltöztetik egymást, az már csendes tragédia. A szerelemmel való ilyen visszaélés meg is bosszulja magát, a házasság kifáradásához, a szerelem unalomba fulladásához vezet, a törvényszerűen jelentkező — ártatlan vagy kevésbé ártatlan — különutak kereséséhez.

Alakítani kell egymást, de nem „saját képünkre és hasonlatosságunkra“. Arra kell fordítanunk a szerelem minden energiáját, hogy Istenhez való hasonlatossághoz segítsük hozzá egymást. Külön-külön olyanokká kell lennünk, amilyennek szerelmesünk eszményítő szeme meglátott és őriz. A házasság csak így tudja megőrizni a szerelem frissességét, így szül új erényeket. Máskülönben csak egymás régi gyarlóságaival gazdagodunk általa. A hasonulás nyilt vagy burkolt szolgaságra vezet s a szerelmi álmot elhamvadásához. Az egyformaság hamujából ritka a feltámadás, s a szerelem hivatása betöltetlenül marad. A férfiasság durvasággá silányul, a női báj, kedvesség zsaroló kétszínűséggé vagy házsártossággá. A szerelem csak szabadságban virágzik, elfonnyad az önzés zsarnokságának árnyékában.

Ez szüli a szerelem egy másik nagy ellenségét, a féltékenységet is. Ez az érzés a szerelem csallhatatlan jele. Annyira szükségünk van a másikkra, annyira szeretjük, hogy képtelenek vagyunk elviselni, ha szabad-

ságából egy morzsányit is megőriz. Teljesen ki akarjuk őt sajátítani. Elfelejtjük, hogy a szerelem kölcsönös bizalom is, amelyet csak kiérdemelni lehet, kieroszakolni soha. A féltékenység a szerelem vergődése, tehetetlensége, az építeni hivatott érzés bénasága: zsákutca, melyből nagyon nehéz kiutat találni. Visszautat még nehezebben.

Nem ez az egyetlen tanulság, amelyet a szerelem és szabadság viszonyából levonhatunk. Ide kívánczok annak a kihangsúlyozása is, hogy a szerelem szabadság, de nem szabadosság. A szerelem csak virágkorában felhőtlen játék, utána halálosan komolyra fordul, hiszen olyan hatalom, mely elemi erőket szabadít fel bennünk s ezek pusztíthatnak is. Hasonlatot keresve: a szerelem a személyiség atomenergiája. Amikor Isten két embert bebocsát a lét szentélyébe, a legnagyobb titkot, önmaga lényegét, személyiségét, a teremtest és gondviselést ismerteti meg velük szerelmükben. Ezzel mindörökre összekapcsolja őket. Szerelmük gyümölcse, a közös gyermek, pecsételi meg összetartozásukat, akinek csak az édesapa és édesanya teremthet otthont e világban. A gyermek felelőssége örökre összeköt Isten előtt két embert. Ezért kell és ezért tartunk ki a rossz házasságban is, mely már nem épít, csak rombol. A szerelem még kétoldalú elkötelezettség, a gyermek iránti szeretet és felelősség egyoldalú és feltétlen. A gyermek jutalom, de Isten jóságának egy újabb jele, cselekedete is s elhibázott szerelmek, házasságok roncsán gyakran az egyetlen vigasztalás: szétfoszlott álmainkat, vágyott boldogságunkat az ő személyiségének építésével kárpótoljuk. Általa még inkább megtanuljuk tisztelni Istent, megismerjük munkájának óriási erőfeszítését, mellyel a teremtest és gondviselést egybekapcsolja.

A szerelem szabadsága a felelősséggel jár együtt s erről épp a jelen korban győződünk meg: a szerelmi szabadság jelszava alatt a hatvanas évek ifjúsági mozgalmai a szerelmi szabadosság keserű szájjávéval tették tapasztaltabbá világszerte az ifjúságot, a pornográfia és perverzitás szennyével mocskolva be a szerelem szentségét.

Még egy, szintén a szabadsághoz tartozó, közvetve idekapcsolódó veszélyét vesszük számba a szerelemnek. A szerelem küzdelem: hódítás és meghódolás mindkét szerelmes részéről. A másik rabulejtése olyan cél a szerelemben, amelyhez az eszközök végtelensége áll rendelkezésünkre. A természet szerelmi kelepcei, csapdái egyenesen csodálatraméltóak, lenyűgözőek, az ember által állítottak azonban már kettős elbírálás alá esnek. „Sípbal, dobbal, nádihegedűvel“ madarat és szerelmet is lehet ugyan foglyul ejteni, de nem szabad. A nők, de lassan a férfiak is felzárkóznak melléjük, külső tetszeni akarása, a kacérság és a kozmetika csodaszerei, bár sokszor visszatetszőek, még ártatlan játéknak minősülnek. Milliós éves ösztön, többezer éves „gyakorlatozás“ áll mögöttük, de egy kiadós nyári zápor elmossa őket.

A személyiség kozmetikája, felcicomázása és kacérsága már mérgező. A lélek ürességének, kuszaságának, a káosznak kozmoszként való feltüntetése olyan álcázás és csapda, amely a szerelemben megbocsáthatatlan. Aki ily módon akar szerelemhez jutni, hamar csalatkozik s a szenvedés, amelyet kívált, visszahull rá. A szerelem lángját nem lehet viasz-személyiség edényében őrizni, ikarusz-szárnnyal lopni le az égből: a kísérlét prométheuszinak tűnhet ugyan, de a bukás valóságos és a bűnhődés Szüsizofszé.

Sokat lehetne még beszélni a szerelemről, mint emberi hivatásunkról, hősiességéről és buktatóiról egyaránt. Gyönyörűséges teher volt és lesz mindig igájának hordozása.

Egy dolgot szerettem volna e három prédikáció által kidomborítani: a szerelem tökéletesedésünk földi iskolája. Útját bölcsőtől a koporsóig mérte ki Isten, aki gyakran szigorú, de jóságos tanítónk. Fenyítése is a javunkat szolgálja, amíg az első, suta és formátlan betűtől az első értelmes, egész, szép mondat öröméig eljutunk.

József Attila „ars poetica“-jának, költői hitvallásának utolsó szakasza legyen útítársunk a szerelemben, tökéletesedésünk e rögzös útján. Annak a költőnek a hite kísérjen és legyen a miénk, aki a magyar költészet leg-szebb szerelmes versével, „ódával“ adózott ennek az örök emberi érzés-nek: „En mondom: még nem nagy az ember / De képzei, hát szertelen. / Kísérje két szülője szemmel: / a szellem és a szerelem.“ Ámen.

Egyházi Képviselő Tanács

Március 21-én tartotta f. évi első ülését. Az elnöki leg elintéztett ügyekről szóló jelentés után bemutatásra került a Misszió, Lelkészképesítő és Pénzügyi Bizottságok, valamint a Protestáns Teológia Intézeti Tanácsának jegyzőkönyve. A lelkészképzéssel kapcsolatban az E. K. Tanács jelentést hallgatott meg a teológiai hallgatók I. félévi lelki neveléséről, a hiterősítő csendes napokról és megállapította a II. félévi ösztöndíjakat és tanulmányi segélyeket.

E. K. Tanács intézkedett a Zsinati Főtanács határozatainak végrehajtásáról. A gazdasági ügyek rendjén jóvá hagyta az Egyházi Központ, a Nyugdíjpénztár, az egyházkörök és egyházközségek 1984 évi zárszámadását, és határozatot hozott a társadalombiztosítási hozzájárulás összegének megállapításáról.

Lelkeszi értekezletek

Az első évnegyedi értekezletet Alsófelsőszentmihályon, Székelyudvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön tartották. A lelkeszi értekezlet közérdekű témája volt András György előadása: „Hazánk gazdasági-társadalmi fejlődése az 1986—1990-es ötéves terv idején és iránytervezete 2000-ig“. Teológiai tárgyát képezték dr. Erdő János „A bűntől való szabadulás“ és dr. Szabó Árpád „James Luther Adams teológus élete és munkássága“ c. előadása. A székelykeresztúr-udvarhelyi egyházköz értekezletén, még elhangzott Kászoni József homoródszentmártoni lelkesz ismertetése „Jób könyvé“ről. Az előadásokat részletes megbeszélés követte.

A lelkeszi értekezletek keretében tartott istentiszteleten szószéki szolgálatot végeztek: Szabó Dezső kolozsvár-napocai (Alsófelsőszentmihályon), Kibédi Pál gagyi (Székelyudvarhelyen) és Pálfi Dénes brassói (Sepsiszentgyörgyön) lelkeszek.

Az értekezleten az Egyházi Központ részéről jelen voltak dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János főjegyző, dr. Szabó Árpád teol. tanár és András György előadótanácsos.

Lelkesznevelés

Az 1984—85. I. félévi vizsgák a Protestáns Teológiai Intézetben január 6 és február 5 között voltak.

A hiterősítő csendes napokat február 11—12-én tartották meg. Hallgatóink részére elhangzott előadások: Kedei Mózes újszékelyi lelkesz: „Az örökkévaló és időszerű elem szószéki és szertartási szolgálatunkban“; Szabó Zoltán sínfalvi lelkesz: „A Biblia, mint hit- és életfelfogásunk for-

rása"; Fazakas Ferenc tordai lelkész: „A lelkigondozás, mint gyülekezet-építés“. Az előadó lelkészek reggel és este áhítatot, illetve bibliamagyarázatot tartottak.

Február 12-én, az Intézet összes hallgatóinak közös előadása volt D. Szendressy Pál „A Lutheránus Világszövetség budapesti kongresszusa“ c. beszámolója.

Az előadásokat megbeszélés követte. A csendes napokat szeretetvendégség zárta. A hiterősítő előadások hatékonyan szolgálták a hallgatók hivatástudatának kifejtését.

Szakkvizsgát tett február 15-én Bálint Imre teológiai abszolvens.

Személyi változások

Bálint Imre teológiai abszolvens január 1-től ideiglenes megbízást kapott a lókodi gyülekezet gondozására.

Bíró Barna Zsigmond homoródszentpéteri lelkész, egyhangú meghívás alapján, kinevezést nyert február 1-től a városlalvi egyházközségbe.

■ *Dr. Kovács Lajos püspök újévi köszöntése.* Újév napján, istentisztelet után dr. Kovács Lajos püspök és dr. Gyarmathy Árpád főgondnok afiai, a Főtisztelendő Asszonnyal együtt, fogadták az egyházi központ és az egyházközség vezetőinek és híveinek tisztelgését. Dr. Erdő János főjegyző tolmácsolta az egyetemes egyház köszöntését; beszédében visszatekintett 1984. jelentősebb eseményeire és vázolta az előttünk álló új esztendő egyházi feladatait. Válaszlevelében dr. Kovács Lajos püspök megköszönte az újévi jókívánságokat; hálát adott Istennek az eredményekben gazdag múltért és további egyházi feladataink megvalósításához híveink megértő támogatását kérte.

■ *Rezi Elek külföldi tanulmányútja.* Bágyoni lelkész és doktorjelölt afia január 17-től az angol unitárius egyház teológiai intézetében, a manchesteri Unitarian College-ban továbbképző tanulmányokat folytat a rendszeres teológia körében. Tanulmányi vezetője Arthur Long, az intézet igazgatója, kiváló teológus. Isten áldása legyen Rezi Elek tanulmányi munkáján.

■ *Palaeologus Jakab halálának 400. évfordulója.* A Csehszlovákiai Unitárius Egyház március 22—26 napjain Prágában rendezett szimpozion keretében emlékezett meg a 16. század szabadelvű teológusa, Palaeologus Jakab halálának évfordulójáról. Egyházunk részéről dr. Erdő Jánost kérték fel előadónak, aki „Palaeologus Jakab élete és teológiai munkássága, különös tekintettel erdélyi kapcsolataira“ címmel tartott előadást. A szimpozion keretében még elhangzottak a következő előadások: dr. Roy Smith, az IARF elnöke „Palaeologus Jakab, szellemi együttműködés által a békéhez“; dr. Dusan J. Kafka „Palaeologus Jakab az elnyomottak védelmezője“; Milos Mikota „Palaeologus Jakab és a cseh nép“; Prokop Lebl „Prága Palaeologus Jakab idejében“.

A szimpozion megnyitó istentiszteletét Bendana Hasplová-Capová lelkész, a záróistentiszteletet pedig dr. Erdő János tartotta.

Március 25-én a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Vallásügyi Hivatalának elnöke, Vladimír Janku fogadta a szimpozion külföldi előadóit, dr. Roy Smith-t, az IARF elnökét és dr. Erdő Jánost, dr. Dusan J. Kafka és Milos Mikota kíséretében.

Palaeologus Jakab halálának 400. évfordulójáról való megemlékezés széleskörű érdeklődést váltott ki az unitárius és más felekezetek hívei körében.

■ *IARF konferencia Indiában.* Az Unitárius Világszövetség — IARF — február 18—21-én Újdelhiben teológiai konferenciát rendezett. Témája volt „Religious Path to Peace and Integration” — Vallásos út a békéhez és integrációhoz —, valamint az IARF 1984. évi tokiói kongresszusának dokumentumai. A konferencián az indiai tagscsoportok tagjain kívül részt vettek különböző hindu vallásfelekezetek képviselői is.

Március 16—18. napjain hasonló konferenciát tartottak a Fülöpszigeti IARF tagscsoportjai is.

■ *Az IARF Tanácsa évi első rendes ülését* március 28—április 1. napjain Frankfurtban, a szervezet székhelyén tartotta. Egyházunk részéről a gyűlésen részt vett dr. Kovács Lajos püspök. Az elnöki megnyitóban dr. Roy Smith beszámolt az elmúlt évi megválasztása óta kifejtett tevékenységéről. Ez után Diether Gehrmann főtitkár ismertette az elmúlt évi tokiói kongresszus sajtóviasszhangját, beszámolt továbbá az Indiában és a Fülöp-szigeteken tartott IARF konferenciákról. Részletes tárgyalás után a gyűlésen megállapították az 1987. júliusában San Francisco melletti Stampford egyetemen tartandó következő kongresszus témáját: „A világ vallásai a XXI. századhoz vezető úton.”

■ *Az angol unitárius lelkészek egyesülete „Journal of the Unitarian Ministry”* címmel havi folyóiratot indított. Célja: a lelkészek teológiai és gyakorlati továbbképzése, hogy minél eredményesebben végezhessék gyülekezetépítő munkájukat. A folyóirat kiadó bizottságának elnöke Alec Finbow, doncasteri lelkész, szerkesztője Joy Croft lelkész.

■ *Sir Alistair Hardy kitüntetése.* A híres biológust, az angol unitárius egyház vezető tagját, a vallás fejlődése érdekében kifejtett munkásságának elismeréséül a „Templeton” díjjal tüntették ki március 21-én. Sir Alistair Hardy a Templeton díj egész összegét az általa alapított „Vallásos tapasztalat kutató-központ” (az intézet az oxfordi Manchester College-ban működik) továbbfejlesztésére ajánlotta fel.

■ *Az atheni ortodox érsek szokatlan felajánlása.* Szerafim, Athén és Görögország érseke idei újévi pásztorlevelében bejelentette, hogy Görögországban is a közeljövőben létrejön a különböző testrészek és szervek „bankja”, amely elfogad halál utáni felajánlásokat a donoroktól. Minthogy az Egyház hivatalosan még nem foglalt állást e tekintetben, hogy megengedi-e a keresztény ethika a halottak egyes szerveinek átültetését más emberek szervezetébe, az érsek a maga részéről halála esete felajánlotta szerveit és veséit erre a célra, s ezzel egyértelműen a szervátültetés megengedhetősége mellett foglalt állást.

■ *Dr. Miroslav Kanák*, a prágai Husz János teológiai fakultás tanára, az IARF tagja, ismert szabadelvű teológus, január 24-én, életének 67. évében Prágában meghalt. A csehszlovákiai huszita egyház kiemelkedő teológusát veszítette el benne.

Halottaink

Özv. Péter Gáborné Péterffy Amália, a sepsikilyéni leányegyház-község lelkes gondnoka, február 22-én, életének 64. évében meghalt. A temetési szertartást Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész végezte.

Dr. Nagy Jenőné Murvai Júlia, ny. tanárnő, március 8-án elhunyt. Az Egyházi Főtanács tagja, a lelkésztovábbképző tanfolyam meghívott előadója, öntudatos gyülekezeti tag volt. Temetésén, márc. 15-én, a Házsongárdi temetőben dr. Kovács Lajos püspök és dr. Erdő János főjegyző végezték a temetési szertartást. A szülőfalu és az újszékhelyi hívek részéről Kedei Mózes lelkész mondott búcsúbeszédet.

Emlékük legyen áldott!

ELOFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1985. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

Jeremy and Rosemary Goring: *The Unitarians* (Az unitáriusok). Religions and Moral Education Press. Exeter 1984, 84.

A „Keresztény vallásfelekezetek“ c. sorozatban megjelent munka az angol unitáriusok múltjáról és jelenlegi helyzetéről nyújt összefoglaló képet. A szerzők teológiai szemléletében a keresztény hit alapja egy, a lélek legmélyebb részéig ható, személyes istenélmény és ennek megfelelő élet. A hit ugyanakkor szellemi örökség is, a múlt hagyománya, melynek ismernünk kell történetét azért, hogy lássuk: őseink mennyi munkájába, küzdelmébe, áldozatába került annak a hitnek fenntartása, tisztábbá, ésszerűbbé tétele. Erre a szellemi alapállásra kell eljutnia az egyénnek ahhoz, hogy jobban értékelje hitét, hűségesebb legyen hozzá mint eddig, méltó tagja legyen egyházának és megbecsülje azt a szabadságot, melyet számára nyújt.

Az angol unitarizmus kezdetét a könyv visszavezeti a 17. századba, az anglikán egyházból 1662-ben kizárt presbiteriánusokra. Úttörői és szervezői közül Lindsey Teofil, Priestley József és Martineau Jakab lelkészek nevét emeli ki. Az unitarizmus meghatározó jegyeinek tartja az egyisten hit mellett a következőket: értelem, lelkiismeret, szabadság, valóság és tudomány egyeztetése, emberszolgálat.

A vallás gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban a szerzők hangsúlyozzák, hogy az unitáriusok kezdettől fogva számarányukat messze felülhaladó arányban kitűntek a különböző reformok, nevelés, tudomány, irodalom és emberbaráti mozgalmak terén. A nők jogainak elismertetéséért folyó küzdelemben is az unitáriusok példaadóan kivették részüket. Nem véletlen, hogy az unitárius egyház volt az első Angliában, mely a lelkészi pályát megnyitotta a nők előtt. Az első angol lelkész nő az unitárius Gertrud von Petzold volt, aki 1904-től a Leicester- és Birmingham-i egyházközségben szolgált.

A sok adat, a nagyarányú felmérés és meggyőző érvelés nem zárja ki, hogy az olvasóban egyes kérdések tárgyalása kapcsán ne merülne fel hiányérzet. Így például indokolatlan Biddle János (1615—1662) mellőzése, akit „az angol unitarizmus atyjának“ neveznek, vagy az unitárius identitás megtalálásánál Drummond Jakab, Carpenter J. Estlin, Gordon Sándor, Hall Alfred, Holt R. Vilmos és mások figyelmen kívül hagyása. A nemzetközi unitárius mozgalom tárgyalásánál Dávid Ferenc és az erdélyi unitárius reformáció ismertetése sok kívánni valót hagy maga után.

A munka befejező része az angol unitarizmus jövőjével foglalkozik. A szerzők megállapítják, hogy az unitárius egyház magára talált a má-

sodik világháború után és megtalálta helyét a nép és az ország vallásos életében. A jelen feladata: újrafogalmazni az unitárius vallás ember- és istentanát, tovább küzdeni a polgári és vallási szabadságért, s az igazságos békéért. Az unitáriusok megalapozott reménnyel néznek jövőjük elé — ez a konkluziója ennek a hasznos, hiánytpótló munkának, mely nagymértékben hozzájárul az angol unitárius öntudat erősítéséhez és fejlődéséhez.

A könyv előszavát Long Arthur, a manchesteri Unitarian College — teológiai intézet — igazgatója írta. A szép kiállítású könyv a *Religious and Moral Education Press* érdeme.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3032/1985

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN   CHRISTIAN SOWER

Revista
Bisericii Unitariene
din R. S. România

Journal of the
Unitarian Church
in R.S. România

XCI • CLUJ-NAPOCA • 1985/1

CUPRINSUL • CONTENTS

Dr. Lajos Kovács: Pastorală cu prilejul Anului Nou • New Year's Pastor Letter	1
Evenimente creatoare de prezent și viitor • Events which Form the Present and the Future	2
Nicolae Ceaușescu a fost reales de Marea Adunare Națională în înalta funcție de președinte al Republicii Socialiste România • Nicolae Ceaușescu Reelected as President of the Socialist Republic Romania	4

STUDIU • STUDY

Sámuel Szabó: Istoria de un secol al parohiei unitariene din Brașov • History of the one Hundred Years Old Unitarian Church of Brașov	6
---	---

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Aron Török: Imnul vieții în renaștere • The Hymn of the Renewing Life	40
Dénes Jakab: Securitate și pace • Security and Peace	42
Lepădarea de păcate • To Get Rid of Sin	44
Endre Nagy: Omul — fiul lui Dumnezeu • Man — God's Child	46
Ai credință? • Have you Faith?	47
Zoltán Szabó: Propovăduirea evangheliei • The Preaching of the Gospel	49
Ferenc Szász: Fiți desăvârșiți (1—3) • Be Perfect	51

VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS . . . . .

RECENZII • BOOK REVIEWS . . . . .

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács, episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R. S. România. Tel: 15271.

